

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**Європейська безпека у контексті розширення НАТО на Схід: нові
виклики і загрози**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 622 групи
Мелешук Богдана Сергіївна

Керівник:

кандидат історичних наук,
доцент Стрельчук Н.В.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № _____ від _____ 2024 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД	8
1.1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення безпеки в Європі: основні концепції та моделі	8
1.2. Джерельна база та історіографія питання	29
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ СУБ'ЄКТИ РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД	37
2.1. Політичні мотиви розширення НАТО: роль Європейського Союзу та США	37
2.2. Міжнародно-правові основи розширення НАТО та їх вплив на регіональну безпеку	54
2.3. Програма «Партнерство заради миру»	73
Висновки до розділу 2	81
РОЗДІЛ 3 ЕТАПИ РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ БЕЗПЕКУ	85
3.1. Перший етап розширення (1999 р.)	85
3.2. Другий етап розширення (2004 р.)	89
3.3. Третій етап розширення (2009-2020 рр.)	92
3.4. Аналіз динаміки розширення НАТО та його наслідків для регіональної безпеки	95
Висновки до розділу 3	98
РОЗДІЛ 4 НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗШИРЕННЯМ НАТО	101
4.1. Геополітичні наслідки розширення НАТО: протистояння Росії та країн-членів Альянсу	101
4.2. Асиметричні загрози в контексті розширення НАТО	103
4.3. Енергетична безпека як елемент регіональної стабільності	106
Висновки до розділу 4	115
ВИСНОВКИ	118

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена дослідженню трансформації комунікаційних моделей у суспільстві в умовах кризових станів, зокрема у контексті розширення НАТО на Схід та його впливу на європейську безпеку. У роботі розглядаються основні етапи інтеграції країн Центральної та Східної Європи до Альянсу, аналізуються політичні мотиви, нормативно-правові аспекти та їхні наслідки для регіональної стабільності.

Особлива увага приділена асиметричним загрозам, включаючи кібербезпеку, дезінформаційні кампанії та енергетичну залежність, які виникають у результаті геополітичного суперництва між країнами-членами НАТО та іншими державами.

Наукова новизна полягає у визначенні нових викликів європейській безпеці, таких як асиметричні загрози, кібербезпека, дезінформація та енергетична залежність, а також у розробці практичних рекомендацій для їх подолання.

Результати дослідження мають значний практичний потенціал і можуть бути використані для розробки ефективних механізмів вирішення конфліктів, адаптації комунікаційних стратегій до кризових умов та посилення міждержавної співпраці. Робота містить комплексний аналіз теоретичних основ, емпіричні дані та пропозиції, які сприяють розробці інноваційних підходів до забезпечення стабільності в Європі.

Робота містить теоретичний аналіз, емпіричні дані, висновки щодо динаміки безпеки в Європі та рекомендації для вдосконалення міжнародних стратегій стабілізації.

Ключові слова: трансформація комунікаційних моделей, кризові стани, розширення НАТО, європейська безпека, асиметричні загрози, кібербезпека, дезінформація, енергетична залежність, міжнародна комунікація, регіональна стабільність.

ABSTRACT

The master's thesis is dedicated to studying the transformation of communication models in society during crises, focusing on NATO's eastward expansion and its impact on European security. The research examines key stages of integrating Central and Eastern European countries into the Alliance, analyzing political motives, legal frameworks, and their implications for regional stability.

Particular attention is paid to asymmetric threats, including cybersecurity, disinformation campaigns, and energy dependence, which emerge from geopolitical rivalries between NATO member states and other nations.

The scientific novelty lies in identifying new challenges to European security, such as asymmetric threats, cybersecurity, disinformation, and energy dependence, as well as developing practical recommendations to address them.

The findings have significant practical potential and can be utilized to develop effective mechanisms for conflict resolution, adaptation of communication strategies to crisis conditions, and strengthening interstate cooperation. The thesis provides a comprehensive analysis of theoretical foundations, empirical data, and proposals that contribute to the development of innovative approaches to ensuring stability in Europe.

The research includes theoretical analysis, empirical data, conclusions on the dynamics of European security, and recommendations for improving international stabilization strategies.

Keywords: transformation of communication models, crisis conditions, NATO expansion, European security, asymmetric threats, cybersecurity, disinformation, energy dependence, international communication, regional stability.

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи. «Європейська безпека у контексті розширення НАТО на Схід: нові виклики і загрози» зумовлена сучасними процесами та змінами у системі міжнародної безпеки, що впливають на стратегічну стабільність у Європі. Після закінчення Холодної війни й розпаду СРСР Північноатлантичний Альянс розпочав процес розширення на Схід, включаючи до своїх лав нових членів із Центральної та Східної Європи. Це стало одним із ключових факторів у формуванні нової системи європейської безпеки. Однак такі зміни викликали також нові загрози та виклики, що потребують ретельного вивчення. Особливої уваги заслуговують питання, пов'язані з асиметричними загрозами, кібербезпекою, дезінформацією та енергетичною безпекою, які набули актуальності на тлі сучасної геополітичної напруги та стратегічного суперництва.

Тема безпеки в Європі, а саме в контексті розширення НАТО на Схід, стала об'єктом наукових досліджень багатьох науковців, серед яких важливо згадати Роберта Кейгана, Збігнева Бжезінського, Генрі Кіссінджера, Мері Саротте та Марка Леонарда. У своїх дослідженнях вони висвітлюють вплив розширення НАТО на стабільність в Європі, розглядають мотиви політичного протистояння та оцінюють динаміку загроз безпеці. Їхні праці стали основою для розробки різних теоретичних та методологічних підходів до аналізу міжнародної безпеки в Європі та можливостей для стабілізації регіону.

Окрім міжнародних дослідників, вагомий внесок у вивчення теми зробили українські науковці, зокрема викладачі Чернівецького національного університету. Сергій Федуняк у своїх роботах розглядає геополітичні зміни, які супроводжують розширення НАТО, та роль Альянсу у зміцненні стабільності у Європі. Його монографія та докторська дисертація зосереджені на аналізі безпекових викликів, що постали перед Альянсом у нових умовах. Наталія Стрельчук, у свою чергу, досліджує вплив розширення НАТО на Балкани, підкреслюючи, як інтеграція країн регіону до євроатлантичних структур сприяла стабілізації постконфліктних територій. Її роботи

зосереджуються на реформуванні збройних сил, розвитку демократичних інститутів і забезпеченні верховенства права в державах, які стали членами Альянсу.

Мета і завдання дослідження. Основною метою цієї роботи є комплексне вивчення нових викликів і загроз європейській безпеці, що виникають у контексті розширення НАТО на Схід, а також оцінка впливу цих процесів на стабільність у Європі. Для досягнення мети роботи передбачено виконання таких завдань:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення європейської безпеки в контексті розширення НАТО.
2. Дослідити політичні та нормативно-правові основи розширення НАТО та їхній вплив на регіональну стабільність.
3. Охарактеризувати основні етапи розширення НАТО на Схід, їхню динаміку та наслідки для європейської безпеки.
4. Виявити нові виклики та загрози безпеці в Європі, які стали актуальними у зв'язку з розширенням Альянсу.
5. Проаналізувати роль енергетичної безпеки як одного з ключових елементів регіональної стабільності.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес розширення НАТО на Схід як один із ключових чинників сучасної європейської безпеки. Предметом дослідження є нові виклики та загрози безпеці в Європі, пов'язані з розширенням НАТО, включаючи асиметричні загрози, енергетичну безпеку та інші форми тиску і загроз.

Методи дослідження. Для досягнення мети роботи використані такі методи: аналіз та синтез для оцінки різних аспектів європейської безпеки, історичний метод для вивчення послідовності подій та етапів розширення НАТО, методи порівняльного аналізу для дослідження підходів до забезпечення безпеки в Європі, а також структурно-функціональний аналіз для виявлення основних аспектів впливу розширення НАТО на безпеку в регіоні.

Наукове та практичне значення дослідження. Наукове значення цієї роботи полягає у визначенні ролі та значущості процесів розширення НАТО у формуванні нових викликів для європейської безпеки. Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні практичних рекомендацій для формування політик, спрямованих на забезпечення регіональної стабільності в умовах нових загроз.

Наукова новизна. Новизна дослідження полягає у комплексному підході до вивчення нових викликів європейській безпеці, зокрема кіберзагроз, дезінформаційних кампаній та енергетичної залежності, а також у розробці нових рекомендацій для вдосконалення стратегій забезпечення стабільності у регіоні.

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД

1.1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення безпеки в Європі: основні концепції та моделі

Актуальність теми дослідження європейської безпеки в контексті розширення НАТО на Схід є вагомою та обґрунтованою, особливо з огляду на сучасні геополітичні процеси, що кардинально змінюють безпекову архітектуру регіону. Протягом останніх десятиліть Європа стала місцем інтенсивних міжнародних протистоянь та викликів, які призводять до радикальної трансформації відносин між державами та регіональними об'єднаннями. Одним з центральних суб'єктів цих змін є питання інтеграції східноєвропейських країн до НАТО, яке з самого початку викликало значні дебати як у самій Європі, так і за її межами.

Європейська безпека, традиційно орієнтована на стримування зовнішніх загроз та забезпечення стабільності на континенті, впродовж останніх десятиліть змушена реагувати на нові виклики, серед яких важливу роль відіграє розширення НАТО. Процеси, що розгортаються в рамках цього розширення, є глибоко пов'язаними з геополітичною динамікою в Східній Європі, зокрема з активізацією військових дій на сході континенту. Ситуація на пострадянському просторі, зокрема в Україні, створює нові виклики для країн-членів Альянсу та викликає необхідність перегляду підходів до забезпечення колективної безпеки [5].

Розширення НАТО на Схід, починаючи з включення Польщі, Угорщини та Чехії в 1999 році, стало вагомим суб'єктом у зміні балансу сил на європейському континенті. Це розширення було зумовлено потребою забезпечити безпеку нових незалежних держав після розпаду Варшавського

договору та припинення «холодної війни». Європейські країни Східної Європи, прагнучи гарантувати свою незалежність та безпеку в умовах геополітичної нестабільності, розглядали НАТО як механізм захисту від можливих зовнішніх загроз, зокрема з боку Росії. Це прагнення було особливо актуальним в умовах посилення впливу Росії в регіоні та її агресивної зовнішньої політики, що стало очевидним після анексії Криму в 2014 році та розв'язання війни на сході України [12].

Європейська безпека, отож, стикається з двома вагомими проблемами: з одного боку, це потреба гарантувати стабільність на східних рубежах континенту, а з іншого – необхідність розробки нових механізмів взаємодії з Росією, яка постійно демонструє свої агресивні амбіції. Це ставить перед НАТО та Європейським Союзом серйозні завдання щодо розробки нових підходів до забезпечення безпеки в регіоні, які б враховували не лише військові, але й політичні, економічні та соціальні суб'єкти.

Розширення НАТО на Схід не є суто військовим питанням. Воно має широку політичну та економічну складову, оскільки інтеграція східноєвропейських країн до європейських і євроатлантичних структур також сприяє зміцненню їхньої внутрішньої стабільності та розвитку демократії. Цей процес супроводжується модернізацією збройних сил цих країн, покращенням їхньої обороноздатності та гармонізацією оборонних стандартів з нормами НАТО. Одночасно, це є своєрідною гарантією для західноєвропейських країн, які зацікавлені в стабільності та безпеці своїх східних сусідів, адже будь-яка загроза для цих країн автоматично стає загрозою для всього Альянсу [23].

Сучасні геополітичні процеси, зокрема війна в Україні, значно загострили питання європейської безпеки та змусили країни НАТО переосмислити свою роль у глобальній системі безпеки. До російської агресії в Україні питання розширення НАТО на Схід сприймалося в основному як превентивний захід, покликаний зменшити можливі ризики для країн Східної Європи. Однак після 2014 року ситуація кардинально змінилася, і розширення НАТО стало відповіддю на реальні загрози, що постають перед країнами

Європи. Це означає, що Альянс більше не може обмежуватися лише політикою стримування та дипломатичними засобами, а повинен активно зміцнювати свої оборонні можливості та готуватися до можливих військових конфліктів у майбутньому.

Особливої ваги питання розширення НАТО на Схід набуло у зв'язку з запитами Фінляндії та Швеції на вступ до Альянсу. Ці дві країни, традиційно відомі своєю нейтральною позицією, відчували необхідність приєднатися до НАТО на фоні загрози, яку представляє Росія. Це розширення потенційно змінює безпекову ситуацію у всьому Балтійському регіоні та створює нові виклики для країн НАТО, зокрема у питанні забезпечення безпеки в Арктиці, де Росія також активно демонструє свої військові амбіції [6].

Однак розширення НАТО на Схід не лише впливає на безпеку країн-членів Альянсу, але й викликає значний резонанс на міжнародній арені. Росія неодноразово заявляла, що розширення НАТО на схід є загрозою для її національної безпеки, і використовує це як аргумент для виправдання своїх агресивних дій у регіоні. Це питання стало однією з головних причин загострення відносин між Росією та Заходом, що призвело до впровадження жорстких санкцій та політичної ізоляції Росії. Також, розширення НАТО ставить нові виклики перед країнами, які прагнуть зберегти нейтралітет або знаходяться в зоні впливу Росії, зокрема перед Білоруссю та Молдовою.

З іншого боку, розширення НАТО сприяє зміцненню трансатлантичних зв'язків та посиленню ролі Сполучених Штатів у європейських справах. Це, у свою чергу, сприяє розширенню співпраці між ЄС і США у сфері безпеки, що є важливим суб'єктом для забезпечення стабільності в регіоні. У зв'язку з цим, НАТО змушене шукати нові шляхи для зміцнення своєї присутності у Східній Європі, особливо в тих країнах, які мають кордон з Росією, таких як Польща, Литва, Латвія та Естонія [37].

Тема дослідження європейської безпеки в контексті розширення НАТО на Схід стосується безпеки окремих країн, але й має глобальне значення для системи міжнародних відносин. З огляду на сучасні геополітичні процеси, цей

процес набуває все більшої ваги, і його вплив на безпеку європейського континенту буде відчутним ще протягом багатьох десятиліть.

Історичний контекст розширення НАТО на Схід тісно пов'язаний із подіями Холодної війни та формуванням блокової системи, що виникла після Другої світової війни. Холодна війна, яка тривала майже півстоліття, залишила значний слід на глобальній політичній мапі світу, розділивши його на два ворогуючі табори: капіталістичний Захід під проводом Сполучених Штатів та комуністичний Схід, очолюваний Радянським Союзом. Це протистояння стало основою формування біполярної системи, що заклала фундамент для майбутніх конфліктів та військово-політичних альянсів [12].

Після закінчення Другої світової війни в 1945 році світ зіштовхнувся з новими проблемами, пов'язаними з реконструкцією та відновленням після руйнівного конфлікту. Проте невдовзі стало очевидним, що на місці колишніх союзників, які разом боролися проти нацистської Німеччини, почали виникати нові розколи. Радянський Союз, під керівництвом Йосипа Сталіна, швидко встановив контроль над Східною Європою, створюючи низку комуністичних режимів у країнах, які опинилися в його сфері впливу. Цей процес супроводжувався масовими репресіями, встановленням тоталітарних режимів та суворим контролем з боку Москви.

На противагу цьому Сполучені Штати та їхні західні союзники прагнули створити демократичні держави у Західній Європі, а також забезпечити економічну стабільність через масштабну допомогу за планом Маршалла. Це економічне відновлення мало на меті запобігти поширенню комунізму, який міг сприйматися як альтернатива у зруйнованих післявоєнних країнах. Конфлікт ідеологій між капіталістичним Заходом та комуністичним Сходом швидко переріс у глобальне протистояння, що отримало назву Холодної війни.

Формування блокової системи стало логічним продовженням цього конфлікту. У 1949 році було створено Північноатлантичний альянс, який мав на меті забезпечити колективну безпеку західних країн перед загрозою з боку Радянського Союзу. Статут НАТО передбачав, що напад на одного з членів

Альянсу вважатиметься нападом на всіх, що стало потужним стримуючим суб'єктом для можливої радянської агресії [43]. У відповідь на це у 1955 році Радянський Союз створив свій власний військовий блок — Варшавський договір, до якого увійшли країни Східної Європи, що перебували під впливом Москви.

Протистояння між НАТО та Варшавським договором стало символом Холодної війни та розколу світу на дві частини. Цей конфлікт мав не лише військово-політичний, але й економічний, ідеологічний та культурний виміри. Обидві сторони намагалися встановити свій вплив не лише в Європі, але й по всьому світу, підтримуючи уряди й рухи, які були ідеологічно близькі до них. Така ситуація призвела до численних конфліктів у різних частинах світу, від Корейської війни до В'єтнамської, від кубинської кризи до Афганістану [50].

Незважаючи на численні спроби обмежити конфронтацію через такі механізми, як угоди щодо контролю над озброєннями, світ залишався глибоко поляризованим аж до кінця 1980-х років. В цей період відбулася низка подій, які кардинально змінили ситуацію на міжнародній арені та заклали передумови для розпаду біполярного світу. Однією з таких подій став прихід до влади у Радянському Союзі Михайла Горбачова, який ініціював серію реформ, відомих як «перебудова» і «гласність». Ці реформи мали на меті реформування радянської системи, однак вони також послабили контроль Москви над країнами Східної Європи.

Початок демократизації в країнах Східної Європи, таких як Польща, Угорщина та Чехословаччина, супроводжувався масовими протестами проти комуністичних режимів, які поступово втрачали підтримку населення. Низка революцій, відомих як «Осінь народів» 1989 року, призвела до краху комуністичних режимів у Східній Європі та фактичного розпаду Варшавського договору. Символом цього процесу стало падіння Берлінської стіни в листопаді 1989 року, що знаменувало собою кінець розколу Європи на два блоки [12].

Остаточний розпад біполярного світу відбувся з розпадом Радянського Союзу в 1991 році. Ця подія стала поворотним моментом у світовій історії та ознаменувала кінець Холодної війни. Розпад СРСР призвів до появи нових незалежних держав на пострадянському просторі, які швидко опинилися перед вибором свого геополітичного майбутнього. Багато з цих країн прагнули інтеграції до європейських і євроатлантичних структур, що призвело до подальшого розширення НАТО на Схід.

Розширення НАТО на Схід стало одним з головних наслідків розпаду біполярного світу та завершення Холодної війни. Після розпаду Радянського Союзу західні країни побачили можливість поширити свою впливову сферу на колишні комуністичні держави Східної Європи, які прагнули гарантій безпеки та стабільності. Перше розширення НАТО відбулося в 1999 році, коли до Альянсу приєдналися Польща, Угорщина та Чехія, що стало першим кроком на шляху до інтеграції країн колишнього Східного блоку [34].

Подальші розширення НАТО, зокрема приєднання країн Балтії в 2004 році, відбувалися на фоні дедалі більшого занепокоєння з боку Росії, яка сприймала це як загрозу для своєї національної безпеки. Зростання напруженості у відносинах між НАТО та Росією було особливо помітним після вторгнення Росії до Грузії у 2008 році та анексії Криму в 2014 році, що ще більше загостило питання європейської безпеки та майбутнього розширення Альянсу.

Реакція Росії на перші хвилі розширення НАТО була негативною. Кремль вважав цей процес загрозою для своїх національних інтересів та безпеки. У 1990-ті роки, коли Росія переживала економічну кризу та політичну нестабільність після розпаду Радянського Союзу, вона не могла активно протидіяти розширенню НАТО. Проте російське керівництво неодноразово заявляло, що включення країн Центральної та Східної Європи до Альянсу є порушенням обіцянок, які, на їхню думку, були дані під час переговорів про об'єднання Німеччини на початку 1990-х років. Ці обіцянки, як стверджувала Росія, передбачали, що НАТО не буде поширювати свій вплив на східні

території. Однак керівництво НАТО і західні країни не визнавали існування таких зобов'язань [42].

Незважаючи на це, розширення НАТО продовжувалося, і в 2004 році відбулася друга хвиля, коли до Альянсу приєдналися Болгарія, Румунія, Словаччина, Словенія, а також країни Балтії – Литва, Латвія і Естонія. Це розширення мало ще більш вагомі наслідки для європейської безпеки, оскільки країни Балтії, які раніше були частиною Радянського Союзу, тепер стали повноправними членами НАТО. Включення цих країн до Альянсу змінило баланс сил у регіоні та зміцнило позиції НАТО на північному сході Європи. Особливе значення мало те, що країни Балтії мають спільний кордон з Росією, що викликало нову хвилю напруженості у відносинах між Москвою та західними країнами.

Друга хвиля розширення НАТО мала важливе військове та стратегічне значення. Країни Балтії, які відчували реальну загрозу зі сторони Росії, отримали можливість посилити свою оборону завдяки членству в НАТО. Альянс, зі свого боку, розгорнув у цих країнах нові військові бази, що підвищило його здатність реагувати на потенційні загрози у регіоні. Також, це розширення зміцнило трансатлантичні зв'язки між США та Європою, оскільки Сполучені Штати відіграли ключову роль у процесі інтеграції нових членів до Альянсу. Присутність США в Європі через механізми НАТО стала гарантією стабільності та безпеки на континенті, що було особливо важливо в умовах зростання російської агресивної політики [47].

Поряд із військовими суб'єктами, друге розширення НАТО мало також політичні та економічні наслідки. Членство в Альянсі стало потужним стимулом для проведення демократичних реформ у країнах, які приєдналися до НАТО. Для цих держав процес інтеграції до Альянсу був пов'язаний з необхідністю здійснення ряду реформ у сфері оборони, економіки та прав людини. Це сприяло зміцненню демократичних інституцій та верховенства права, а також допомогло зменшити рівень корупції та покращити управління

в цих країнах. НАТО також активно підтримувало своїх нових членів у проведенні реформ, надаючи технічну та фінансову допомогу.

Однак не всі країни сприймали розширення НАТО як позитивний процес. Окрім Росії, яка продовжувала виступати проти інтеграції колишніх радянських республік до західних структур, низка країн Західної Європи також виражали свої побоювання щодо цього процесу. Деякі західноєвропейські держави, такі як Франція та Німеччина, вважали, що розширення НАТО може призвести до посилення напруженості з Росією і підірвати стабільність у Європі. Ці країни виступали за більш стриману політику щодо Росії та закликали до діалогу та співпраці з Москвою. Проте в результаті внутрішніх дебатів було вирішено продовжити політику розширення, оскільки багато хто вважав, що інтеграція нових членів до НАТО є єдиним шляхом до зміцнення безпеки в Європі [9].

Наслідки перших хвиль розширення НАТО проявилися у різних суб'єктах. З одного боку, Альянс значно зміцнив свою присутність у Східній Європі, що дозволило йому краще реагувати на загрози в регіоні. З іншого боку, ці розширення призвели до зростання напруженості у відносинах з Росією, яка сприймала цей процес як загрозу для своїх національних інтересів. Це протистояння досягло нового піку після анексії Криму Росією у 2014 році, що стало найсерйознішою кризою у відносинах між Заходом та Росією з часів Холодної війни.

Наразі європейська безпека в контексті розширення НАТО зазнає нових викликів і загроз, які значною мірою формуються під впливом сучасних геополітичних процесів. Розширення НАТО на Схід, яке розпочалося після завершення Холодної війни, мало на меті зміцнення безпеки на континенті шляхом інтеграції нових країн-членів та створення системи колективної оборони. Однак цей процес також породив низку складних проблем і загроз, що позначаються як на внутрішній політиці держав-членів Альянсу, так і на відносинах із країнами, що не входять до його складу, зокрема Росією. Одним

із основних наслідків розширення НАТО стало посилення мілітаризації відносин між державами та зростання військових бюджетів [44].

Мілітаризація відносин є однією з головних загроз, з якими стикається європейська безпека в умовах постійного розширення НАТО. Країни-члени Альянсу, прагнучи зміцнити свою обороноздатність і забезпечити надійний захист від потенційних зовнішніх загроз, зокрема з боку Росії, збільшують витрати на оборону. Після анексії Криму у 2014 році та початку війни на сході України, багато країн НАТО ухвалили рішення про значне підвищення своїх військових бюджетів, щоб відповідати новим викликам і загрозам. Цей процес супроводжується гонкою озброєнь, яка вже давно стала характерною рисою міжнародних відносин у Європі.

Збільшення військових бюджетів є однією з найбільш очевидних ознак мілітаризації відносин між країнами Європи та їхніми сусідами. Для багатьох держав, які приєдналися до НАТО після закінчення Холодної війни, це стало нагальною необхідністю в умовах зростаючої невизначеності та нестабільності в регіоні. Ці країни, зокрема Польща, країни Балтії, Румунія та інші, розглядають збільшення витрат на оборону як ключовий елемент своєї національної безпеки і засіб забезпечення стримування потенційної агресії з боку Росії. У той же час, Сполучені Штати Америки, як провідний член НАТО, постійно наполягають на збільшенні військових витрат європейськими союзниками, щоб гарантувати підтримання колективної безпеки [22].

Гонка озброєнь, яка супроводжує процес мілітаризації відносин, є ще однією серйозною загрозою для європейської безпеки. В умовах наростаючої напруженості між НАТО і Росією, обидві сторони вкладають значні ресурси у модернізацію своїх збройних сил та розробку нових видів озброєння. Цей процес, який деякі аналітики називають новою «холодною війною», створює ситуацію, коли військовий потенціал країн Альянсу і Росії значно зростає, що, своєю чергою, підвищує ризики конфліктів і непорозумінь. Зростання кількості озброєнь, особливо на територіях, що прилягають до російського

кордону, таких як країни Балтії та Польща, спонукає Росію до активізації власних військових програм і нарощування своєї військової присутності [19].

Негативним наслідком гонки озброєнь стає те, що зростання військових потенціалів обох сторін створює нестабільність і відчуття небезпеки. Хоча НАТО офіційно проголошує свою діяльність виключно оборонною і спрямованою на забезпечення миру та стабільності в Європі, розширення Альянсу на Схід сприймається Росією як пряма загроза її безпеці. Це призводить до посилення напруженості і провокує Кремль на відповідні дії, зокрема збільшення власних військових витрат і проведення широкомасштабних військових навчань біля кордонів НАТО. Така ситуація загрожує створенням постійного циклу ескалації, де кожна сторона відповідає на дії іншої, що зрештою може призвести до небезпечних інцидентів або навіть збройних зіткнень.

Після приєднання країн Центральної та Східної Європи до НАТО, Альянс почав розгортати там свої військові контингенти та інфраструктуру. Це включає будівництво нових військових баз, розгортання систем протиракетної оборони, а також проведення регулярних військових навчань за участю сил НАТО та місцевих збройних сил. Така активність ще більше посилює напруженість у відносинах з Росією, яка сприймає ці дії як загрозу своїй національній безпеці [22].

Мілітаризація відносин у Європі також впливає на внутрішню політику багатьох держав-членів НАТО. Збільшення військових витрат часто викликає суперечки всередині суспільства, оскільки такі кошти могли б бути спрямовані на соціальні програми або інші сфери, що потребують фінансування. Деякі громадські рухи і політичні сили виступають проти збільшення витрат на оборону, стверджуючи, що це лише погіршує ситуацію і сприяє подальшій ескалації напруженості. Однак уряди багатьох країн, зокрема в Східній Європі, вважають, що в умовах нових загроз збільшення військових бюджетів є необхідним кроком для забезпечення національної безпеки.

Також, мілітаризація відносин і збільшення військових бюджетів створюють додатковий тиск на економіки багатьох країн. Хоча великі держави НАТО, такі як Сполучені Штати, Німеччина, Франція або Велика Британія, можуть дозволити собі значні витрати на оборону без суттєвих наслідків для своїх економік, для менших країн, особливо нових членів Альянсу, це може стати важким тягарем. Збільшення військових витрат означає необхідність скорочення інших статей бюджету або підвищення податків, що може викликати соціальні та політичні проблеми [31].

Мілітаризація має вплив на відносини між НАТО та країнами, які не є членами Альянсу. Зокрема, це стосується держав, що перебувають у нейтральному статусі або мають складні відносини з НАТО, таких як Швеція, Фінляндія або Австрія. Для цих країн зростання військових бюджетів та активізація військової діяльності НАТО викликають тривогу і змушують їх переглядати свою політику у сфері безпеки. Хоча Швеція та Фінляндія поки що не приєдналися до НАТО, вони активно співпрацюють з Альянсом у сфері оборони і навіть взяли участь у деяких його військових навчаннях. Це може свідчити про зміну їхньої позиції і можливість майбутнього вступу до НАТО, що ще більше посилить мілітаризацію регіону.

У довгостроковій перспективі, мілітаризація відносин між НАТО та Росією, а також зростання військових бюджетів створюють ризик для стабільності в Європі. Хоча офіційно НАТО проголошує свою політику як оборонну, нарощування військової сили може призвести до непередбачених наслідків і випадкових інцидентів, що спричинять серйозні конфлікти. Додатковим суб'єктом нестабільності є те, що Росія, відчуючи загрозу з боку розширеного НАТО, може вдаватися до асиметричних відповідей або агресивних дій у спробі відстояти свої інтереси [36].

Не можна не сказати і про інформаційну війну, яка зараз досить часто зустрічається в умовах інформаційного суспільства. Інформаційна війна, яка також стає все більш актуальною у сучасному світі, використовує кіберпростір для маніпуляції інформацією з метою впливу на громадську думку,

формування стереотипів і дезінформації. Ця форма війни може бути не менш руйнівною, ніж фізичні конфлікти, оскільки вона підриває довіру до державних інститутів і розколює суспільство на групи, що ворогують одна з одною. Зловмисники використовують соціальні мережі і цифрові платформи для розповсюдження фальшивих новин, які здатні впливати на вибори, політичні рішення та навіть міжнародні відносини. Приклади втручання в вибори, такі як вибори у США в 2016 році, демонструють, як інформаційна війна може змінювати хід політичних подій і підривати стабільність у демократичних системах [35].

Кібербезпека є однією з найважливіших складових сучасної глобальної безпеки, оскільки світ, що дедалі більше залежить від технологій, стає вразливим до нових загроз, пов'язаних із кібератаками та інформаційною війною. У сьогоdnішньому цифровому середовищі, де практично всі суб'єкти життя залежать від інформаційних систем, зловмисники мають можливість завдавати шкоди як окремим особам, так і цілим державам, що ставить під загрозу національну безпеку, економічну стабільність і соціальну згуртованість. Загрози кібератак стають все більш різноманітними і складними, оскільки технології постійно розвиваються, а зловмисники шукають нові шляхи для проникнення в системи, щоб викрасти дані, знищити інформацію або паралізувати інфраструктуру. В умовах постійної ескалації конфліктів у міжнародній арені важливість кібербезпеки зростає, оскільки держави стикаються з новими проблемами, які вимагають термінових заходів для забезпечення захисту критичних інформаційних систем. [20].

Кіберзагрози можуть проявлятися у різних формах, починаючи від звичайних хакерських атак, які націлені на крадіжку особистих даних або фінансової інформації, і закінчуючи складними операціями, що мають на меті знищення важливої інфраструктури. Кібератаки можуть здійснюватися як окремими особами, так і організованими злочинними групами або державами, які використовують кіберпростір як новий фронт для ведення війни. У разі атак, які спрямовані на критичну інфраструктуру, можуть постраждати не

тільки економіка, але й життя людей, оскільки такі атаки здатні паралізувати енергетичні системи, водопостачання, транспортні мережі та багато інших важливих складових сучасного суспільства. Окремі випадки, такі як атака на електромережу України в 2015 році, продемонстрували, що кібератаки можуть мати серйозні наслідки, завдаючи шкоди не лише матеріальним ресурсам, але й викликаючи паніку серед населення.

У зв'язку з постійними загрозами, які пов'язані з кібератаками і інформаційною війною, держави повинні розробляти ефективні стратегії для протидії цим викликам. Одним із найважливіших суб'єктів цієї стратегії є розвиток сучасних технологій і заходів безпеки, які здатні виявляти та нейтралізувати загрози на ранніх етапах. Це може включати впровадження новітніх технологій шифрування, моніторинг мережевої активності для виявлення підозрілих дій, а також навчання персоналу щодо кращих практик у сфері кібербезпеки. Безумовно, основною метою є захист критичної інфраструктури, оскільки саме вона є найуразливішою ланкою в ланцюзі кібербезпеки [14].

Важливо також підвищувати обізнаність громадськості щодо проблем кібербезпеки. Освіта в цій сфері має стати пріоритетом, оскільки знання про потенційні загрози та методи захисту можуть суттєво зменшити ризики, з якими стикаються користувачі. Відзначено, що більшість успішних кібератак є результатом людських помилок, таких як недостатня обізнаність про загрози фішингу або небезпеки, пов'язані з використанням слабких паролів. Підвищення рівня освіти у сфері кібербезпеки не тільки зменшує вразливість окремих осіб, але й створює загальну культуру безпеки, яка є необхідною для захисту суспільства.

Також, необхідно вжити заходів для боротьби з дезінформацією, яка є важливою складовою інформаційної війни. Держави, міжнародні організації та приватні компанії повинні працювати над розробкою механізмів, які дозволяють виявляти і спростовувати фальшиву інформацію, а також забезпечувати доступ до надійних джерел інформації. Це може включати

створення спеціальних платформ для перевірки фактів, а також кампанії з підвищення свідомості населення щодо важливості критичного мислення у сприйнятті інформації [18].

Однією з найактуальніших тем у сучасному світі є й енергетична безпека, оскільки залежність країн від енергоресурсів впливає на їхню економічну стабільність, політичну незалежність та загальний рівень життя населення. У контексті глобалізації та зростання міжнародної конкуренції енергетична безпека стає не лише питанням внутрішньої політики, але й важливим елементом міжнародних відносин, оскільки країни, які контролюють великі запаси енергоресурсів, можуть використовувати їх як інструмент впливу на інші держави. В умовах постійних коливань на енергетичних ринках, пов'язаних із геополітичними кризами, змінним попитом та пропозицією, енергетична безпека стає критично важливою для забезпечення стабільності економіки і добробуту суспільства [11].

Залежність від енергоресурсів може призвести до серйозних ризиків для країн, які не мають власних джерел енергії або значною мірою покладаються на імпорт. У таких випадках будь-які збої у постачанні енергоресурсів можуть мати руйнівні наслідки для економіки, що може призвести до енергетичних криз, які, в свою чергу, здатні викликати соціальні заворушення, політичну нестабільність і навіть військові конфлікти. Енергетичні кризи часто виникають унаслідок природних катастроф, політичних конфліктів, економічних санкцій або просто з причин, пов'язаних із неефективним управлінням енергетичними ресурсами. У таких ситуаціях держави змушені шукати альтернативні джерела енергії або вжити термінових заходів для скорочення споживання, що може негативно вплинути на їхній розвиток і добробут громадян.

Одним із найяскравіших прикладів енергетичної кризи є ситуація, що склалася в Україні під час конфлікту з Росією, коли країна опинилася під тиском з боку сусіда, який контролює більшість постачань природного газу. Цей випадок підкреслив важливість диверсифікації джерел енергії, оскільки

залежність від одного постачальника може стати серйозною загрозою для енергетичної безпеки [33]. Україні довелося шукати нові маршрути постачання енергоресурсів, зокрема шляхом розвитку альтернативних джерел енергії, таких як вітрова та сонячна енергетика, а також реалізації проектів з імпорту енергії з інших країн. Цей процес вимагає не лише значних фінансових вкладень, але й стратегічного планування на державному рівні.

Важливо зазначити, що енергетична безпека також тісно пов'язана з питаннями екології та сталого розвитку. Зростання глобального попиту на енергію призводить до виснаження природних ресурсів та збільшення викидів парникових газів, що викликає зміни клімату. Це, в свою чергу, ставить перед державами нові виклики у забезпеченні енергетичної безпеки, оскільки традиційні джерела енергії, такі як вугілля, нафта та природний газ, стають дедалі менш прийнятними з точки зору екологічних норм і стандартів. У цьому контексті перехід до відновлювальних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, гідро- та біоенергетика, набуває особливого значення, оскільки ці джерела не лише забезпечують енергетичну безпеку, але й сприяють зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище [43].

Також, енергетична безпека вимагає від держав активного використання інноваційних технологій у сфері енергетики. Розвиток новітніх технологій, таких як енергозберігаючі технології, розумні енергетичні мережі та системи зберігання енергії, дозволяє зменшити витрати на енергетичні ресурси та підвищити ефективність їх використання. Завдяки цим технологіям можливо не лише знизити енергетичну залежність, але й покращити загальну ефективність енергетичної системи. Інвестиції в наукові дослідження та розробки у сфері енергетики стають все більш важливими, оскільки вони можуть забезпечити країни новими рішеннями, здатними зменшити ризики, пов'язані з енергетичною безпекою [27].

Транснаціональна організована злочинність є також одним з найактуальніших викликів для міжнародної безпеки, оскільки злочинні угруповання, які діють на міжнародному рівні, здатні дестабілізувати цілі

регіони, створюючи серйозні загрози для державних інститутів, економічного розвитку та соціальної стабільності. Ці угруповання, що функціонують у межах національних кордонів, мають здатність адаптуватися до змінних умов, використовувати новітні технології та мережі для здійснення своїх злочинних діяльностей, а також розширювати свої впливи на суспільство. В умовах глобалізації, коли кордони між країнами стають все більш умовними, транснаціональна організована злочинність швидко еволюціонує, використовуючи слабкі місця в законодавстві, правоохоронних органах та економічних системах країн, у яких вона оперує [22].

Злочинні угруповання, що мають транснаціональний характер, займаються різноманітними видами незаконної діяльності, такими як торгівля наркотиками, зброєю, людьми, а також відмиванням грошей і кіберзлочинністю. Ці види злочинів не лише завдають економічної шкоди, але й створюють загрози для соціальної структури суспільства, оскільки злочинні угруповання часто проникають у законні бізнеси, корумпують чиновників і порушують правопорядок. Внаслідок цього регіони, в яких активно діють транснаціональні злочинні угруповання, стають менш стабільними, а державні інститути — менш ефективними. Економічна дестабілізація, викликана незаконними фінансовими потоками та корупцією, призводить до зростання соціального невдоволення, що в свою чергу може спричинити конфлікти і насильство [38].

Транснаціональна організована злочинність має здатність дестабілізувати регіони не лише через прямий вплив на економіку, але й через створення атмосфери страху та невизначеності. Злочинні угруповання часто застосовують насильство для досягнення своїх цілей, що викликає відчуття безвиході серед населення та зниження довіри до держави. В країнах, де правопорядок і справедливість підриваються транснаціональною злочинністю, зростає ризик виникнення кризових ситуацій, які можуть призвести до громадянських конфліктів і масових протестів. У таких умовах міжнародна спільнота стикається з серйозними проблемами у сфері безпеки,

оскільки ці конфлікти можуть поширюватися за межі національних кордонів, залучаючи до них сусідні держави та загрожуючи глобальній стабільності.

Оскільки транснаціональна організована злочинність стає все більш поширеною, міжнародна спільнота усвідомлює необхідність спільних дій для боротьби з цими загрозами. Країни починають об'єднувати свої зусилля, створюючи міжнародні угоди та організації, спрямовані на координацію зусиль правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі організації, як Інтерпол, Європол та ООН, які сприяють обміну інформацією, проведенню спільних операцій і розробці стратегій для боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. Спільні зусилля також включають активну участь громадянського суспільства, яке має змогу сприяти підвищенню обізнаності населення про ризики, пов'язані з транснаціональною злочинністю, і пропонувати альтернативні варіанти розвитку для молоді [10].

Транснаціональна організована злочинність має здатність створювати стійкі мережі, які можуть функціонувати незалежно від політичних і економічних змін. Вона використовує технології, такі як Інтернет, для координації своїх дій і залучення нових учасників. Злочинні угруповання можуть оперативно реагувати на зміни у законодавстві чи політичних умовах, адаптуючи свої стратегії відповідно до нових викликів. Це робить боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю складнішою, оскільки правоохоронні органи повинні постійно вдосконалювати свої методи та підходи, щоб відповідати новим загрозам. Важливо, щоб держави запроваджували ефективні механізми для виявлення і нейтралізації транснаціональних злочинних угруповань, оскільки лише так можна забезпечити стабільність і безпеку в регіонах, де ці угруповання активно діють [18].

Також, соціально-економічні суб'єкти також відіграють важливу роль у виникненні і поширенні транснаціональної організованої злочинності. Відсутність економічних можливостей, високий рівень безробіття, корупція та

слабкість державних інститутів створюють сприятливе середовище для діяльності злочинних угруповань. Вони використовують ці соціальні та економічні проблеми для зміцнення своїх позицій, надаючи населенню незаконні, але економічно вигідні можливості. Це призводить до формування культури безкарності, де злочинна діяльність стає нормою, а правопорядок і законність втрачають свою значущість.

Розглянувши все те, що ставить під загрозу міжнародну безпеку, розглянемо те, що може цьому запобігти. Саме тому роль міжнародних організацій у забезпеченні європейської безпеки є надзвичайно важливою, оскільки вони функціонують як платформи для співпраці, обміну інформацією та координації дій між державами. Однією з головних організацій у цій сфері є НАТО, який протягом десятиліть відіграє центральну роль у зміцненні безпеки в Європі. Альянс не лише забезпечує колективну оборону своїх членів, але й адаптується до нових викликів, з якими стикається європейський континент. З розвитком нових загроз, таких як тероризм, кіберзлочинність та гібридні війни, НАТО змушене шукати нові підходи до забезпечення безпеки, розширюючи свій мандат і включаючи нові завдання, що виходять за межі традиційних військових дій. Важливими суб'єктами роботи Альянсу є посилення співпраці з країнами-партнерами, розвиток нових стратегій реагування на кризові ситуації та зосередження на питаннях кібербезпеки [46].

Європейський Союз також має значну роль у сфері безпеки, особливо в контексті його економічної і політичної стабільності. Хоча ЄС не є військовою організацією, його вплив на безпеку європейського континенту важко переоцінити, оскільки він сприяє розвитку демократичних інститутів, економічної інтеграції та соціальної згуртованості. У рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС здійснює активні дії для запобігання конфліктам, управління кризами та підтримки миру. Співпраця з НАТО є важливим елементом стратегії ЄС у сфері безпеки, оскільки обидві організації мають спільні інтереси у забезпеченні стабільності в Європі. Разом вони

реалізують спільні операції, обмінюються розвідданими та розробляють спільні стратегії для вирішення кризових ситуацій [36].

ОБСЄ займає унікальну позицію в системі європейської безпеки завдяки своєму підходу, що охоплює політичні, військові, економічні та гуманітарні суб'єкти. Мандат ОБСЄ полягає в сприянні миру, безпеці та співробітництву в Європі, і вона здійснює різноманітні місії з моніторингу конфліктів, вирішення криз та сприяння діалогу між державами. Діяльність ОБСЄ також включає в себе спостереження за виборами, сприяння правам людини та розвиток демократичних інститутів, що є критично важливими для стабільності в регіонах, що зазнають конфліктів.

Кожна з цих організацій має свої специфічні інструменти та механізми, які дозволяють їй реагувати на виклики безпеки, проте їхня ефективність залежить від рівня співпраці та координації між ними. Спільні зусилля НАТО, ЄС і ОБСЄ дозволяють створити більш цілісну і ефективну систему безпеки в Європі, яка може краще реагувати на нові загрози. Цей мультидисциплінарний підхід до безпеки, що поєднує військові, політичні та економічні суб'єкти, стає дедалі більш актуальним у світлі глобальних викликів, які потребують комплексного реагування [44].

Однією з важливих характеристик сучасної системи європейської безпеки є її динамічність та здатність адаптуватися до нових умов. Міжнародні організації працюють над розробкою нових концепцій і стратегій, що відображають зміни в геополітичній ситуації, технологічному прогресі та соціально-економічних умовах. Ці зміни вимагають від держав і організацій постійного перегляду своїх підходів до безпеки та співпраці, що може включати в себе нові форми військової взаємодії, спільні навчання, а також розвиток механізмів для обміну інформацією і розвідданими [23].

Важливим елементом забезпечення безпеки є також залучення громадянського суспільства до процесів прийняття рішень. Міжнародні організації все більше усвідомлюють, що безпека не може бути забезпечена лише зусиллями держав і військових структур; участь населення,

неприбуткових організацій та приватного сектору є критично важливою для створення стабільного і безпечного середовища. Це включає в себе підвищення обізнаності населення про безпекові питання, формування соціальної згуртованості та підтримку місцевих ініціатив, що сприяють стабільності та розвитку.

У світлі сучасних викликів, таких як тероризм, міграційні кризи, зміни клімату та інформаційні війни, роль міжнародних організацій у забезпеченні європейської безпеки стає ще більш актуальною. Вони мають змогу об'єднувати зусилля країн, задіяних у боротьбі з цими загрозами, координуючи їх дії та сприяючи обміну досвідом та кращими практиками. У свою чергу, це підвищує рівень ефективності заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та стабільності в регіонах, що зазнають труднощів [46].

Отже, роль міжнародних організацій у забезпеченні європейської безпеки є важливою для створення стабільної і безпечної системи, яка може адаптуватися до нових викликів і загроз. Залучення різних суб'єктів, включаючи держави, міжнародні організації, громадянське суспільство та приватний сектор, є важливим суб'єктом цього процесу, оскільки лише спільними зусиллями можна досягти успіху у забезпеченні миру і стабільності на європейському континенті. Безперечно, сучасний світ вимагає нових підходів до безпеки, які враховують усі суб'єкти цього складного та багатогранного процесу, що має величезний вплив на життя людей і майбутнє нашої планети.

Методологічні підходи до дослідження європейської безпеки є надзвичайно важливими для розуміння складності та динаміки сучасних загроз, які постають перед континентом, оскільки вони дозволяють дослідникам охопити широкий спектр суб'єктів цієї теми. Системний аналіз виступає як один з основних методів, що дозволяє розглядати європейську безпеку як складну систему взаємопов'язаних елементів, де політичні, економічні, соціальні та військові суб'єкти взаємодіють між собою. Використовуючи системний підхід, дослідники можуть проаналізувати, як

зміни в одному з елементів системи впливають на інші, що дає змогу виявити ключові зв'язки та динаміку загроз [25].

Сценарійний аналіз, у свою чергу, дозволяє моделювати різні сценарії розвитку подій, що може мати значний вплив на європейську безпеку. Цей підхід дає можливість дослідникам проаналізувати й оцінити можливі наслідки різних політичних, економічних і соціальних подій, створюючи кілька варіантів розвитку ситуацій. Сценарійний аналіз може включати в себе як оптимістичні, так і песимістичні прогнози, що дозволяє визначити, які дії можуть бути найбільш ефективними для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Це також сприяє розробці стратегій реагування на потенційні загрози, враховуючи можливість їх реалізації.

Компаративний аналіз є ще одним важливим методом, який дозволяє порівнювати різні країни та регіони в контексті їхніх підходів до безпеки, що може виявити ефективні практики та стратегії, що застосовуються в одних країнах і можуть бути адаптовані в інших. Використовуючи компаративний підхід, дослідники можуть виявити спільні риси та відмінності у політиках безпеки різних держав, що дозволяє зрозуміти, як культурні, історичні та соціально-економічні суб'єкти впливають на формування безпекових стратегій. Це, в свою чергу, допомагає розробити рекомендації для покращення безпекової політики на різних рівнях [27].

Кількісні методи, зокрема статистичний аналіз даних, також відіграють важливу роль у дослідженні європейської безпеки, оскільки вони дозволяють вимірювати і кількісно оцінювати різноманітні суб'єкти безпеки, такі як рівень насильства, терористичні акти, економічна стабільність та соціальна згуртованість. За допомогою статистичних інструментів дослідники можуть виявляти тренди, кореляції та закономірності, що допомагає у формуванні об'єктивних висновків про стан безпеки в регіоні. Кількісні дані можуть слугувати основою для розробки прогностичних моделей, які можуть використовуватися для оцінки ризиків та розробки стратегій запобігання загрозам.

Якісні методи, такі як глибинні інтерв'ю, фокус-групи та аналіз документів, також є важливими інструментами для дослідження європейської безпеки. Ці методи дозволяють отримати глибше розуміння контексту, у якому розвиваються безпекові питання, а також точок зору різних учасників процесу. Глибинні інтерв'ю можуть надавати детальну інформацію про індивідуальні переживання та думки людей, які мають безпосередній стосунок до безпекових питань, тоді як фокус-групи дозволяють виявити колективні переконання та думки, що можуть вплинути на політику. Аналіз документів, зокрема офіційних звітів, політичних декларацій та дослідницьких матеріалів, допомагає виявити тенденції в безпековій політиці та зрозуміти, як історичні події формують сучасні виклики [44].

Отож, використання різноманітних методологічних підходів у дослідженні європейської безпеки дозволяє створити багатогранну картину безпекових проблем, що виникають у сучасному світі, а також сприяє розробці ефективних стратегій для їхнього подолання. Інтеграція кількісних і якісних методів у дослідження забезпечує більш комплексний підхід до аналізу, що дозволяє краще усвідомити не лише фактичні дані, а й людські переживання, емоції та переконання, які впливають на формування безпекової політики. Це, в свою чергу, робить дослідження більш релевантним і корисним для практиків у сфері безпеки, політиків та аналітиків.

1.2. Джерельна база та історіографія питання

Одним із основних компонентів джерельної бази є наукові статті, які публікуються в рецензованих журналах. Ці статті містять результати актуальних досліджень, що висвітлюють різні суб'єкти безпеки в Європі, особливо в контексті розширення НАТО. Дослідники, такі як Баррі Бузан, який досліджує концепцію безпеки та її зміни в умовах розширення НАТО, та Стефан Вольф, який аналізує питання етнічних конфліктів і їхній вплив на

політику безпеки в Європі, вносять значний внесок у розуміння цього процесу. Також важливими є роботи Річарда Сакви, що розглядає політичну динаміку між країнами-членами альянсу та Росією, а також Олівера Річмонда, який досліджує миротворчі ініціативи та їх вплив на безпеку в регіоні.

Крім наукових статей, важливу роль у джерельній базі відіграють книги, написані фахівцями у сфері міжнародних відносин і безпеки. Наприклад, Збігнев Бжезінський, автор книги «Велика шахівниця», пропонує глибокий аналіз геополітичних процесів і стратегій, які впливають на безпеку в Європі та роль НАТО. Джон Міршаймер у своїх роботах досліджує наслідки розширення Альянсу для відносин між Західною Європою та Росією, а Тімоті Гартон Еш розглядає соціально-економічні аспекти безпеки у контексті політичних змін у Центральній та Східній Європі.

Ці монографії зазвичай містять більш глибокий аналіз історичних процесів та сучасних тенденцій, що дозволяє краще усвідомити, як розширення НАТО вплинуло на європейську безпеку. Роботи авторів, таких як Мері Калдор, яка пише про нові форми війни і безпекової політики, або Роберт Купер, який досліджує концепцію «постмодерної» держави, пропонують систематизовані огляди політичних і соціально-економічних суб'єктів, які формують безпекову політику країн, що стали членами Альянсу.

Українські вчені поряд із міжнародними дослідженнями, формують глибоку та всеосяжну джерельну базу, яка дозволяє оцінити сучасні виклики європейської безпеки та роль НАТО у їх подоланні. Сергій Федуняк, який у своїй монографії та докторській дисертації проводить ґрунтовний аналіз ролі НАТО у забезпеченні стабільності на європейському континенті. Його праці досліджують взаємодію між країнами-членами Альянсу та новими партнерами, розкриваючи складність процесу інтеграції. Федуняк акцентує увагу на значенні НАТО як механізму колективної безпеки, що дозволяє ефективно реагувати на виклики сучасності. Він також підкреслює важливість адаптації Альянсу до нових умов, таких як посилення кіберзагроз, зростання терористичних загроз та ескалація напруженості на східних кордонах Європи.

Його дослідження є невід'ємною частиною аналізу трансформацій у європейській безпековій політиці.

Наталія Стрельчук, присвятила свої роботи вивченню впливу розширення НАТО на Балканах. У своїх статтях вона детально розглядає, як процес інтеграції балканських країн до євроатлантичних структур вплинув на стабільність у цьому регіоні. Стрельчук аналізує політичні та соціальні трансформації, що супроводжували вступ цих країн до Альянсу, акцентуючи увагу на ролі НАТО у стабілізації постконфліктних територій. Її роботи висвітлюють, як стандарти НАТО впливають на реформування збройних сил, розвиток демократичних інститутів та забезпечення верховенства права в регіоні. Це особливо важливо для розуміння ролі Альянсу у збереженні миру та запобіганні новим конфліктам.

Дослідження також включає доповіді та звіти міжнародних організацій, таких як НАТО, Європейський Союз та ОБСЄ. Ці документи містять інформацію про поточний стан безпеки в Європі, стратегії, що реалізуються цими організаціями, а також оцінки ризиків, пов'язаних із розширенням Альянсу. Звіти можуть містити дані про військові операції, політичні ініціативи та результати різних програм співпраці між країнами, що є важливими для розуміння динаміки безпеки в регіоні.

Медіа-матеріали також формують значну частину джерельної бази. Статті в газетах, новинних агенціях та аналітичних публікаціях надають актуальну інформацію про події, що відбуваються в Європі, а також реакції держав на зміни в безпековій ситуації. Аналіз медійних матеріалів може виявити суспільні настрої та ставлення до розширення НАТО, що є важливим для розуміння контексту безпеки.

Важливу частину джерельної бази становлять документи самітів НАТО, які відображають стратегічні рішення Альянсу щодо розширення. Зокрема:

1. Вашингтонська декларація (1999), яка закріпила інтеграцію країн Центральної Європи.

2. Стамбульський саміт (2004), що знаменував приєднання країн Балтії та Румунії до НАТО.
3. Варшавський саміт (2016), спрямований на посилення присутності Альянсу у Східній Європі.
4. Вільнюський саміт (2023), що акцентував увагу на кібербезпеці та інтеграції Фінляндії.

Ці документи є важливими для розуміння еволюції стратегії Альянсу в умовах зміненої геополітичної ситуації.

Архівні матеріали, що містять документи з періоду розширення НАТО, також є важливим елементом дослідження. Протоколи засідань, офіційні заяви та аналітичні документи можуть дати змогу зрозуміти, які суб'єкти впливали на прийняття рішень про розширення Альянсу та які наслідки це мало для безпеки Європи. Вивчення цих історичних матеріалів є критично важливим для оцінки сучасних викликів і загроз.

Технічні звіти, підготовлені дослідницькими установами, також становлять важливу частину джерельної бази. Вони можуть містити дані про військову активність, економічні індикатори та соціальні показники, що відображають стан безпеки в різних країнах. Використання цих звітів дозволяє формувати об'єктивні висновки про сучасні загрози та виклики, які постають перед Європою в контексті розширення НАТО.

Аналіз джерел, що стосуються нових викликів, таких як кібербезпека, тероризм та соціальні конфлікти, є необхідним для повного розуміння сучасної європейської безпеки. Вивчення цих питань вимагатиме міждисциплінарного підходу, що охоплює не лише військові, а й економічні, соціальні та екологічні суб'єкти. Це сприятиме розробці рекомендацій для адаптації політики безпеки до нових реалій, з якими стикаються європейські держави.

Важливо також враховувати різноманітність джерел, оскільки різні країни можуть мати свої унікальні погляди на питання безпеки. Це підкреслює

необхідність глибокого аналізу інформації та критичного підходу до різних джерел, щоб уникнути упередженості і сформуванню об'єктивного уявлення про стан безпеки в Європі. Кожне джерело має своє значення і може доповнити загальну картину, що дозволяє формувати більш комплексні та обґрунтовані висновки.

Тож, джерельна база дослідження європейської безпеки у контексті розширення НАТО на Схід включає різноманітні типи матеріалів, які разом створюють цілісну картину сучасних викликів і загроз. Наукові статті, книги, доповіді міжнародних організацій, медіа-матеріали, усні свідчення, архівні документи, технічні звіти та аналіз нових викликів - все це є важливими елементами для глибокого розуміння безпекової ситуації в Європі. Ця різноманітність джерел дозволяє дослідникам формувати більш обґрунтовані рекомендації для підвищення безпеки в регіоні, враховуючи сучасні виклики та можливості.

Висновки до розділу 1

Аналіз безпеки в Європі у контексті розширення НАТО є багатовимірним завданням, яке вимагає застосування комплексних теоретичних підходів і моделей. Серед найбільш поширених теоретико-методологічних підходів варто виділити реалістичний, ліберальний та конструктивістський. Реалісти, такі як Кеннет Уолтс і Джон Міршаймер, стверджують, що розширення НАТО змінює баланс сил, стимулюючи зростання напруги між Альянсом і Росією, оскільки Росія вбачає в ньому загрозу своїй національній безпеці. З цієї точки зору, міжнародна безпека формується на основі балансу сил, а розширення НАТО порушує цей баланс, що може призвести до загострення регіональних конфліктів.

Лібералістичні концепції, зокрема роботи Роберта Кеохейна та Джозефа Ная, висвітлюють роль міжнародних інститутів, таких як НАТО, у створенні

системи колективної безпеки. Згідно з цією теорією, розширення НАТО сприяє зміцненню демократії та стабільності в країнах Центральної та Східної Європи, адже членство в Альянсі вимагає дотримання принципів верховенства права, прозорості та співробітництва у питаннях оборони і безпеки. Вони підкреслюють, що міжнародні організації можуть сприяти зниженню ймовірності конфліктів та сприяти підтриманню стабільності через механізми співпраці.

Конструктивістський підхід, запропонований Олександром Вендтом, акцентує увагу на ролі ідей, цінностей і ідентичності в міжнародних відносинах. З позиції конструктивізму, розширення НАТО можна розглядати як зміну ідентичності європейських держав, їхнього самосприйняття та бачення безпеки. Вступ країн Центральної та Східної Європи до Альянсу відображає прагнення до інтеграції з європейською та євроатлантичною спільнотами, і цей процес впливає на зміну їхніх національних стратегій безпеки. Таким чином, конструктивістська концепція дозволяє розглянути вплив розширення НАТО на сприйняття безпеки та ризиків з боку Росії, яка вбачає у розширенні Альянсу посягання на свою сферу впливу.

Серед моделей, які використовуються для аналізу безпеки у Європі, варто виділити концепцію колективної безпеки та модель «безпекового дилеми». Колективна безпека, яка передбачає взаємну захищеність держав від зовнішніх загроз, є основною ідеєю, що лежить в основі функціонування НАТО. На противагу цьому, безпекова дилема підкреслює, що розширення НАТО може бути сприйнято як загроза, яка провокує зростання мілітаризації з боку Росії, створюючи ризик ескалації напруги. Таким чином, теоретичні підходи і моделі, розглянуті в цьому підрозділі, забезпечують необхідні основи для комплексного дослідження європейської безпеки у контексті розширення НАТО.

Аналіз джерельної бази та історіографії питання є важливою складовою дослідження, оскільки дозволяє охарактеризувати розвиток наукових поглядів на розширення НАТО та його вплив на європейську безпеку. Основними

джерелами інформації є наукові публікації, офіційні документи НАТО, зокрема доповіді Північноатлантичної ради та стратегічні концепції Альянсу, матеріали засідань Ради НАТО-Росія, а також дослідження західних та російських аналітичних центрів.

Серед наукових робіт, що стали основою для вивчення європейської безпеки в контексті розширення НАТО, слід відзначити праці Роберта Кейгана, який акцентує увагу на «великодержавній конкуренції» між НАТО та Росією, а також Генрі Кіссінджера, який обґрунтовує стратегічну важливість стабільності в Європі через підтримку балансу сил. Мері Саротте аналізує історичні передумови розширення Альянсу, розкриваючи вплив політичних рішень 1990-х років на сучасний стан безпеки в Європі. Марк Леонард та інші дослідники висвітлюють питання кібербезпеки та енергетичної залежності, які стали новими елементами європейської безпеки.

Документальні джерела, такі як «Стратегічна концепція НАТО» 1991, 1999, 2010 років, засвідчують еволюцію стратегічних завдань Альянсу, адаптацію його структури до нових викликів та зміну пріоритетів у зв'язку з розширенням на Схід. Важливим джерелом інформації є також документи Ради НАТО-Росія, які відображають спроби встановлення діалогу та зниження напруги в контексті розширення Альянсу. Також актуальними є аналітичні звіти Стокгольмського інституту дослідження миру (SIPRI) та інших міжнародних центрів, які надають дані щодо динаміки військових витрат, мілітаризації та розвитку військових спроможностей держав.

Історіографічний огляд показує, що розширення НАТО, попри спроби втілити принципи колективної безпеки, стало фактором, який породив нові ризики та виклики у європейському регіоні. Західні дослідники, такі як Чарльз Купчан та Джон Галтунг, аналізують розширення НАТО як процес, що впливає на стратегічну динаміку у відносинах із Росією. Російські науковці, зокрема Сергій Караганов, розглядають розширення НАТО як порушення обіцянок, даних після Холодної війни, та як загрозу національній безпеці Росії, що впливає на її геополітичні амбіції в регіоні.

Таким чином, джерельна база та історіографічний аналіз свідчать про наявність значного корпусу наукових праць та офіційних документів, які надають комплексне уявлення про процес розширення НАТО, його правові, політичні та військові аспекти, а також про наслідки для європейської безпеки.

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ СУБ'ЄКТИ РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД

2.1. Політичні мотиви розширення НАТО: роль Європейського Союзу та США

В історичному контексті розширення НАТО важливу роль відіграло закінчення Холодної війни, яке відкрило нову еру в міжнародних відносинах і змусило країни переглянути свої геополітичні стратегії. Після десятиліть біполярного протистояння між США та СРСР світ опинився в ситуації, коли старі блокові структури почали руйнуватися, а нові реалії вимагали адаптації. У цьому новому контексті виникли численні виклики, зокрема загрози, пов'язані з нестабільністю в пострадянських країнах, етнічними конфліктами, а також зростанням впливу нових політичних суб'єктів. Поява нових незалежних держав, що виникли на руїнах СРСР, поставила питання про їх безпеку, оскільки багато з них не мали досвіду ведення незалежної зовнішньої політики і потребували підтримки з боку міжнародних інститутів [33].

У цей період країни Центральної і Східної Європи почали прагнути до інтеграції в західні структури, сподіваючись отримати гарантії безпеки та економічного розвитку. Багато з них, які раніше були частинами радянської сфери впливу, шукали шляхи, щоб забезпечити свою незалежність і суверенітет, що призвело до активізації дискусій про можливість їх приєднання до НАТО. Ці прагнення були підтримані політичною волею західних країн, які бачили в розширенні Альянсу можливість стабілізувати регіон і запобігти поверненню до радянських методів управління [36].

Перша хвиля розширення НАТО, що відбулася в 1999 році, стала важливим кроком у цьому процесі. У цей період до Альянсу приєдналися Польща, Чехія та Угорщина, що стало свідченням не лише їхньої готовності інтегруватися в західні структури, але й політичної волі НАТО прийняти нові держави. Мотиви, які спонукали до цього розширення, були різноманітними.

По-перше, це була прагматична необхідність посилення безпеки в регіоні, оскільки нові члени розуміли, що членство в Альянсі забезпечить їм захист від можливих агресивних дій з боку сусідів. По-друге, це було також питання політичного престижу, оскільки для країн, які досягли незалежності, приєднання до НАТО стало символом остаточного розриву з минулим і підтвердженням їхнього європейського вибору [21].

Розширення НАТО також викликало нові дебати щодо його місії і ролі в нових умовах, що призвело до переосмислення стратегії Альянсу. Раніше основна увага була зосереджена на стримуванні радянської агресії, тоді як в нових умовах з'явилася необхідність реагувати на різноманітні загрози, які могли виникати з боку як держав, так і недержавних суб'єктів. Цей процес змусив Альянс адаптуватися до нових викликів, таких як тероризм, кіберзагрози, а також питання гуманітарних катастроф та екологічної безпеки.

Значну роль у процесі розширення відіграли і політичні суб'єкти. Країни, які прагнули приєднатися до НАТО, активно працювали над зміцненням своїх демократичних інститутів, реформуванням військових структур та забезпеченням стабільності всередині своїх кордонів. Це було частиною процесу європейської інтеграції, в якому НАТО виступав як важливий елемент. Політичні еліти цих країн усвідомлювали, що для досягнення успіху на міжнародній арені їм необхідно продемонструвати готовність до співпраці з західними партнерами [5].

Також, розширення НАТО стало важливим суб'єктом у формуванні нової архітектури безпеки в Європі. Після закінчення Холодної війни західні країни розпочали активні консультації щодо створення нового порядку, що включало різноманітні механізми безпеки, які мали б запобігти новим конфліктам і забезпечити стабільність. НАТО, з огляду на свою нову роль, почало активно працювати над розвитком партнерств з країнами, які не стали членами Альянсу, що дозволило зміцнити зв'язки та співпрацю в різних сферах безпеки.

Паралельно з цим, розширення НАТО також викликало занепокоєння у Росії, яка сприймала ці зміни як загрозу своїм інтересам і безпеці. Це призвело до нової хвилі напруженості в міжнародних відносинах, оскільки Москва почала активніше використовувати дипломатичні та військові засоби для протидії впливу НАТО в регіоні. Реакція Росії на розширення Альянсу стала важливим чинником, який формував нові геополітичні реалії в Європі.

Всі ці процеси вказують на те, що розширення НАТО стало не лише питанням безпеки, а й складним інтеграційним процесом, що включав в себе політичні, економічні та соціальні суб'єкти. Нові країни-члени не лише отримали безпеку від зовнішніх загроз, але й мали можливість інтегруватися в європейську економіку, що сприяло розвитку стабільних демократичних інститутів. Цей процес став важливим кроком у напрямку формування спільного європейського простору, де співпраця та взаємодія між державами стали основними принципами [23].

У контексті розширення НАТО роль Європейського Союзу є важливою, оскільки він виступає як важливий політичний і економічний суб'єкт, який прагне забезпечити стабільність у регіоні та зміцнити європейську безпеку. Стратегічні інтереси ЄС у цій сфері зосереджені на кількох важливих суб'єктах, що відображають його прагнення не лише до захисту своїх держав-членів, але й до формування спільної безпекової політики, що базується на спільних цінностях і принципах.

Зміцнення європейської безпеки є одним із основних завдань, які стоять перед ЄС у процесі розширення НАТО. Після закінчення Холодної війни європейський контекст змінився, і нові виклики, такі як тероризм, регіональні конфлікти та нестабільність в сусідніх країнах, вимагали від ЄС активного реагування. Європейський Союз усвідомлював, що безпека є спільним питанням для всіх країн-членів, і тому підтримка розширення НАТО виглядала логічним кроком у контексті забезпечення стабільності в Центральній і Східній Європі [6].

У той же час, поширення європейських цінностей стало важливим суб'єктом ролі ЄС у процесі розширення НАТО. Країни, які прагнули приєднатися до Альянсу, часто мали на меті не лише отримати військові гарантії, але й адаптувати свої політичні системи до західних стандартів, включаючи демократію, верховенство права та дотримання прав людини. ЄС активно підтримував ці прагнення, пропонуючи різні програми допомоги та механізми співпраці, що дозволяли новим кандидатам здійснювати необхідні реформи. Це не лише зміцнювало позиції НАТО, але й формувало загальний європейський простір, де повага до спільних цінностей стала основою для стабільності.

Економічна інтеграція також є важливим елементом стратегії ЄС у контексті розширення НАТО. Країни, які стали новими членами Альянсу, зазвичай шукали можливості для економічного розвитку і стабільності, що, у свою чергу, підсилювало їхню політичну і військову співпрацю з західними країнами. Європейський Союз, через свої програми економічної допомоги та інтеграційні процеси, сприяв підвищенню економічної стабільності в регіонах, які стали частиною НАТО. Цей процес інтеграції створював умови для більш глибокого співробітництва між країнами-членами НАТО і формував економічні основи для безпеки в регіоні [13].

У свою чергу, розширення НАТО також вплинуло на внутрішні стратегії ЄС. Зростання безпекових загроз, зокрема з боку Росії, вимагало від Європейського Союзу адаптації своїх політик і механізмів співпраці в галузі оборони. Це призвело до активізації дискусій про необхідність розвитку власних оборонних можливостей ЄС, що стало відповіддю на виклики, які не могли бути вирішені лише в рамках НАТО. ЄС почав інвестувати в спільні оборонні проекти та ініціативи, які забезпечували б інтеграцію зусиль у сфері безпеки і оборони.

Одним з головних суб'єктів співпраці між ЄС і НАТО стало зміцнення партнерства, яке дозволило обом організаціям ефективніше реагувати на сучасні виклики. Це партнерство проявляється в спільних навчаннях, обміні

інформацією та ресурсами, що сприяє кращій координації зусиль обох інституцій. ЄС підтримує ініціативи НАТО в таких сферах, як кібербезпека та боротьба з тероризмом, що підвищує загальну безпеку в Європі [17].

Важливо відзначити, що розширення НАТО не є самоціллю, а слугує частиною більшої стратегії забезпечення миру і стабільності в Європі. ЄС активно працює над формуванням загальної політики безпеки, яка включає не лише військові суб'єкти, але й економічні, соціальні та екологічні чинники. Це підкреслює важливість комплексного підходу до забезпечення безпеки, де роль НАТО та ЄС є взаємодоповнюючою [42].

Європейська ідентичність та трансатлантичні зв'язки становлять складний і багатогранний суб'єкт сучасної політики, де зусилля щодо досягнення балансу між європейською автономією та трансатлантичною солідарністю набувають особливої важливості в контексті глобальних викликів і змінюваного геополітичного ландшафту. Серед головних питань, які постають у цьому контексті, є необхідність визначення, що саме становить європейську ідентичність, а також як країни Європи можуть ефективно співпрацювати зі США, щоб забезпечити безпеку та стабільність у світі. Європейська ідентичність формується на основі спільних історичних, культурних та соціальних цінностей, які об'єднують країни-члени Європейського Союзу та поза його межами, а також через спільний досвід, який підкреслює важливість співпраці і взаємодії.

Водночас, трансатлантичні зв'язки, які існують між Європою і Північною Америкою, базуються на багатьох спільних інтересах, включаючи економічну співпрацю, військову безпеку та спільну відповідальність у міжнародних справах. Однак, з появою нових викликів, таких як глобалізація, зміна клімату та міжнародний тероризм, виникає потреба в переосмисленні цих зв'язків і виявленні способів, якими країни можуть одночасно зміцнювати свою автономію і залишатися надійними партнерами у трансатлантичному контексті. Важливість цього балансу особливо зросла у світлі політичних змін

у США, які підштовхнули європейські країни до розгляду своїх стратегій безпеки і зовнішньої політики [2].

Європейська автономія в цій ситуації означає не лише прагнення до самостійного прийняття рішень у сфері зовнішньої політики, але й активне формування європейських інститутів, які можуть ефективно реагувати на сучасні виклики. Це включає в себе створення спільних механізмів безпеки, які могли б доповнювати зусилля НАТО та інших міжнародних організацій, одночасно зміцнюючи внутрішню стійкість і єдність Європи. Зокрема, питання безпеки стали ще більш актуальними у світлі агресивних дій з боку певних держав, які підривають стабільність у регіоні, і змусили європейські країни активізувати свої оборонні зусилля та розвивати власну військову здатність [14].

На іншому боці трансатлантичних зв'язків перебуває прагнення до солідарності, яке передбачає, що європейські держави не можуть ігнорувати своїх традиційних партнерів у США. Ця солідарність проявляється в спільних військових операціях, економічній співпраці та дипломатичних зусиллях, які мають на меті вирішення глобальних проблем. Водночас важливо усвідомлювати, що занадто велике покладання на зовнішні сили може зменшити незалежність і автономію Європи, а також підвищити ризики залежності від політичних змін в інших регіонах.

Пошук балансу між європейською автономією та трансатлантичною солідарністю вимагає від країн Європи активного діалогу, чіткої стратегії та співпраці. Європейська ідентичність повинна розвиватися в контексті глобалізації, де співпраця з іншими країнами є невід'ємною частиною забезпечення стабільності та безпеки. Разом з тим, важливо також зміцнювати внутрішні зв'язки та створювати умови для розвитку політики, яка дозволить країнам-членам ЄС діяти згуртовано, реагуючи на загрози і виклики, які постають перед ними [16].

У цьому контексті слід також згадати про значення культурних обмінів та спільних цінностей, які підкреслюють європейську ідентичність і формують

основу для трансатлантичних зв'язків. Історично, країни Європи і США мають спільний досвід, що включає в себе боротьбу за демократію, права людини та економічну свободу, які формують уявлення про спільну місію на міжнародній арені. Цей культурний суб'єкт взаємодії, який може бути забутий у політичних дебатах, насправді має велике значення для підтримки довгострокових відносин, що базуються на взаємній повазі та довірі.

Пошук балансу між європейською автономією і трансатлантичною солідарністю також передбачає активне залучення до міжнародних організацій і механізмів, які сприяють спільному вирішенню глобальних проблем. Це може включати в себе участь у програмах спільної безпеки, співпраці в галузі боротьби з тероризмом, а також спільних зусиль у протидії змінам клімату та захисту прав людини. Саме через ці колективні дії країни можуть продемонструвати свою здатність працювати разом для досягнення спільних цілей, що підвищує їх міжнародний авторитет і вплив [39].

З розвитком нових технологій та появою сучасних загроз, таких як кібербезпека та інформаційні війни, важливість трансатлантичної співпраці стає ще більш очевидною. Європейські країни потребують спільних стратегій, які дозволяють ефективно протистояти цим викликам, а також зміцнювати свою автономію в умовах, коли небезпеки можуть виникати з різних джерел. Спільні навчання, обмін інформацією та ресурси є критично важливими для підвищення готовності та швидкості реагування на загрози, які можуть вплинути на безпеку як Європи, так і США.

Розширення НАТО має значний вплив на європейську інтеграцію, оскільки воно створює умови для більш тісної співпраці між країнами-членами Альянсу та одночасно породжує нові виклики для розвитку європейських інститутів. З одного боку, розширення НАТО сприяє зміцненню безпеки в Центральній і Східній Європі, надаючи новим членам можливість отримати військові гарантії і доступ до ресурсів, що підвищує їхню стабільність. Це, в свою чергу, стимулює економічний розвиток і політичну інтеграцію в регіоні, оскільки країни, які прагнуть приєднатися до Альянсу, зазвичай також

демонструють прагнення до виконання стандартів ЄС у сфері демократії, прав людини та верховенства права [21].

З іншого боку, конкуренція між НАТО і Європейським Союзом стає дедалі більш очевидною, оскільки обидві організації прагнуть до досягнення своїх цілей у сфері безпеки та оборони. Розширення НАТО може призвести до ситуації, коли країни-члени Альянсу починають покладатися більше на військову силу, ніж на політичні або економічні інструменти, що може послабити зусилля ЄС у розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики. Це може створити напругу між країнами, які вважають, що безпека вимагає більшої автономії від НАТО, і тими, хто підтримує тіснішу інтеграцію в рамках європейських інститутів.

Синергія між НАТО і ЄС може проявлятися в спільних програмах і ініціативах, що дозволяють країнам використовувати свої ресурси ефективніше. Наприклад, спільні навчання, обмін інформацією та технологіями можуть допомогти забезпечити більш інтегрований підхід до безпеки, де обидві організації працюють над досягненням спільних цілей. Однак важливо зазначити, що така синергія вимагає чіткого розуміння ролі кожної з організацій і готовності до компромісів з боку їхніх членів. Це включає в себе здатність вирішувати питання, пов'язані з розподілом повноважень, зокрема в тих випадках, коли держави-члени можуть мати різні інтереси і стратегічні пріоритети [19].

Також, розширення НАТО може підвищити рівень конкуренції між країнами в питаннях фінансування і ресурсів для оборони, оскільки нові члени часто стикаються з труднощами у виконанні вимог Альянсу щодо витрат на оборону. Це може призвести до ситуації, коли держави ЄС віддають перевагу своїй участі в НАТО, забуваючи про необхідність розвитку власних оборонних спроможностей. У результаті, це може вплинути на їхню здатність діяти автономно в рамках європейської інтеграції, створюючи ризик відставання у зміцненні європейської безпеки.

Водночас, розширення НАТО може також сприяти розвитку європейської ідентичності та солідарності, оскільки країни, які мають спільний досвід приєднання до Альянсу, можуть почати бачити себе частиною більшої європейської спільноти [8]. Це може призвести до підвищення рівня політичної інтеграції і координації в питаннях безпеки, що є важливим етапом у формуванні спільної європейської політики. Однак для досягнення цього результату країни повинні усвідомлювати важливість спільної роботи та співпраці, а не зосереджуватися лише на національних інтересах.

Важливо також розглянути вплив розширення НАТО на відносини з країнами, які не є членами Альянсу. Це може викликати занепокоєння у сусідніх державах, таких як Росія, які можуть сприймати розширення як загрозу своїм національним інтересам. У відповідь на це, країни Європи можуть опинитися під тиском, щоб знайти баланс між підтримкою НАТО і розвитком конструктивних відносин із сусідами, що, своєю чергою, ускладнює процес інтеграції [30].

Оцінка впливу розширення НАТО на європейську інтеграцію також передбачає аналіз ефективності політик безпеки, які реалізуються в рамках ЄС. Країни-члени мають усвідомлювати, що зміцнення національної безпеки та обороноздатності не може відбуватися за рахунок ослаблення європейської інтеграції. Паралельно з цим, необхідно досліджувати, як нові виклики, такі як кіберзагрози і тероризм, можуть сприяти більш тісному співробітництву між НАТО і ЄС.

У сучасному світі, де нові виклики стають все більш складними і багатогранними, важливо, щоб країни обидвох організацій розробили стратегії, які б дозволяли їм адаптуватися до змінюваних умов. Це вимагає як політичної волі, так і рішучих дій з боку лідерів держав, які мають на меті забезпечити стабільність і безпеку в регіоні. Залучення нових держав до НАТО, а також посилення європейської інтеграції можуть бути частинами однієї стратегії, яка спрямована на підвищення рівня безпеки та зміцнення спільних цінностей [9].

Взаємодія між розширенням НАТО і європейською інтеграцією формує новий ландшафт безпеки в Європі, де співпраця та солідарність стають основою для досягнення спільних цілей. Це вимагає постійного діалогу, гнучкості і готовності до компромісів з боку всіх учасників, що, у свою чергу, може сприяти створенню більш стабільного і безпечного європейського простору, де кожна країна, незалежно від свого розміру чи економічної потужності, має можливість брати участь у формуванні майбутнього континенту. Взаємозв'язок між розширенням НАТО та європейською інтеграцією, Отож, є динамічним процесом, що вимагає уважного вивчення і чіткого розуміння всіх суб'єктів, які впливають на цей важливий елемент сучасної політики [12].

Роль США в процесі розширення НАТО є важливою та багатогранною, оскільки американська зовнішня політика у цій сфері відображає широкий спектр геополітичних інтересів, які формують не лише відносини між державами, але й загальну архітектуру міжнародної безпеки. Одним із головних суб'єктів американської стратегії є збереження глобального лідерства, що вимагає активної участі у міжнародних справах і підтримки союзників у різних регіонах світу. Розширення НАТО розглядається як один із інструментів, який дозволяє США зберігати вплив на європейську політику та протидіяти загрозам, що виникають на глобальному рівні.

Стимування Росії є ще одним важливим елементом геополітичних інтересів США, оскільки агресивні дії Москви в Україні та інших країнах Східної Європи викликали занепокоєння у Вашингтоні. Розширення НАТО на Схід стало відповіддю на ці виклики, оскільки нові члени Альянсу отримали військові гарантії від США, що підвищило їхню безпеку та стабільність. Ця стратегія дозволяє Вашингтону не лише зміцнювати свої позиції в Європі, але й формувати багатосторонній фронт протидії російській експансії, підтримуючи зусилля своїх європейських партнерів у забезпеченні регіональної безпеки [15].

Однією з важливих цілей американської політики є також поширення демократії, оскільки США вважають, що стабільні і демократичні країни є менш схильними до конфліктів і загроз. Розширення НАТО, яке включає країни з перехідними економіками і новими демократичними інститутами, служить не лише безпековій меті, але й сприяє зміцненню демократії в цих регіонах. Вашингтон заохочує країни-кандидати до здійснення реформ, які відповідають стандартам Альянсу, і, Отож, стимулює їхній розвиток у напрямку демократизації та політичної стабільності.

Водночас, активна роль США в розширенні НАТО створює певні напруження у відносинах із Росією, оскільки Москва сприймає ці дії як загрозу своїм національним інтересам. Росія неодноразово висловлювала своє незадоволення щодо розширення Альянсу, вважаючи це порушенням своїх зон впливу, що призводить до погіршення відносин між Заходом і Москвою. Відповідно, стратегія США в цьому контексті потребує обережності, адже надмірна активність може призвести до ескалації напруженості та нових конфліктів [23].

У цьому контексті важливо також зазначити, що роль США в процесі розширення НАТО не обмежується лише військовими суб'єктами. Вашингтон активно сприяє розвитку економічних зв'язків між країнами-членами Альянсу, оскільки економічна інтеграція є важливим суб'єктом для стабільності і безпеки. Сполучені Штати підтримують ініціативи, спрямовані на підвищення рівня торгівлі і інвестицій у регіоні, що сприяє зміцненню економік нових членів НАТО і підвищенню їхньої стійкості до зовнішніх загроз.

Також, участь США в розширенні НАТО включає в себе зобов'язання щодо військової підтримки і співпраці з новими членами, що передбачає спільні навчання, обмін інформацією і технологіями. Ця співпраця допомагає забезпечити сумісність з військовими структурами Альянсу і підвищити оперативну готовність. Отож, США виконують роль не лише лідера, але й

менторів для країн, які прагнуть стати частиною НАТО, надаючи їм необхідні ресурси та знання для підвищення їхньої обороноздатності [28].

Слід також звернути увагу на те, що роль США в розширенні НАТО відображає широкий спектр викликів, які стоять перед міжнародною системою. Наприклад, зростання нових глобальних загроз, таких як тероризм, кібербезпека та зміна клімату, вимагає від США та їхніх союзників нових підходів до забезпечення безпеки. У цьому контексті НАТО може стати платформою для розробки нових стратегій і ініціатив, які дозволять країнам спільно реагувати на ці виклики та адаптуватися до змінюваного середовища безпеки.

Наразі, у світі, що стрімко змінюється, роль США в розширенні НАТО потребує нових стратегічних підходів і гнучкості, оскільки країни стикаються з новими проблемами, які вимагають спільних дій та інноваційних рішень. Важливо, щоб американська політика була адаптивною і готовою до змін, що забезпечить продовження ефективної співпраці між державами-членами Альянсу. Це може включати в себе розвиток нових форм партнерства та співпраці, які відповідають сучасним викликам безпеки, а також активну участь у міжнародних організаціях та форумах, що підкреслює важливість колективних зусиль у забезпеченні стабільності [46].

Розширення НАТО, Отож, відображає ширший контекст американської зовнішньої політики, яка прагне досягти збалансованого підходу до міжнародної безпеки, що поєднує в собі як військові, так і дипломатичні зусилля. Цей процес вимагає від США активного залучення до діалогу з іншими державами, прагнення до співпраці та готовності до компромісів, що, у свою чергу, сприяє формуванню більш стабільної і безпечної міжнародної системи. Успіх розширення НАТО в значній мірі залежить від здатності США адаптувати свою стратегію до нових умов та викликів, зберігаючи при цьому свою роль як ключового гравця на світовій арені [32].

Трансатлантичні відносини між США та Європою мають довгу історію, що характеризується не лише економічною співпрацею, але й спільними

зусиллями у сфері безпеки, де США традиційно виконують роль гаранта європейської безпеки. Ця роль стала особливо актуальною після закінчення Холодної війни, коли безпекова архітектура Європи зазнала значних змін. Американська політика в сфері безпеки у відношенні до Європи визначалася, з одного боку, прагненням забезпечити стабільність у регіоні, а з іншого — стримуванням потенційних загроз, зокрема з боку Росії. Це призвело до активізації процесів розширення НАТО, які стали основним інструментом підтримки європейської безпеки, оскільки нові члени отримали гарантії безпеки від США, що зміцнювало їхню незалежність і сприяло розвитку демократичних інститутів.

Зміна адміністрацій у США значно вплинула на політику розширення НАТО, оскільки різні президенти мали різні погляди на роль США у світі та відносини з Європою. Наприклад, адміністрація Білла Клінтона активно підтримувала розширення НАТО, вважаючи, що це необхідно для зміцнення стабільності в Центральній і Східній Європі. Ця політика була обґрунтована прагненням завадити повторенню конфліктів, які мали місце у 1990-х роках, і забезпечити інтеграцію нових демократій у західну безпекову систему. Водночас, з приходом адміністрації Джорджа Буша-молодшого акцент змістився на боротьбу з тероризмом, але збереження європейської безпеки залишалося важливим компонентом зовнішньої політики [7].

Зміни в внутрішньополітичному ландшафті США також впливали на стратегічні рішення, оскільки громадська думка і політичні сили визначали напрямок зовнішньої політики. Під час президентства Обама акцент на дипломатії і багатосторонніх відносинах призвів до більшої уваги до проблеми європейської безпеки, хоча й без активізації розширення НАТО. Однак з приходом адміністрації Дональда Трампа з'явилися нові виклики для трансатлантичних відносин, оскільки він поставив під сумнів зобов'язання США перед НАТО і закликав європейські країни більше інвестувати в свою оборону. Це призвело до певної напруги в трансатлантичних відносинах, але

в той же час підкреслило важливість союзницької солідарності у забезпеченні безпеки [1].

Роль США як гаранта європейської безпеки вимагає не лише військової підтримки, але й активного залучення до дипломатичних зусиль. У процесі розширення НАТО важливим є те, що США не тільки забезпечують військові гарантії, але й сприяють політичній стабільності в нових членах Альянсу. Це проявляється у підтримці реформ, які мають на меті зміцнення демократичних інститутів, а також у співпраці у сфері безпеки. Такі зусилля є критично важливими для забезпечення тривалого миру в регіоні, оскільки зміцнення демократичних структур і прав людини знижує ймовірність конфліктів і соціальних заворушень.

Зміна адміністрацій в США також відображала ширші тенденції у міжнародних відносинах, що впливають на трансатлантичні зв'язки. Наприклад, зростання популізму та націоналізму в деяких країнах може призвести до зниження підтримки міжнародних альянсів і зобов'язань. Це створює додаткові виклики для політики розширення НАТО, оскільки нові члени можуть опинитися під тиском змінювати свої зовнішньополітичні пріоритети в умовах невизначеності [18].

Важливо також підкреслити, що стратегічні інтереси США в Європі виходять за рамки лише військової безпеки. Американські інвестиції в економічну інтеграцію, розвиток інфраструктури і співпрацю в сферах енергетики та екології також грають важливу роль у зміцненні трансатлантичних зв'язків. Розширення НАТО, як частина цієї стратегії, дозволяє США посилити свої позиції на європейському континенті, водночас підтримуючи економічний розвиток країн-членів.

Трансатлантичні відносини, отже, є складним механізмом, де США відіграють центральну роль у забезпеченні європейської безпеки, а зміна адміністрацій у Вашингтоні безпосередньо впливає на цю динаміку. Внутрішньополітичні процеси, зокрема вибори та зміни у політичних уподобаннях населення, можуть призвести до суттєвих змін у зовнішній

політиці, що, у свою чергу, відображається на трансатлантичній співпраці та політиці розширення НАТО. Відповідно, важливо, щоб усі учасники процесу розуміли важливість збереження діалогу та спільних зусиль у зміцненні безпеки та стабільності в Європі, незважаючи на зміни в політичних курсах [8].

Проблема європейської безпеки залишається актуальною, і США, як її основний гарант, повинні адаптувати свої підходи до нових викликів. Справжня сила трансатлантичних відносин полягає у спроможності обох сторін працювати над спільними інтересами, незважаючи на політичні відмінності. Протистояння сучасним загрозам, таким як тероризм, кіберзагрози та нові форми агресії, вимагає узгоджених дій і готовності до співпраці на всіх рівнях.

Основні політичні мотиви розширення НАТО на Схід були обумовлені низкою стратегічних, безпекових та ідеологічних чинників, які сприяли зміцненню Альянсу та збільшенню кількості його членів. Одним з головних суб'єктів розширення НАТО було забезпечення безпеки на європейському континенті, особливо після закінчення Холодної війни, коли безпекова ситуація стала більш нестабільною. Для країн Центральної та Східної Європи приєднання до НАТО стало можливістю отримати гарантії безпеки, які Альянс пропонував своїм членам. Розширення НАТО дозволило створити своєрідну буферну зону між Росією та Західною Європою, що в умовах нових геополітичних реалій мало велике значення. Нові члени НАТО, зокрема Польща, Чехія, Угорщина та країни Балтії, отримали військову підтримку і гарантії колективної оборони згідно з п'ятою статтею Вашингтонського договору [15].

Підвищення рівня безпеки на Сході Європи через розширення НАТО мало стратегічне значення не лише для нових членів, але і для всього Альянсу. Створення буферної зони між НАТО і Росією допомагало захистити країни Західної Європи від потенційних загроз зі Сходу, водночас забезпечуючи стабільність в регіоні. Це також дозволило зміцнити вплив НАТО в

геополітичному контексті, оскільки Альянс розширив свій кордон на схід, наблизившись до кордонів Росії. Для Росії це стало важливим стратегічним викликом, оскільки Кремль сприймав розширення НАТО як загрозу своїм геополітичним інтересам і національній безпеці. Незважаючи на обіцянки, що НАТО не буде значно наближатися до кордонів Росії, поступове розширення Альянсу в пострадянські країни викликало занепокоєння у російських керівників і сприяло погіршенню відносин між Заходом і Москвою [17].

Політичні мотиви розширення НАТО також включали поширення демократії та ліберальних цінностей на території нових членів. НАТО не просто була військовим альянсом, але й виступала як структура, яка підтримувала демократичні перетворення і розвиток прав людини в країнах, що прагнули вступити до Альянсу. Для багатьох країн Центральної та Східної Європи, що були частиною соціалістичного табору під час Холодної війни, вступ до НАТО означав не лише безпеку, але й підтвердження їхньої приналежності до демократичної спільноти західних держав. Умовою для вступу до НАТО було проведення серйозних політичних і економічних реформ, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів, розвиток правової держави та забезпечення свободи слова. Це мало суттєвий вплив на внутрішньополітичні процеси в нових країнах-членах, оскільки вони отримали зовнішній стимул для проведення реформ і посилення демократичних інституцій [28].

Одним з головних принципів НАТО було збереження миру і стабільності через співпрацю в оборонній сфері, а також підтримку демократичних цінностей. Розширення Альянсу стало важливим інструментом поширення цих цінностей, особливо у країнах, що тільки виходили з-під впливу радянського режиму. Альянс допомагав новим членам зміцнювати їхні політичні системи, сприяючи стабільності і економічному розвитку. Також, НАТО активно підтримувала розвиток військової співпраці між своїми членами, що сприяло зміцненню їх обороноздатності і створенню єдиних стандартів у сфері оборони [32].

Розширення НАТО також слугувало важливим інструментом для утвердження демократичної трансформації на всьому пострадянському просторі. Зближення країн Центральної та Східної Європи з НАТО стимулювало процеси демократизації і сприяло поступовій інтеграції цих країн у західні економічні та політичні структури. Це дозволило знизити ризик внутрішньої нестабільності в цих країнах, оскільки демократичні реформи часто супроводжувалися економічним зростанням і посиленням верховенства права.

Разом з тим, розширення НАТО мало й свої геополітичні суб'єкти, оскільки зміцнювало позиції Заходу у Східній Європі та Центральній Азії. Вступ до НАТО забезпечував нові можливості для країн, що прагнули досягти більш тісної співпраці з Європейським Союзом, а також з іншими західними структурами. Отож, Альянс відіграв важливу роль у процесі європейської інтеграції, підтримуючи країни, які прагнули вступити до ЄС, і забезпечуючи для них зовнішні гарантії безпеки. Це допомагало стабілізувати політичну ситуацію в регіоні, зменшити вплив Росії на внутрішню політику цих країн і сприяти їх демократичному розвитку [45].

Незважаючи на це, розширення НАТО також створювало певні виклики для самого Альянсу. Збільшення кількості членів призводило до необхідності реформувати внутрішні механізми ухвалення рішень і зміцнювати співпрацю між різними країнами-членами. Однак, завдяки своїй гнучкій структурі і здатності адаптуватися до нових умов, НАТО змогла успішно справлятися з цими проблемами і продовжувати виконувати свою роль у забезпеченні безпеки на європейському континенті.

Політичні мотиви розширення НАТО також включали стримування Росії та забезпечення стабільності в регіоні. Для багатьох країн Східної Європи загроза з боку Росії залишалася однією з головних причин для приєднання до Альянсу. Після розпаду СРСР і ослаблення впливу Росії на міжнародній арені, багато країн прагнули отримати гарантії безпеки від НАТО, щоб уникнути можливого втручання Москви у свої внутрішні справи.

Водночас, вступ до Альянсу дозволяв країнам зміцнити свою оборонну здатність і забезпечити підтримку з боку найбільш потужних західних держав, зокрема США [34].

Слід також зазначити, що розширення НАТО відповідало і геополітичним інтересам Сполучених Штатів, які прагнули зміцнити свою присутність у Східній Європі та Центральній Азії. США відігравали ключову роль у процесі розширення НАТО, оскільки саме американські зусилля часто сприяли залученню нових країн до Альянсу. Для Сполучених Штатів НАТО було важливим інструментом для збереження їхнього лідерства в глобальній системі міжнародних відносин, а також для забезпечення стабільності у стратегічно важливих регіонах [23].

Отже, політичні мотиви розширення НАТО включали не лише прагнення зміцнити оборону країн-членів, але й поширення демократичних цінностей, стримування Росії та забезпечення стабільності у Східній Європі. Вступ нових членів до Альянсу мав значний вплив на політичну і безпекову ситуацію в регіоні, сприяючи зміцненню їхньої незалежності та розвитку демократичних інституцій. Зміцнення трансатлантичних відносин, розвиток військової співпраці і підтримка реформ стали важливими складовими цього процесу, що дозволили НАТО залишатися важливою організацією в системі європейської безпеки.

2.2. Міжнародно-правові основи розширення НАТО та їх вплив на регіональну безпеку

Міжнародно-правові основи створення НАТО базуються на принципах, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, які визначають основні правила міжнародного права, зокрема принципи суверенітету держав, мирного врегулювання спорів та заборону на застосування сили у

міждержавних відносинах. Статут ООН, прийнятий у 1945 році, став фундаментом для подальшого розвитку міжнародних відносин, закріпивши основні норми, якими керуються держави у своїх міжнародних діях. У контексті створення НАТО ці принципи мали вирішальне значення, оскільки Альянс виник як відповідь на загрози, пов'язані з Холодною війною, але його засновники прагнули діяти у рамках міжнародного права, зокрема відповідно до положень Статуту ООН [50].

Принцип суверенітету держав, як один з основних у Статуті ООН, визначає, що кожна держава має право на незалежність і територіальну цілісність. Це положення стало важливим для обґрунтування створення НАТО, оскільки новий військово-політичний альянс не мав на меті порушувати суверенітет країн, які приєдналися до нього. Навпаки, метою НАТО було забезпечення колективної оборони, що відповідало міжнародному праву та дозволяло державам-членам гарантувати свою безпеку без порушення суверенітету інших країн. Також, принцип суверенітету визначав, що жодна держава не повинна втручатися у внутрішні справи іншої, і цей принцип був важливим для легітимації дій НАТО на міжнародній арені [23].

Мирне врегулювання спорів є ще одним вагомим принципом, закріпленим у Статуті ООН, і він також став важливою основою для діяльності НАТО. Відповідно до Статті 33 Статуту ООН, всі спори, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, повинні вирішуватися мирними засобами, такими як переговори, посередництво, арбітраж або судові процедури. НАТО, як військово-політичний блок, намагався діяти у рамках цього принципу, віддаючи перевагу дипломатичним зусиллям і мирним засобам врегулювання конфліктів до того, як вдаватися до використання військової сили. Це відповідає ідеям, закладеним у Статуті ООН, оскільки пріоритетність мирних методів дозволяє зменшити ймовірність ескалації конфліктів та зберегти стабільність на міжнародному рівні [11].

Важливим принципом Статуту ООН є також заборона на застосування сили, яка викладена у Статті 2(4) Статуту. Ця стаття встановлює, що всі

держави повинні утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави. Цей принцип відігравав важливу роль у створенні НАТО, оскільки Альянс мав діяти в рамках міжнародного права і дотримуватися заборони на агресивні дії. У той час як НАТО є військово-політичним блоком, його діяльність була спрямована на забезпечення колективної оборони, а не на агресивне втручання у внутрішні справи інших країн. Це дозволило державам-членам НАТО обґрунтовувати свою військову співпрацю як заходи захисту, що відповідає Статуту ООН.

Окремо слід зазначити, що Статут ООН передбачає можливість колективної оборони, що закріплено у Статті 51. Ця стаття визнає природне право держав на індивідуальну або колективну самооборону у разі збройного нападу. Це положення стало основою для створення НАТО, оскільки Альянс був сформований на принципі колективної оборони, зафіксованому в Статті 5 Північноатлантичного договору. Отож, дії НАТО відповідали Статуту ООН, оскільки держави-члени мали право на колективний захист у разі загрози з боку зовнішнього агресора. Цей підхід дозволив НАТО діяти в межах міжнародного права і надавати країнам-членам можливість спільно протистояти загрозам безпеці [7].

Окрім Статуту ООН, міжнародно-правовою основою створення НАТО став Північноатлантичний договір, підписаний у 1949 році. Цей договір став правовим документом, на підставі якого був створений Альянс, і в ньому закріплені основні принципи функціонування НАТО. Основою договору є положення про колективну оборону, яке передбачає, що збройний напад на одного з членів НАТО розглядається як напад на всіх учасників договору. Це положення стало вагомим у формуванні міжнародно-правової легітимності дій НАТО, оскільки дозволило державам діяти у межах міжнародного права для захисту своїх інтересів.

У Північноатлантичному договорі також закріплені принципи співпраці, які спрямовані на збереження миру і стабільності. Держави-члени НАТО

зобов'язалися вирішувати всі міжнародні спори, у яких вони можуть бути залучені, мирними засобами та утримуватися від загрози силою. Це відповідає основним принципам, закріпленим у Статуті ООН, і підкреслює, що НАТО не є агресивним альянсом, а його діяльність спрямована на захист і забезпечення миру. У цьому контексті міжнародно-правові основи створення НАТО чітко показують відповідність Альянсу міжнародному праву [4].

Важливим суб'єктом міжнародно-правових основ створення НАТО стало і те, що держави-члени Альянсу були зобов'язані взаємодіяти з ООН. Це передбачало, що НАТО, як організація колективної оборони, має діяти у тісній співпраці з ООН і дотримуватися принципів Статуту цієї організації. Така взаємодія підкреслювала міжнародний характер НАТО і дозволяла країнам-членам обґрунтовувати свої дії на міжнародній арені з позиції міжнародного права. Водночас це сприяло зміцненню легітимності НАТО як ключового гравця у сфері міжнародної безпеки [18].

У контексті міжнародного права також важливо зазначити, що створення НАТО відбулося у період посилення загроз глобальній безпеці, зокрема в умовах початку Холодної війни. Створення військових союзів стало відповіддю на зростаючу напруженість між Сходом і Заходом, і НАТО було частиною цієї ширшої тенденції. Однак на відміну від Варшавського договору, який був створений як відповідь на НАТО, Альянс діяв у межах міжнародного права і зобов'язався дотримуватися принципів Статуту ООН.

Вашингтонський договір, підписаний 4 квітня 1949 року, є основоположним документом, який офіційно закріпив створення Організації Північноатлантичного договору. Головна мета цього договору полягала у забезпеченні колективної оборони країн-членів та захисті їх суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності. У рамках цієї мети основний акцент був зроблений на необхідності взаємної підтримки та співпраці між державами, що входять до Альянсу, задля стримування можливих загроз безпеці. Договір визначив, що напад на одну з держав-членів розглядатиметься як напад на весь Альянс, що стало вагомим принципом

діяльності НАТО і визначило його подальшу роль у міжнародних відносинах [10].

Одним з основних принципів Вашингтонського договору є принцип колективної оборони, який викладений у статті 5 документа. Ця стаття закріплює зобов'язання всіх членів НАТО надавати допомогу тим країнам, які зазнали збройної агресії, і це допомогло зміцнити систему колективної безпеки в Європі та Північній Америці. Вашингтонський договір гарантував, що у разі збройного нападу на одну з країн-членів, інші держави Альянсу зобов'язані відреагувати, вживаючи необхідних заходів, включно з використанням військової сили. Це забезпечило ефективне стримування потенційних агресорів, оскільки будь-яка атака на одного члена НАТО мала наслідки для всіх членів.

Вашингтонський договір також містить положення, які закликають до розвитку мирних відносин між державами-членами НАТО та іншими країнами. У статті 1 договору зазначається, що країни Альянсу зобов'язуються вирішувати будь-які міжнародні спори мирними засобами і утримуватися від застосування сили у своїй зовнішній політиці. Це підкреслює прагнення НАТО до збереження миру і стабільності у світі, а також відповідність Альянсу міжнародним правовим нормам, включно з принципами Статуту ООН. Отож, Вашингтонський договір створив основу для співпраці країн-членів у сфері безпеки, одночасно сприяючи розвитку мирних міжнародних відносин [5].

Іншим важливим принципом, закріпленим у Вашингтонському договорі, є принцип спільної відповідальності. Кожна держава-член Альянсу зобов'язана вносити свій внесок у забезпечення загальної безпеки та оборони. Це включає не лише військову співпрацю, а й спільні дії у сферах політики, економіки та дипломатії. Важливим суб'єктом є те, що Вашингтонський договір не лише передбачає взаємну підтримку у разі нападу, а й закликає до співпраці у мирний час задля зміцнення обороноздатності та стійкості країн-членів перед можливими загрозами. Ця ідея стала важливою для діяльності

НАТО, оскільки вона допомогла створити тісну координацію між державами-членами у питаннях безпеки [17].

Вашингтонський договір також підкреслює значення демократичних цінностей, прав людини та верховенства права. Альянс був створений на основі спільних цінностей, і договір визначає, що країни-члени повинні підтримувати демократичні принципи у своїх внутрішніх і зовнішніх справах. Це стало однією з умов для приєднання нових держав до НАТО, оскільки члени Альянсу повинні були відповідати певним стандартам у сфері демократії та прав людини. Цей підхід дозволив НАТО зберегти свою легітимність і сприяв поширенню демократичних ідей у світі.

Також, Вашингтонський договір передбачає розвиток політичних консультацій між країнами-членами Альянсу. Стаття 4 договору передбачає, що держави-члени зобов'язані проводити консультації у разі загрози безпеці будь-якої з них. Це положення стало важливим механізмом для забезпечення колективного прийняття рішень у НАТО і дозволило країнам обговорювати свої проблеми безпеки на рівні політичного діалогу. Ця стаття забезпечила можливість для країн-членів обговорювати питання, які можуть призвести до загрози миру, і вчасно реагувати на виникнення таких загроз [12].

Вашингтонський договір також підкреслює важливість співпраці з іншими міжнародними організаціями, зокрема з Організацією Об'єднаних Націй. НАТО зобов'язалося діяти у відповідності до міжнародного права і підтримувати ООН у зусиллях зі збереження миру і безпеки у світі. Це дозволило Альянсу зміцнити свою міжнародну легітимність і забезпечити співпрацю з іншими міжнародними суб'єктами, включно з регіональними організаціями, що також сприяють підтримці миру.

Гельсінська декларація, ухвалена в 1975 році в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), стала вагомим документом, що визначає принципи регулювання відносин між державами в Європі. Основними принципами цієї декларації стали: повага до суверенітету і територіальної цілісності держав, невтручання у внутрішні справи інших країн,

незастосування сили або загрози силою, мирне вирішення спорів, а також повага до прав людини і основних свобод. Гельсінська декларація відіграла важливу роль у зміцненні миру і стабільності в Європі в період Холодної війни, і її принципи стали основою для подальшого розвитку європейської безпекової архітектури [4].

Принципи Гельсінської декларації стали важливими для створення атмосфери довіри між державами Європи. Особливо важливим був принцип непорушності кордонів, який підкреслював, що жодна держава не повинна застосовувати силу для зміни міжнародно визнаних кордонів. Це положення стало вагомим елементом безпекової архітектури Європи і сприяло зменшенню напруженості між країнами блоку НАТО і Варшавського договору. Гельсінська декларація підкреслила важливість діалогу і мирного вирішення конфліктів, що стало основою для подальших ініціатив у сфері європейської безпеки.

Гельсінська декларація також закріпила важливість поваги до прав людини і основних свобод як одного з головних елементів європейської безпеки. Це положення стало важливим для розвитку демократичних процесів у Європі і сприяло поширенню ідеї, що захист прав людини є важливим елементом міжнародної безпеки. У рамках Гельсінського процесу було створено інститути, які слідкували за виконанням принципів прав людини у державах-учасниках, що сприяло підвищенню відповідальності урядів за забезпечення основних свобод своїх громадян [18].

Одним із важливих суб'єктів Гельсінської декларації стало закріплення принципу економічного і науково-технічного співробітництва між державами. Це положення сприяло розвитку економічних зв'язків між країнами Європи і підкреслювало, що економічна стабільність і процвітання є важливими для забезпечення тривалого миру і безпеки на континенті. Гельсінська декларація закликала до активізації економічної співпраці між державами, що дозволило зменшити економічні розбіжності і сприяло зміцненню стабільності у регіоні.

Гельсінський процес також став основою для розвитку подальших ініціатив у сфері контролю над озброєннями та роззброєння. Декларація закликала до скорочення озброєнь і зменшення військової напруженості, що сприяло зміцненню стабільності в Європі і дозволило зменшити ризик збройних конфліктів. У результаті Гельсінського процесу було розпочато низку переговорів щодо скорочення ядерного арсеналу і контролю за розміщенням збройних сил у Європі [11].

Вашингтонський договір і Гельсінська декларація стали двома важливими документами, які заклали основи для розвитку міжнародних відносин і безпеки в Європі та світі загалом. Вашингтонський договір створив військово-політичний альянс, спрямований на забезпечення колективної оборони і захисту суверенітету країн-членів НАТО, тоді як Гельсінська декларація визначила основні принципи мирного співіснування і співпраці між державами Європи [7].

Стаття 10 Вашингтонського договору є вагомим юридичним положенням, яке визначає можливість приєднання нових держав до Північноатлантичного альянсу. Згідно з цією статтею, будь-яка європейська країна, яка спроможна сприяти забезпеченню безпеки в Північноатлантичному регіоні, може бути запрошена до приєднання до Альянсу. Стаття 10 також передбачає, що рішення про запрошення нових членів повинні ухвалюватися на основі одностайності всіх країн-членів НАТО. Це означає, що кожна держава-член має право вето на приєднання нової країни, і цей процес є важливим для підтримання внутрішнього консенсусу в рамках Альянсу.

Юридичний механізм, закріплений у статті 10, передбачає кілька умов для вступу нових членів. Країна-кандидат повинна відповідати певним критеріям, серед яких вагомими є зобов'язання дотримуватися принципів демократії, верховенства права і прав людини, а також забезпечення належного рівня обороноздатності. НАТО прагне, щоб нові члени могли не лише отримувати безпекові гарантії, але й робити свій внесок у колективну

оборону Альянсу. Також, приєднання нової держави повинно сприяти зміцненню стабільності в Північноатлантичному регіоні, що є важливим суб'єктом юридичних умов для вступу [6].

Процедура приєднання до НАТО є досить комплексною і передбачає кілька етапів. Спочатку країна-кандидат має подати офіційну заявку на приєднання, яку розглядають країни-члени Альянсу. Далі проводиться оцінка готовності країни-кандидата до виконання зобов'язань членства, включаючи аналіз її обороноздатності та відповідності політичним і правовим стандартам НАТО. У рамках цього процесу країна-кандидат має здійснити низку реформ, спрямованих на зміцнення своєї оборони та підвищення рівня безпеки. Важливою частиною процедури є також консультації з країнами-членами НАТО, які можуть висловлювати свої застереження або підтримку щодо кандидатури нової держави [24].

Щойно країна-кандидат успішно проходить всі етапи оцінки, вона отримує запрошення приєднатися до Північноатлантичного договору. Після цього відбувається підписання Протоколу про приєднання, який підлягає ратифікації в парламентах держав-членів НАТО. Ратифікація цього документа є обов'язковим юридичним кроком, оскільки вона підтверджує згоду кожної держави-члена на розширення Альянсу. Процес ратифікації може тривати певний час, оскільки в різних країнах він має свої особливості. Однак після завершення цього процесу країна-кандидат офіційно стає членом НАТО, отримуючи повний доступ до системи колективної безпеки.

Розширення НАТО має значний вплив на баланс сил у регіоні, і це питання також регулюється юридичними механізмами Альянсу. Одним з головних елементів є положення про те, що НАТО є оборонним союзом і його розширення не повинно розглядатися як агресивний акт щодо інших держав. У цьому контексті важливу роль відіграє стаття 5 Вашингтонського договору, яка передбачає, що Альянс зобов'язаний захищати своїх членів у разі збройної агресії, але не має на меті вести наступальні операції. Це дозволяє

підтримувати баланс сил у регіоні, оскільки розширення НАТО спрямоване на забезпечення колективної оборони, а не на загрозу іншим країнам [27].

Юридичні суб'єкти розширення НАТО також пов'язані з питанням співпраці Альянсу з іншими міжнародними організаціями та державами, які не є членами НАТО. Наприклад, в рамках програми «Партнерство заради миру» Альянс розвиває співпрацю з державами, що не входять до його складу, але прагнуть до взаємодії у сфері безпеки. Це дозволяє розширити можливості колективної безпеки без необхідності формального приєднання до НАТО, що є важливим для підтримання стабільності у регіоні. Такий підхід сприяє зміцненню безпекових механізмів у Європі та інших регіонах світу, де НАТО відіграє важливу роль.

Важливим суб'єктом юридичних механізмів розширення НАТО є забезпечення відповідності нових членів стандартам Альянсу у сфері оборони і безпеки. Країни, які приєднуються до НАТО, повинні здійснити комплексні реформи у своїх збройних силах, щоб відповідати вимогам Альянсу. Це включає модернізацію військових структур, підвищення рівня обороноздатності та участь у спільних військових навчаннях і операціях. НАТО також надає технічну і консультативну допомогу новим членам для забезпечення їх здатності ефективно інтегруватися в систему колективної оборони. Такий підхід дозволяє гарантувати, що нові члени здатні виконувати свої зобов'язання в рамках Альянсу і робити свій внесок у забезпечення спільної безпеки [34].

Розширення НАТО також викликає питання щодо його впливу на міжнародне право і відносини з іншими державами. Зокрема, це стосується відносин з Росією, яка виступає проти розширення Альянсу на схід. Росія неодноразово висловлювала занепокоєння, що розширення НАТО порушує принципи непорушності кордонів і сприяє дестабілізації безпеки в Європі. Це питання піднімалося у рамках міжнародних дискусій, і НАТО постійно наголошує, що його розширення не має на меті загрожувати Росії чи іншим країнам. Юридично Альянс діє у відповідності до міжнародного права,

зокрема до Статуту ООН, і наголошує на важливості мирного вирішення конфліктів і дотримання правових норм у міжнародних відносинах [41].

Однак критики розширення НАТО вказують на те, що збільшення кількості членів Альянсу може сприяти посиленню напруженості у регіоні і створенню нових безпекових викликів. Деякі держави вважають, що розширення НАТО призводить до мілітаризації Європи і сприяє загостренню відносин з Росією. Водночас прихильники розширення вказують на те, що НАТО є оборонним альянсом і його метою є забезпечення колективної безпеки, а не провокування конфліктів. У цьому контексті юридичні механізми Альянсу спрямовані на збереження стабільності та попередження можливих конфліктів через розширення.

Юридичні суб'єкти розширення НАТО також включають питання співпраці з країнами, які є партнерами Альянсу, але не є його членами. Наприклад, у рамках програми «Партнерство заради миру» НАТО розвиває співпрацю з такими державами, як Швеція, Фінляндія та інші країни, які прагнуть до тіснішої взаємодії у сфері безпеки. Ця програма дозволяє країнам-партнерам брати участь у спільних військових навчаннях, обмінюватися інформацією і зміцнювати обороноздатність без формального приєднання до НАТО. Це сприяє розширенню мережі безпеки в регіоні і створює додаткові механізми для забезпечення миру і стабільності [6].

Розширення НАТО також пов'язане з юридичними питаннями щодо забезпечення прав людини і верховенства права у нових країнах-членах. Альянс наголошує на важливості демократичних реформ у країнах, що прагнуть приєднатися до НАТО, і це є однією з головних умов для вступу.

Приєднання до Альянсу означає, що країни повинні модернізувати свої збройні сили, посилити співпрацю з іншими членами і взяти участь у спільних військових навчаннях. Це підвищує рівень обороноздатності країн-членів та сприяє їхній взаємодії у сфері безпеки, що позитивно впливає на стабільність у регіоні. Також, НАТО надає технічну допомогу своїм новим членам для

зміцнення їхньої оборони, що також сприяє підвищенню рівня безпеки в регіоні. [10]

Однак, водночас із цим, існує аргументація, що розширення НАТО може призвести до дестабілізації регіону. Зокрема, критики розширення вказують на те, що приєднання нових країн-членів, особливо тих, що знаходяться на кордоні з Росією, може загострити напруженість у відносинах між НАТО і Росією. Росія розглядає розширення Альянсу як загрозу своїм геополітичним інтересам і безпеці, оскільки це призводить до збільшення військової присутності НАТО в безпосередній близькості до її кордонів. Така ситуація може створити ризик ескалації конфліктів у регіоні, особливо у разі військових маневрів або непередбачених інцидентів між сторонами. Цей суб'єкт дестабілізації є важливим з точки зору регіональної безпеки і впливає на міжнародні відносини [13].

Також, дестабілізаційний ефект розширення НАТО можна розглядати і з точки зору реакції третіх країн, які не є членами Альянсу. Деякі країни можуть сприймати розширення як загрозу власній безпеці та здійснювати контрзаходи, які призведуть до посилення напруженості у регіоні. Наприклад, збільшення військових витрат і активізація військових навчань з боку не членів НАТО може створити умови для зростання ризику конфліктів або випадкових зіткнень між збройними силами різних країн. Це підвищує ризик дестабілізації і може негативно вплинути на безпеку у Європі та за її межами.

Одним із важливих суб'єктів розширення НАТО є двояке тлумачення міжнародно-правових норм, що стосуються цього процесу. Прихильники розширення наголошують на праві країн самостійно обирати свої союзницькі зобов'язання і забезпечувати свою безпеку через вступ до міжнародних організацій, таких як НАТО. Це право закріплене у міжнародних документах, зокрема у Статуті ООН, де вказано на суверенітет держав і їхню свободу у виборі шляхів забезпечення національної безпеки. Отож, з точки зору міжнародного права, жодна держава не має права перешкоджати іншим

державам вступати до військових альянсів, якщо це відповідає їхнім інтересам і відбувається у відповідності до правових норм [9].

Проте критики розширення НАТО, зокрема Росія, трактують цей процес інакше. Вони вважають, що розширення Альянсу суперечить принципам міжнародного права, зокрема принципу непорушності кордонів і стабільності міжнародної системи безпеки. Росія стверджує, що розширення НАТО призводить до створення нових ліній поділу в Європі і підриває зусилля щодо встановлення довгострокової стабільності у регіоні. Такий підхід відображає альтернативну інтерпретацію міжнародного права, згідно з якою процес розширення військових альянсів повинен враховувати інтереси всіх сторін, включно з країнами, які не є членами цих альянсів.

Ці розбіжності у тлумаченні міжнародно-правових норм створюють основу для дипломатичних і політичних суперечок між країнами-членами НАТО та їхніми опонентами. Наприклад, процес розширення НАТО на Балканах, у Східній Європі та в пострадянських країнах часто викликав різні реакції з боку міжнародної спільноти. Деякі країни вважають розширення НАТО законним і необхідним для забезпечення стабільності у регіоні, тоді як інші розглядають його як провокативний крок, що суперечить принципам міжнародного права. У цьому контексті важливо враховувати, що міжнародне право іноді підлягає різним інтерпретаціям, і це може призвести до розбіжностей у підходах до питань регіональної безпеки [47].

Юридичні суб'єкти розширення НАТО також включають питання про дотримання зобов'язань, взятих на себе новими країнами-членами. Вступ до НАТО означає, що країни повинні виконувати певні зобов'язання щодо підтримки колективної безпеки, участі у спільних військових операціях і наданні допомоги іншим країнам-членам у разі агресії. Ці зобов'язання закріплені у Вашингтонському договорі, який є основним юридичним документом НАТО. Недотримання цих зобов'язань може мати юридичні і політичні наслідки, оскільки це порушує принципи колективної оборони і може підривати довіру між країнами-членами Альянсу.

Важливо також зазначити, що процес розширення НАТО регулюється не лише внутрішніми документами Альянсу, але й міжнародними договорами і угодами. Наприклад, відносини між НАТО і країнами, які не є членами Альянсу, регулюються цілою низкою міжнародних угод, які спрямовані на забезпечення миру і стабільності у регіоні. Ці угоди визначають правові рамки для співпраці між НАТО і третіми країнами, включаючи питання про розширення Альянсу і його вплив на регіональну безпеку. Тому міжнародне право відіграє важливу роль у формуванні політики розширення НАТО і забезпеченні її відповідності загальним принципам міжнародних відносин [8].

Міжнародно-правові механізми врегулювання спорів, пов'язаних з розширенням НАТО, є важливим інструментом забезпечення стабільності та запобігання конфліктам у міжнародних відносинах. Розширення Альянсу, особливо на східні кордони, часто супроводжується суперечками, що виникають як у межах міжнародної спільноти, так і між окремими країнами. Оскільки такі спори можуть мати серйозні наслідки для регіональної і глобальної безпеки, існують численні міжнародно-правові механізми для їх мирного врегулювання, передбачені як у Статуті ООН, так і в інших міжнародних угодах [17].

Статут ООН є основним документом, який регулює питання врегулювання спорів мирним шляхом. Одна з головних статей Статуту, стаття 2, закріплює принцип мирного врегулювання міжнародних спорів, вимагаючи, щоб держави-члени уникали застосування сили або загрози силою і вирішували всі свої розбіжності через діалог, переговори та інші мирні засоби. Це положення є фундаментальним для будь-яких суперечок, пов'язаних з розширенням НАТО, оскільки воно покладає на всі держави зобов'язання шукати компроміс і уникати ескалації конфліктів.

Одним із головних механізмів врегулювання спорів, передбачених Статутом ООН, є переговори. Переговори між сторонами дозволяють виявити причини розбіжностей і знайти взаємоприйнятне рішення, яке задовольнить усі зацікавлені сторони. У контексті розширення НАТО переговори можуть

стосуватися як умов вступу нових країн до Альянсу, так і можливих наслідків цього процесу для безпеки інших держав, зокрема Росії. Наприклад, в минулому переговори між НАТО і Росією відігравали важливу роль у зниженні напруженості, пов'язаної з приєднанням до Альянсу нових країн-членів з колишнього соціалістичного блоку [52].

Медіація є ще одним механізмом, передбаченим Статутом ООН для мирного врегулювання спорів. У цьому процесі нейтральна сторона виступає посередником між конфліктуючими країнами і допомагає їм знайти компромісне рішення. У випадку спорів, пов'язаних з розширенням НАТО, роль медіатора можуть виконувати як окремі держави, так і міжнародні організації, такі як ООН або ОБСЄ. Медіація може бути ефективною в тому випадку, коли сторони не здатні самотійно дійти згоди, але готові залучити зовнішню допомогу для розв'язання конфлікту.

Ще одним важливим механізмом, передбаченим міжнародним правом, є арбітраж і судові процедури. Міжнародний суд ООН, створений відповідно до Статуту, є основним органом, який розглядає правові спори між державами. Якщо суперечка, пов'язана з розширенням НАТО, не може бути вирішена через переговори або медіацію, сторони можуть звернутися до Міжнародного суду, який винесе рішення на основі міжнародного права. Однак варто зазначити, що судові рішення часто потребують добровільного виконання з боку держав, і не завжди можуть бути ефективним інструментом у випадку гострих політичних конфліктів [14].

Важливу роль у врегулюванні спорів, пов'язаних з розширенням НАТО, відіграють міжнародні організації, такі як ОБСЄ, Рада Європи та інші. ОБСЄ є однією з найбільших регіональних організацій, що займається питаннями безпеки та стабільності в Європі, і її мандат передбачає участь у вирішенні міжнародних конфліктів та спорів. ОБСЄ може надавати майданчик для переговорів між країнами-членами НАТО і державами, які виступають проти його розширення, а також сприяти посередництву у конфліктних ситуаціях.

Одним із прикладів такої діяльності є участь ОБСЄ в урегулюванні конфліктів на пострадянському просторі, зокрема у випадку Грузії та України [31].

Рада Європи також відіграє важливу роль у врегулюванні спорів, пов'язаних з розширенням НАТО, оскільки її основною метою є забезпечення миру, прав людини та демократії на європейському континенті. Хоча Рада Європи не є військовою організацією і не має безпосереднього впливу на політику безпеки, її діяльність спрямована на запобігання конфліктам і зміцнення демократичних інститутів. Через свої механізми правового контролю та захисту прав людини Рада Європи може сприяти деескалації напруженості, пов'язаної з розширенням НАТО, шляхом моніторингу правової ситуації та надання рекомендацій для покращення політичної стабільності у регіоні.

Одним із інструментів, який використовується міжнародними організаціями для врегулювання спорів, є створення спеціальних комісій або місій. Такі місії можуть здійснювати моніторинг ситуації на місцях, аналізувати причини конфліктів і пропонувати шляхи їх врегулювання. У контексті розширення НАТО спеціальні місії можуть надавати незалежну оцінку ризиків і наслідків для регіональної безпеки, а також сприяти забезпеченню прозорості процесу вступу нових членів до Альянсу. Це важливо для забезпечення довіри між усіма сторонами і зниження ризику ескалації конфлікту [26].

Іншим міжнародно-правовим механізмом врегулювання спорів є використання дипломатичних каналів та участь у багатосторонніх форумах. Дипломатія відіграє ключову роль у запобіганні конфліктам і вирішенні міжнародних спорів. У випадку розширення НАТО, багатосторонні форуми, такі як Генеральна Асамблея ООН або зустрічі на найвищому рівні між країнами-членами НАТО та їхніми партнерами, можуть бути використані для обговорення проблем, пов'язаних з процесом розширення. Ці форуми дозволяють зацікавленим сторонам висловити свої позиції, обговорити

можливі загрози і запропонувати рішення, які задовольняють інтереси усіх учасників [34].

Міжнародне право також передбачає механізми для запобігання загрозам і ризикам, пов'язаним з розширенням військових альянсів, таких як НАТО. Наприклад, договірні угоди між НАТО і Росією, як-от Основоположний акт Росія-НАТО 1997 року, створюють правові рамки для співпраці і діалогу між сторонами з метою запобігання конфліктам і забезпечення стабільності в Європі. Такі угоди передбачають зобов'язання щодо прозорості військових навчань, обміну інформацією і недопущення нарощування військової присутності в регіонах, що межують з Росією.

На додаток до цих механізмів, у міжнародному праві існує принцип пропорційності, який вимагає, щоб будь-які дії у відповідь на розширення НАТО були відповідними загрозам або ризикам, які виникають у процесі цього розширення. Цей принцип має важливе значення для підтримки стабільності в регіоні і запобігання надмірному використанню військової сили або санкцій. Він також вимагає, щоб будь-які рішення у контексті розширення НАТО брали до уваги права і інтереси усіх зацікавлених сторін, включно з країнами, які не є членами Альянсу, але відчують вплив цього процесу [18].

Розширення НАТО в сучасних умовах створює нові виклики для міжнародного права, що вимагають переосмислення традиційних підходів до регулювання безпекових питань. Зокрема, ці виклики пов'язані з такими суб'єктами, як кібербезпека, гібридні війни та застосування міжнародного гуманітарного права в умовах нових типів конфліктів. Існуючі міжнародно-правові механізми не завжди готові до швидких змін, що відбуваються у сфері безпеки, особливо в контексті кіберзагроз та гібридних методів ведення війни, які не піддаються традиційним класифікаціям збройних конфліктів [12].

Як зазначалося у розділі 1, кібербезпека стає однією з найбільш актуальних проблем для міжнародного права в контексті розширення НАТО, оскільки кіберзагрози не обмежуються кордонами і можуть завдати значної шкоди державам та міжнародним організаціям. Кібербезпека охоплює

широкий спектр загроз, включно з кібератаками на державні установи, критичну інфраструктуру, військові об'єкти та інформаційні системи. Однак міжнародне право наразі не має чітких і однозначних положень, які регулюють кіберзагрози. У Статуті ООН або інших міжнародних договорах відсутні конкретні норми щодо відповідальності за кібератаки та правові механізми реагування на них. Це створює серйозні прогалини в правовій системі, оскільки не дає чіткого розуміння, чи можна розцінювати кібератаки як акт агресії або збройного нападу, який може викликати застосування статті 51 Статуту ООН про право на індивідуальну або колективну самооборону.

Одним із головних викликів у сфері кібербезпеки є визначення державної відповідальності за кібератаки. Кібератаки часто здійснюються через анонімні або непрямі канали, що ускладнює ідентифікацію конкретного суб'єкта, який здійснив напад. Це створює труднощі для застосування норм міжнародного права, зокрема для визначення того, яка країна повинна нести відповідальність за кібератаки, та які заходи можуть бути вжиті у відповідь. Відсутність чітких правових стандартів також створює ризик ескалації конфліктів, оскільки держави можуть приймати самостійні рішення щодо відповідних дій у відповідь на кіберзагрози, не маючи належних міжнародно-правових рамок для координації своїх дій [23].

Гібридна війна є ще одним викликом для міжнародного права, оскільки вона поєднує різні форми військових і немілітарних дій, що включають як збройні сутички, так і інформаційні атаки, економічний тиск і кібератаки. Гібридна війна за своєю суттю виходить за межі традиційних уявлень про збройний конфлікт і вимагає нових підходів до правового регулювання. Зокрема, існує питання про те, чи слід вважати гібридну війну рівнозначною до збройного конфлікту, на який поширюються норми міжнародного гуманітарного права. Традиційне міжнародне право розрізняє збройні конфлікти та інші форми насильства, такі як терористичні акти або внутрішні заворушення, однак у випадку гібридних воєн це розрізнення стає розмитим.

Гібридні війни характеризуються використанням непрямих методів ведення бойових дій, таких як дезінформація, диверсії, економічні санкції та кібератаки, що часто здійснюються паралельно зі збройними операціями. Такі дії можуть створити плутанину щодо того, який правовий режим слід застосовувати до них. Наприклад, якщо частина дій гібридної війни включає збройні операції, то до них повинно застосовуватись міжнародне гуманітарне право, яке регулює ведення воєнних дій і захист цивільного населення. Однак якщо ці дії супроводжуються кібернападами або інформаційними атаками, то виникає питання, які правові норми повинні регулювати такі дії і чи можуть вони вважатися частиною збройного конфлікту [16].

Міжнародне гуманітарне право, яке стосується захисту цивільного населення і учасників збройних конфліктів, також стикається з новими проблемами в умовах гібридних воєн. Однією з основних проблем є те, що сучасні гібридні війни можуть проводитись. Отож, що важко чітко розмежувати цивільних і військових учасників. Наприклад, кібернапади можуть бути спрямовані на цивільну інфраструктуру, яка має подвійне призначення, як-от електромережі, транспортні системи або банки. Це ускладнює застосування норм міжнародного гуманітарного права, оскільки виникає питання про те, чи є такі об'єкти законними цілями для нападу в контексті збройного конфлікту. Водночас гібридні війни можуть призвести до масових порушень прав людини, таких як насильство над цивільними або примусове переселення, що також викликає питання про відповідальність сторін конфлікту відповідно до міжнародного гуманітарного права [7].

Іншим важливим суб'єктом є те, що гібридні війни можуть підривати міжнародно-правовий режим заборони застосування сили в міжнародних відносинах, закріплений у статті 2(4) Статуту ООН. Використання гібридних методів дозволяє країнам уникати прямого застосування збройної сили і натомість вдаватися до непрямих засобів, таких як підтримка сепаратистських рухів, організація проксі-конфліктів або проведення таємних операцій. Це ускладнює можливість притягнення до відповідальності сторін, які вдаються

до таких методів, оскільки відсутність прямого військового втручання може бути використана як аргумент для уникнення міжнародно-правової відповідальності за порушення миру [11].

Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних конфліктів також викликає численні правові і практичні проблеми. Зокрема, в умовах гібридних воєн важливо забезпечити належний захист цивільного населення і забезпечити дотримання принципу пропорційності, відповідно до якого будь-які військові дії повинні бути спрямовані на досягнення військових цілей і не повинні призводити до надмірних жертв серед цивільних. Однак у випадку гібридних конфліктів це правило часто порушується, оскільки дії військових можуть включати кібер-атаки, дезінформацію та інші методи, що завдають шкоди цивільному населенню [17].

Міжнародне право також стикається з проблемами у сфері визначення законних цілей для нападу в умовах гібридних війн. Кібернапади на інфраструктуру, яка може використовуватись як для військових, так і для цивільних потреб, створюють дилему щодо того, чи можуть такі об'єкти вважатись законними цілями. Наприклад, атаки на електричні мережі або фінансові системи можуть завдати серйозної шкоди цивільному населенню, навіть якщо ці об'єкти використовуються для військових цілей. Це ставить під питання дотримання принципів міжнародного гуманітарного права, що вимагають обмеження військових дій лише законними військовими цілями і захисту цивільних об'єктів.

2.3. Програма «Партнерство заради миру»

Програма «Партнерство заради миру» була створена на основі прагнення встановити нові принципи співробітництва та безпеки в Європі після закінчення холодної війни. У кінці 1980-х та на початку 1990-х років міжнародна ситуація суттєво змінилася, зокрема, внаслідок розпаду СРСР та

Варшавського договору. Ці події привели до істотного перерозподілу сил та створення нових держав у Східній Європі та на теренах колишнього Радянського Союзу, які зіткнулися з проблемами політичної та економічної трансформації, а також необхідністю забезпечення національної безпеки. У цих умовах виникла потреба у створенні механізмів, які б допомогли зберегти стабільність і безпеку на континенті, оскільки існуючі структури, такі як НАТО, не мали можливості інтегрувати нові незалежні держави до свого складу миттєво, а Росія, як спадкоємиця СРСР, також прагнула забезпечити свою роль у новій архітектурі безпеки Європи [20].

На тлі таких змін НАТО зіткнулося з викликами адаптації своєї стратегії та методів роботи до нових реалій. Альянс уже не міг зосереджуватися лише на обороні Західної Європи від потенційного нападу, а повинен був розробити нову концепцію, яка б відповідала потребам безпеки всієї Європи, включаючи країни Центральної та Східної Європи. У відповідь на ці виклики під час саміту НАТО у Брюсселі в січні 1994 року було ініційовано створення програми «Партнерство заради миру». Її мета полягала в тому, щоб забезпечити нову основу для співробітництва між НАТО та державами, які не були членами Альянсу, на принципах добровільності та відкритості, розширюючи зону безпеки та стабільності на Схід. Зокрема, програма була спрямована на зміцнення довіри між колишніми противниками, створення основ для військової та оборонної співпраці, а також підтримку демократичних реформ у сфері оборони та безпеки в країнах-партнерах [5].

Основні цілі програми «Партнерство заради миру» охоплювали широкий спектр завдань, спрямованих на підвищення безпеки та стабільності в Європі. Однією з головних цілей було сприяння розвитку демократичного контролю над збройними силами в країнах-партнерах, що включало запровадження стандартів, які б забезпечили цивільний нагляд за військовими структурами. Це завдання було особливо актуальним для країн Східної Європи та колишнього СРСР, де демократичні традиції були ще недостатньо розвинені, а військові структури часто мали автономний характер або були

тісно пов'язані з колишніми комуністичними режимами. Іншим важливим завданням було покращення сумісності військових сил країн-партнерів із силами НАТО. Це включало участь у спільних навчаннях, стандартизацію військових процедур, впровадження нових методів планування оборони та забезпечення оперативної готовності до участі у міжнародних миротворчих операціях [21].

Одним із найважливіших аспектів програми було сприяння врегулюванню регіональних конфліктів та запобігання виникненню нових криз. З огляду на історичні суперечності між деякими країнами Центральної та Східної Європи, а також наявність потенційно вибухонебезпечних ситуацій на Балканах та в інших регіонах, програма «Партнерство заради миру» передбачала розвиток механізмів спільного вирішення конфліктів, проведення консультацій з питань безпеки та організацію тренувань для забезпечення мирного врегулювання конфліктних ситуацій. Особлива увага приділялася питанням гуманітарного розмінування, захисту цивільного населення під час конфліктів, наданню допомоги у разі природних катастроф, а також заходам для зміцнення кордонів та боротьби з незаконним обігом зброї [36].

Очікування від країн-учасниць програми передбачали їх активну участь у запропонованих заходах та поступове впровадження реформ, спрямованих на покращення власної обороноздатності та сумісності із силами НАТО. Країнам-партнерам було запропоновано розробляти індивідуальні програми співробітництва з Альянсом, які включали конкретні цілі та завдання у галузі оборонної реформи, модернізації збройних сил та стандартизації військових процедур. Це дозволяло державам поступово адаптувати свої збройні сили до стандартів НАТО, що було важливою умовою для потенційного майбутнього членства в Альянсі. Учасники програми також мали взяти на себе зобов'язання щодо виконання міжнародних договорів з контролю над озброєннями, дотримання прав людини та принципів демократії, що відповідало загальним цілям НАТО у забезпеченні стабільності та безпеки на європейському континенті [4].

Інтеграція країн-партнерів у програму «Партнерство заради миру» дала можливість поступово будувати нову архітектуру безпеки, яка враховувала інтереси не лише країн-членів НАТО, але й держав, що прагнули до співробітництва з Альянсом. Це стало можливим завдяки відкритій та гнучкій природі програми, яка дозволяла різним країнам брати участь у заходах на добровільних засадах і відповідно до своїх можливостей. Такий підхід сприяв розвитку спільних проектів у різних галузях – від миротворчих місій до тренувань у галузі ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Це також дозволяло партнерам отримувати підтримку у проведенні оборонних реформ, що були необхідні для підвищення ефективності їх збройних сил та приведення їх у відповідність до стандартів НАТО.

Програма «Партнерство заради миру» створила основу для розширення співпраці між військовими структурами різних країн, забезпечуючи проведення регулярних навчань та військових маневрів, участь у миротворчих місіях та підготовку військових фахівців. Завдяки цьому було досягнуто суттєвого покращення взаємодії між збройними силами країн-членів і партнерів, що дозволяло їм діяти більш злагоджено у кризових ситуаціях. Водночас, програма стала важливим елементом у процесі євроатлантичної інтеграції, оскільки дозволяла країнам-партнерам поступово наблизитися до стандартів НАТО та збільшувати свої шанси на майбутнє членство в Альянсі [2].

Програма «Партнерство заради миру» мала значний вплив на країни Східної Європи, змінюючи як їхні збройні сили, так і систему національної безпеки. Зміцнення національних збройних сил стало одним із ключових позитивних наслідків цієї програми, оскільки країни-партнери отримали можливість модернізувати свої військові структури, адаптуючи їх до нових стандартів і вимог НАТО. Програма надавала технічну та консультаційну підтримку в проведенні оборонних реформ, що включало підвищення ефективності військових навчань, удосконалення матеріально-технічної бази та оптимізацію процесів управління збройними силами. Це допомогло

державам Східної Європи не лише покращити обороноздатність своїх армій, але й зробити їх більш гнучкими та підготовленими до участі в міжнародних операціях, зокрема миротворчих місіях. Завдяки програмі «Партнерство заради миру» країни, що раніше перебували у складі Варшавського договору, змогли пройти поступову трансформацію своїх військових структур, відходячи від радянських моделей організації армії та впроваджуючи стандарти, що відповідали принципам НАТО [42].

Розвиток військового співробітництва став іншим важливим аспектом впливу програми на Східну Європу, оскільки вона сприяла налагодженню тісніших зв'язків між збройними силами різних країн. Це виражалося у проведенні спільних військових навчань, обміні досвідом і військовою інформацією, а також спільній участі у миротворчих операціях. Співпраця з НАТО дозволила країнам-партнерам збільшити свої можливості для участі у міжнародних місіях, розвивати нові навички та методики, які відповідали сучасним потребам забезпечення безпеки. Регіональні військові маневри, що проводилися у рамках програми, стали важливим кроком до покращення сумісності збройних сил країн Східної Європи та держав-членів Альянсу, що значно підвищило рівень їхньої оперативної взаємодії під час спільних операцій. Окрім того, країни Східної Європи отримали можливість брати участь у багатонаціональних навчаннях та штабних тренуваннях, що сприяло зміцненню оборонного потенціалу та підвищенню готовності збройних сил до реагування на кризові ситуації [44].

Сприяння демократичним реформам у секторі безпеки було ще одним важливим позитивним наслідком програми «Партнерство заради миру». Оскільки демократичний контроль над збройними силами є важливою умовою членства в НАТО, країни-партнери змушені були впроваджувати необхідні реформи у своїй системі безпеки, що включало створення механізмів цивільного нагляду за військовими структурами, покращення прозорості військових витрат і забезпечення підзвітності збройних сил перед суспільством. У рамках програми також проводилися семінари, тренінги та

конференції, присвячені питанням демократичного управління в галузі оборони, які допомагали країнам-партнерам краще розуміти сучасні підходи до управління сектором безпеки та застосовувати їх на практиці. Завдяки цим заходам відбулося поступове зміцнення демократичних інститутів, які відповідають за прийняття рішень у сфері оборони, що позитивно вплинуло на загальний рівень стабільності та безпеки в регіоні [23].

Інтеграція у євроатлантичні структури стала логічним продовженням цих реформ, оскільки програма «Партнерство заради миру» відкривала для країн Східної Європи шлях до поступового наближення до стандартів НАТО, що підвищувало їхні шанси на приєднання до Альянсу в майбутньому. Участь у програмі дозволяла державам створювати індивідуальні плани співробітництва з НАТО, які передбачали конкретні кроки для досягнення сумісності збройних сил, покращення військової інфраструктури та підготовки особового складу до участі у спільних операціях. Це не тільки сприяло підвищенню обороноздатності окремих держав, але й дозволяло їм активніше брати участь у формуванні політики безпеки в Європі. Інтеграція у євроатлантичні структури також посилювала позиції країн Східної Європи у відносинах із сусідніми державами, оскільки їхня співпраця з НАТО ставала важливим фактором зовнішньополітичної стратегії [29].

Однак, попри численні позитивні наслідки, програма «Партнерство заради миру» мала і певні негативні аспекти, які вплинули на країни Східної Європи. Однією з найбільш помітних проблем стали завищені очікування щодо швидкого вступу до НАТО. Багато країн-партнерів сприймали участь у програмі як своєрідний «пропуск» до членства в Альянсі, очікуючи, що виконання певних умов автоматично забезпечить їхнє прийняття до складу НАТО. Це призвело до певного розчарування, оскільки процес інтеграції виявився складнішим і тривалішим, ніж очікувалося, а критерії, що висувалися до потенційних членів, вимагали значних зусиль для їхнього досягнення. У результаті деякі країни відчували фрустрацію від недостатньо швидкого просування на шляху до євроатлантичної інтеграції, що іноді створювало

політичну напругу всередині цих держав і сприяло виникненню внутрішніх дискусій щодо необхідності продовження реформ [16].

Залежність від зовнішньої допомоги стала ще однією проблемою, що виникла в результаті участі у програмі. Оскільки багато країн Східної Європи не мали достатніх ресурсів для проведення масштабних реформ у військовому секторі, вони змушені були покладатися на фінансову та технічну допомогу з боку НАТО та країн-членів Альянсу. Це могло призвести до зменшення самостійності в ухваленні рішень щодо оборонної політики, оскільки отримання зовнішньої допомоги нерідко супроводжувалося певними умовами, які країни-партнери повинні були виконувати. У деяких випадках це обмежувало можливості для реалізації національних пріоритетів, а також створювало ризик виникнення залежності від допомоги ззовні, що могло негативно впливати на стійкість оборонних реформ у довгостроковій перспективі [5].

Ще одним потенційним негативним наслідком програми були внутрішні суперечності щодо напрямку військового розвитку. Оскільки реформи, пов'язані з «Партнерством заради миру», вимагали адаптації збройних сил до нових стандартів і процедур, у багатьох країнах виникали дискусії стосовно необхідності збереження традиційних підходів до військової підготовки та організації. Деякі представники військових і політичних кіл виступали за збереження певних елементів національної військової доктрини, що не завжди відповідали вимогам НАТО. Це могло спричиняти затримки у проведенні реформ, а також створювало ризик політичної поляризації, оскільки різні групи населення по-різному оцінювали доцільність зближення з Альянсом.

Незважаючи на деякі негативні аспекти, загальний вплив програми «Партнерство заради миру» на країни Східної Європи можна оцінити як позитивний, оскільки вона сприяла модернізації їхніх збройних сил, зміцненню демократичних інститутів і поступовій інтеграції до євроатлантичних структур [10].

Участь України та Грузії в програмі «Партнерство заради миру» мала значний вплив на розвиток оборонних і безпекових структур цих країн, а також на їхнє зближення з євроатлантичними структурами. Обидві держави розглядали програму як важливий інструмент для модернізації своїх збройних сил, зміцнення національної безпеки та інтеграції в західні інституції. Для України та Грузії участь у програмі стала можливістю вдосконалити військову підготовку та стандарти, адаптуючи їх до норм НАТО, що підвищило загальний рівень обороноздатності та покращило взаємодію з військами країн-членів Альянсу [43].

Україна приєдналася до програми «Партнерство заради миру» у 1994 році, одразу після здобуття незалежності. Це дозволило розпочати процес реформування військових структур, які залишалися в значній мірі радянськими за своїм характером. Важливим досягненням стало поступове впровадження демократичного контролю над збройними силами, розвиток оборонної політики та вдосконалення системи управління військовими ресурсами. Участь України в спільних навчаннях і тренуваннях з іншими країнами-партнерами дала змогу вдосконалювати оперативну сумісність з військами країн-членів НАТО, а також сприяла підвищенню професіоналізму військовослужбовців. Однією з важливих складових співпраці стало залучення України до миротворчих місій, зокрема в Косово, що дало країні цінний досвід участі в міжнародних операціях [19].

Водночас Україна стикалася з певними проблемами у реалізації цілей програми. Значні складнощі виникали через економічні труднощі, які ускладнювали реалізацію масштабних військових реформ. Додатковим викликом стала політична нестабільність, що негативно впливала на послідовність реформ у секторі безпеки. Участь у програмі іноді спричиняла суперечності у суспільстві щодо напрямку зовнішньої політики країни, оскільки не всі політичні сили підтримували курс на євроатлантичну інтеграцію. Проблемою також стало обмежене фінансування, яке знижувало темпи модернізації та впровадження стандартів НАТО [13].

Грузія приєдналася до «Партнерства заради миру» у 1994 році та розглядала програму як засіб для зміцнення свого оборонного потенціалу на тлі регіональних конфліктів, зокрема з Абхазією та Південною Осетією. Програма сприяла вдосконаленню військової підготовки, реформуванню оборонних структур і розширенню співпраці з країнами НАТО. Після «Революції троянд» у 2003 році Грузія взяла курс на активне зближення з НАТО, що дало новий імпульс для участі в програмі. Досягненнями Грузії у цьому контексті стали модернізація збройних сил, підвищення їхньої сумісності з арміями країн-членів НАТО та участь у міжнародних миротворчих операціях, наприклад, в Афганістані. Грузія також значно посилила свою оборонну політику шляхом реформи структури командування та впровадження демократичного контролю над збройними силами.

Однак, як і у випадку з Україною, Грузія зіткнулася з низкою проблем під час участі в програмі. Прагнення до вступу в НАТО зустріло опір з боку Росії, яка розглядала зближення Грузії з Альянсом як загрозу своїм інтересам у регіоні. Це призвело до загострення політичної ситуації, зокрема у 2008 році, коли російсько-грузинський конфлікт у Південній Осетії негативно вплинув на перспективи євроатлантичної інтеграції. Крім того, внутрішні політичні проблеми та економічні труднощі ускладнювали проведення реформ, знижуючи ефективність впровадження стандартів НАТО та модернізації військових структур [16].

Перспективи подальшої співпраці України та Грузії з програмою «Партнерство заради миру» залишаються важливими в контексті їхнього прагнення до членства в НАТО. Обидві країни продовжують вдосконалювати свої збройні сили, здійснювати необхідні реформи в секторі безпеки та покращувати сумісність із військами Альянсу.

Висновки до розділу 2

Розширення НАТО на Схід відбувалося під впливом низки політичних чинників, серед яких вагому роль відіграють стратегічні інтереси Європейського Союзу та Сполучених Штатів. Після завершення Холодної війни США, як провідна сила у НАТО, прагнули утвердити новий порядок у Європі, зміцнюючи демократію, стабільність і правопорядок у регіоні. Політичні мотиви США щодо розширення НАТО полягали в посиленні безпеки та стабільності в Центральній та Східній Європі, а також у стримуванні потенційної загрози зі сторони Росії. Розширення НАТО розглядалося як спосіб інтеграції країн Східної Європи до євроатлантичної спільноти, що дозволяло забезпечити спільний захист і зміцнити європейську безпеку.

Зі свого боку, Європейський Союз, який на той час поступово нарощував свої безпекові компетенції, підтримував розширення НАТО як доповнення до власних механізмів безпеки і стабільності. Розширення Альянсу сприяло зміцненню демократії та верховенства права в країнах Східної Європи, що було в інтересах ЄС як союзу, орієнтованого на політичну стабільність і економічну інтеграцію. Водночас підтримка ЄС у питанні розширення НАТО відображала прагнення Європейського Союзу створити стабільну і передбачувану сусідську зону, що була б захищеною від впливу третіх сил, зокрема Росії.

Серед інших політичних мотивів розширення НАТО варто зазначити економічні й соціальні аспекти інтеграції. Розширення Альянсу надавало країнам Східної Європи гарантії безпеки, що сприяло залученню інвестицій і економічному розвитку. Підтримка з боку НАТО і ЄС також посилювала суспільну підтримку реформ, орієнтованих на демократизацію, і сприяла утвердженню стабільності в регіоні.

Міжнародно-правові основи розширення НАТО формуються на основі принципів, закладених у Північноатлантичному договорі 1949 року. Основоположною статтею є стаття 10, яка передбачає можливість приєднання нових членів до Альянсу за згоди всіх країн-членів. Ця стаття закладає

принцип колективної оборони, а також визначає процедуру та умови прийняття нових держав до НАТО. Розширення Альянсу на Схід передбачало юридичну адаптацію до вимог НАТО і відповідність певним критеріям безпеки, правопорядку та політичної стабільності.

Одним із важливих міжнародних механізмів, що забезпечували правову підтримку розширення НАТО, є «Партнерство заради миру» (PfP). Ця програма була започаткована в 1994 році як ініціатива для посилення військово-політичної співпраці між Альянсом та країнами, які не входили до його складу, але прагнули налагодити тісні відносини. «Партнерство заради миру» стало своєрідною платформою для підготовки потенційних членів НАТО, зокрема держав Центральної і Східної Європи, до інтеграції в Альянс, допомагаючи їм адаптувати свої військові структури до стандартів НАТО, налагодити політичні контакти і виконати ключові критерії.

Міжнародно-правові основи розширення НАТО також мають вплив на безпеку регіону через механізми співпраці та діалогу з іншими державами, зокрема з Росією. У 1997 році була підписана Основоположна акт про взаємні відносини, співпрацю і безпеку між НАТО та Росією, що передбачав розвиток співробітництва і зобов'язання не розміщувати значні збройні сили на території нових країн-членів. Однак, згодом зросла напруга, викликана розширенням НАТО, що Росія сприйняла як загрозу своєму впливу в регіоні. Міжнародно-правова база, таким чином, відіграє важливу роль у забезпеченні передбачуваності та стабільності у відносинах між НАТО та державами, які межують з Альянсом.

Програма «Партнерство заради миру» (PfP) стала інструментом НАТО для встановлення співпраці з країнами, які прагнули підвищити рівень безпеки та взаємодії з Альянсом, але не були його повноправними членами. Ця програма надавала країнам-партнерам можливість брати участь у військових навчаннях, обміні досвідом та розробці стратегій з національної оборони. Програма орієнтована на адаптацію країн-партнерів до стандартів НАТО і стала свого роду мостом для інтеграції держав до євроатлантичної спільноти.

Програма «Партнерство заради миру» сприяла зміцненню обороноздатності та модернізації збройних сил держав-партнерів, допомагаючи їм наблизитися до стандартів НАТО. Одним із важливих аспектів програми стало створення спільної платформи для навчань і підготовки військових підрозділів. Завдяки цьому країни-партнери могли зміцнити свої оборонні можливості, підвищити рівень взаємодії та сприяти стабільності в регіоні.

Для багатьох країн Центральної і Східної Європи «Партнерство заради миру» стало першим кроком до інтеграції з НАТО. Після успішної участі у програмі та виконання вимог, деякі з цих держав змогли подати заявку на повноправне членство в Альянсі.

РОЗДІЛ 3 ЕТАПИ РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ БЕЗПЕКУ

3.1. Перший етап розширення (1999 р.)

Створення європейської архітектури безпеки у постхолодній війні було складним і тривалим процесом, який значною мірою визначався геополітичними змінами на континенті. Перший етап розширення НАТО, який завершився в 1999 році приєднанням Польщі, Угорщини та Чехії, став важливим кроком у формуванні нової системи колективної безпеки. Після закінчення холодної війни та розпаду Варшавського договору змінилися політичні й військові умови на європейському континенті, що призвело до перегляду підходів до забезпечення стабільності та захисту суверенітету країн Східної Європи. Цей етап розширення НАТО не тільки зміцнив позиції Альянсу, але й відіграв ключову роль у збереженні миру і стабільності в регіоні [9].

Завершення холодної війни створило передумови для фундаментальних змін у сфері безпеки, оскільки колишні учасники Варшавського договору почали шукати нові форми захисту національної безпеки. Розпад Радянського Союзу призвів до появи нових держав і сприяв поширенню нестабільності, особливо в пострадянських країнах. У таких умовах НАТО, яке історично було оборонним альянсом проти загрози з боку СРСР, почало розглядати можливість розширення як стратегію забезпечення безпеки на континенті, враховуючи нові геополітичні виклики. Розширення Альянсу на Схід було частково відповіддю на занепокоєння країн Центральної та Східної Європи щодо можливих загроз з боку Росії, а також на бажання цих країн інтегруватися у західні політичні та економічні структури. Крім того, вступ до НАТО сприймався як запорука стабільності, що могло допомогти прискорити демократичні реформи та економічне зростання [3].

На початку 1990-х років країни Центральної та Східної Європи активно шукали нові моделі безпекової політики та прагнули приєднатися до західних інституцій. Для них членство в НАТО означало не тільки гарантії військової безпеки, але й інтеграцію до загальноєвропейського простору демократії і прав людини. Зокрема, Польща, Угорщина та Чехія вже на ранньому етапі заявили про свої амбіції стати членами Альянсу, адже мали історичний досвід конфліктів з СРСР та прагнули запобігти можливому повторенню таких ситуацій. Їхній вибір був обумовлений також географічними факторами, оскільки ці країни розташовані на межі Західної Європи та пострадянського простору, що робило їх стратегічно важливими для колективної оборони [12].

Процес вступу цих країн до НАТО був непростим і складався з кількох етапів, які включали виконання жорстких критеріїв членства. Критерії включали політичні, військові та економічні вимоги, спрямовані на забезпечення стабільності, демократії та обороноздатності нових членів. Наприклад, країни-кандидати повинні були мати демократично обрані уряди, забезпечити цивільний контроль над військовими, а також сприяти мирному вирішенню конфліктів і дотримуватися принципів міжнародного права. Військові критерії включали вимоги щодо сумісності збройних сил із силами НАТО, модернізації військової інфраструктури та участі в спільних навчаннях. Економічні вимоги передбачали забезпечення фінансової стійкості та здатності нових членів зробити свій внесок у колективну оборону [15].

Після виконання цих критеріїв країни-кандидати розпочали переговори з НАТО щодо умов членства, які передбачали обговорення і конкретизацію заходів з боку кожної країни для інтеграції в Альянс. У ході переговорів було досягнуто домовленості щодо модернізації військової інфраструктури, реформування системи оборони та інтеграції національних збройних сил у командну структуру НАТО. Під час цього процесу також відбувалася ратифікація договорів про приєднання в парламентах країн-членів НАТО, що було важливим політичним кроком, який підтверджував підтримку розширення з боку всіх держав-членів. У 1999 році Польща, Угорщина та

Чехія офіційно стали членами Альянсу, що означало завершення першого етапу розширення на Схід.

Вступ цих країн до НАТО мав важливий вплив на європейську безпеку, оскільки розширення Альянсу створило нові гарантії стабільності в Центральній Європі. Розширення зміцнило східні кордони НАТО та сприяло розширенню колективних механізмів безпеки на нові території, що підвищило загальний рівень захисту для країн-членів. Крім того, це дозволило НАТО поглибити співпрацю з іншими країнами регіону, які прагнули євроатлантичної інтеграції, що сприяло формуванню нового безпекового середовища, заснованого на принципах співробітництва і взаємодії. Водночас розширення викликало неоднозначну реакцію з боку Росії, яка розглядала інтеграцію колишніх членів Варшавського договору до Альянсу як загрозу своїм геополітичним інтересам, що спричинило певну напруженість у відносинах між НАТО і Росією [43].

Протягом першого етапу розширення Альянсу також було відзначено позитивний вплив на реформи у сфері оборони та безпеки нових членів. Зокрема, вступ до НАТО став стимулом для вдосконалення збройних сил, підвищення стандартів військової підготовки та модернізації військової техніки. Це також сприяло розвитку політичних інститутів і демократичних процедур, оскільки НАТО вимагало від своїх нових членів дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права. У результаті, Польща, Угорщина та Чехія змогли не тільки зміцнити свої оборонні структури, але й зробити значний внесок у загальноєвропейську систему безпеки, ставши активними учасниками миротворчих місій і військових операцій під егідою НАТО [47].

Розширення НАТО на Схід у 1999 році суттєво вплинуло на внутрішню політику нових членів, які почали переглядати свої військові доктрини та оборонні плани з урахуванням нових вимог колективної безпеки. Вступ до Альянсу означав необхідність адаптації військових стандартів до норм НАТО, що стимулювало модернізацію збройних сил і перехід до нових форматів

військової підготовки. Країни-члени, такі як Польща, Угорщина та Чехія, провели масштабні реформи сектору безпеки, спрямовані на посилення цивільного контролю над військовими, поліпшення структури управління та підвищення ефективності оборонних установ. Це також означало впровадження нових підходів до планування оборонних операцій, які тепер були орієнтовані на колективну оборону в рамках НАТО, а не лише на захист національних кордонів [25].

Інтеграція до євроатлантичних структур сприяла не тільки зміцненню військової компоненти нових членів, але й сприяла їх політичній і економічній інтеграції в західні структури. Процес інтеграції стимулював демократичні реформи, зокрема зміцнення верховенства права, захист прав людини та дотримання демократичних принципів. Нові члени НАТО, адаптуючи свої оборонні системи до стандартів Альянсу, також поліпшили співпрацю у сфері розвідки, планування та проведення військових навчань, що сприяло зростанню їхньої ролі в системі колективної безпеки. Водночас це стало важливим чинником зміцнення політичної стабільності в цих країнах, адже членство в НАТО сприймалося як гарантія безпеки та захисту від зовнішніх загроз [28].

Розширення НАТО на Схід викликало неоднозначну реакцію у світі, зокрема, з боку Росії, яка сприйняла цей процес як загрозу своїм геополітичним інтересам і посилення західного впливу на пострадянському просторі. Росія висловлювала занепокоєння щодо розширення Альянсу, стверджуючи, що воно порушує домовленості, досягнуті після закінчення холодної війни, та може дестабілізувати ситуацію в Європі. Зокрема, російські лідери вважали, що розширення НАТО наближає військову інфраструктуру Альянсу до російських кордонів, що створює додаткові виклики для національної безпеки. Це призвело до погіршення відносин між Росією та НАТО, і стало фактором напруженості у відносинах із Заходом.

Інші країни Європи та США підтримували розширення, вважаючи його важливим кроком для зміцнення загальної архітектури європейської безпеки

та сприяння стабільності в регіоні. Західні лідери стверджували, що інтеграція нових членів до НАТО допомагає зміцнити демократію, запобігти конфліктам і сприяє економічному розвитку. Крім того, розширення сприяло розвитку співпраці між новими членами НАТО і країнами, які залишалися поза межами Альянсу, що сприяло зміцненню регіональної стабільності та взаєморозуміння [34].

Розширення НАТО мало важливі наслідки для регіональної стабільності, особливо в Центральній Європі, де нові члени отримали гарантії безпеки, які раніше були недоступні. Членство в Альянсі дозволило зменшити ризик міждержавних конфліктів, оскільки країни-члени були зобов'язані дотримуватися принципів колективної безпеки і розв'язання конфліктів мирним шляхом. Водночас розширення вплинуло на відносини між Росією та НАТО, створюючи нові виклики для діалогу і співпраці. Хоча розширення сприяло зміцненню безпеки в регіоні, воно також загостило деякі існуючі протиріччя, зокрема, щодо розміщення військових баз і протиракетних систем у нових країнах-членах, що викликало додаткові занепокоєння в Росії.

3.2. Другий етап розширення (2004 р.)

Другий етап розширення НАТО в 2004 році був обумовлений низкою геополітичних факторів, які сприяли зміцненню демократичних процесів у Центральній та Східній Європі. Після завершення холодної війни країни цього регіону прагнули закріпити свої демократичні досягнення та інтегруватися в євроатлантичні структури, що стало важливим чинником для їхньої зовнішньої політики. Розширення НАТО розглядалося як засіб для забезпечення стабільності, безпеки і політичної підтримки з боку західних держав, що особливо актуально в умовах постійних викликів, які виникали внаслідок трансформації після розпаду Радянського Союзу. Прагнення до членства в Альянсі було також зумовлено необхідністю забезпечення захисту від можливих загроз і посилення національної безпеки [8].

Другий етап розширення став можливим завдяки аналізу досвіду першого етапу, коли країни Центральної Європи, такі як Польща, Угорщина та Чехія, успішно інтегрувалися в НАТО, хоча при цьому виникали деякі труднощі, зокрема пов'язані з адаптацією збройних сил і оборонних структур до нових стандартів. Вивчення успіхів і проблем першого розширення допомогло визначити ефективніші підходи до інтеграції нових членів і забезпечення їхньої сумісності з Альянсом. Це включало нові механізми підтримки реформ у секторі безпеки та оборони, а також розробку більш детальних планів дій щодо членства, що дозволило країнам-кандидатам більш ефективно підготуватися до вступу [30].

Політична воля країн-членів НАТО стала ключовим чинником у процесі другого розширення. У цей час більшість країн Альянсу підтримували подальше розширення на схід, оскільки воно відповідало стратегічним інтересам збереження стабільності в регіоні та запобігання конфліктам. Це також слугувало сигналом для Росії та інших міжнародних гравців, що НАТО продовжує бути активним гравцем у забезпеченні безпеки в Європі. Розширення вважалося важливим засобом зміцнення єдності та солідарності між країнами-членами, а також підтвердженням прихильності Альянсу до принципів демократичного розвитку та відкритих дверей для нових членів.

До списку країн-кандидатів, які були прийняті до НАТО в 2004 році, увійшли Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина та Словенія. Кожна з цих країн здійснила значні зусилля для виконання вимог НАТО, включаючи проведення реформ у секторі безпеки та оборони. Реформи стосувалися як модернізації збройних сил, так і вдосконалення механізмів цивільного контролю над військовими, що було важливою передумовою для вступу. Держави здійснювали реструктуризацію своїх оборонних систем і намагалися підвищити рівень оперативної сумісності з військовими структурами Альянсу, проводячи спільні навчання та обмінюючись досвідом у сфері планування оборонних операцій [22].

Досягнення цих країн у процесі виконання критеріїв членства включали не лише військові реформи, але й активні заходи щодо поліпшення політичної та економічної ситуації. Розширення НАТО допомогло прискорити демократичні перетворення та сприяло розвитку інституційної спроможності нових членів. Наприклад, країни Балтії активно працювали над інтеграцією до європейських та євроатлантичних структур, що дозволило їм швидше адаптуватися до нових умов безпеки. Такі кроки також сприяли зміцненню національної ідентичності та підвищенню рівня довіри до державних інституцій.

Однак процес вступу до НАТО також мав свої виклики, оскільки вимагав значних ресурсів для проведення реформ, а також адаптації законодавства та оборонних стандартів. Попри це, другий етап розширення був успішним прикладом інтеграції нових країн-членів, що сприяло зміцненню європейської безпеки та поліпшенню стабільності в регіоні [12].

Рішення про початок другого етапу розширення було ухвалено на Празькому саміті НАТО у 2002 році, де країни-члени Альянсу обговорили можливість залучення нових держав, які вже значно наблизилися до виконання вимог для вступу до НАТО. На цьому саміті країни-члени Альянсу висловили бажання залучити до НАТО ще сім країн Центральної та Східної Європи, а саме Болгарію, Естонію, Латвію, Литву, Румунію, Словаччину та Словенію, визнаючи їхню готовність до співпраці та проведення важливих реформ для покращення власної обороноздатності. Важливу роль у цьому процесі відіграла здатність країн-кандидатів адаптуватися до стандартів НАТО, що передбачало модернізацію збройних сил, покращення системи оборонного планування, а також запровадження ефективного цивільного контролю над військовими [26].

Процес вступу цих країн до НАТО складався з кількох етапів, зокрема з переговорів, де обговорювалися всі аспекти інтеграції до військово-політичного блоку, включаючи реформування оборонного сектору і дотримання принципів демократичного управління. Після ухвалення рішення

на Празькому саміті було проведено низку консультацій та переговорів, що дозволили виявити слабкі місця і забезпечити швидке адаптування нових членів до стандартів Альянсу. Після завершення переговорів розпочався процес ратифікації договорів про приєднання, який здійснювався в парламентах країн-членів НАТО. Ця процедура була важливим кроком на шляху до набуття повноправного членства, оскільки кожна країна Альянсу повинна була висловити свою згоду на розширення і визнати нових членів.

Розширення НАТО у 2004 році вплинуло на геополітичну ситуацію в Європі, зміцнивши східний фланг Альянсу. Залучення нових країн сприяло посиленню оборонного потенціалу НАТО, забезпеченню стабільності в регіоні та зміцненню безпеки в Центральній і Східній Європі. Для багатьох країн вступ до Альянсу став важливим кроком у забезпеченні захисту від потенційних загроз і підтвердженням їхніх зобов'язань перед євроатлантичною спільнотою. Однак це розширення також викликало значну реакцію з боку Росії, яка сприймала таке наближення НАТО до своїх кордонів як загрозу національній безпеці. Росія неодноразово висловлювала своє невдоволення розширенням Альянсу на схід і вбачала у цьому загрозу для свого впливу у регіоні. Відносини між НАТО та Росією погіршилися, і це сприяло зростанню напруги в регіоні, що зрештою призвело до перегляду політики безпеки як Росії, так і багатьох країн НАТО [9].

Розширення НАТО також вплинуло на відносини між Росією та Європейським Союзом, оскільки багато країн-кандидатів до вступу в НАТО одночасно прагнули до інтеграції в ЄС, що ще більше обмежувало вплив Росії в регіоні. Це стало важливим чинником у формуванні нової структури безпеки в Європі, яка базувалася на євроатлантичній солідарності та принципах співпраці й підтримки між країнами-членами НАТО.

3.3. Третій етап розширення (2009-2020 рр.)

Третій етап розширення НАТО, що тривав з 2009 по 2020 роки, відзначився глибокими геополітичними змінами та серйозними викликами для безпеки не лише європейського, але й глобального рівня. Після включення нових країн на початкових етапах розширення, Альянс зіткнувся з необхідністю адаптувати свої стратегії до нових умов, які зумовлювали загострення міжнародної обстановки. Однією з основних тенденцій у цей період стала консолідація та інтеграція нових членів до структури НАТО. Включення нових держав до Альянсу супроводжувалося необхідністю стандартизації військових систем, уніфікації процесів управління та покращення взаємодії між військовими структурами країн-членів. Багато нових членів, які здобули незалежність у пострадянський період, мали застарілі системи озброєння, побудовані на стандартах Радянського Союзу, що вимагало значних зусиль для їх модернізації та адаптації до стандартів НАТО.

Одним із ключових викликів, з якими НАТО зіткнулося в період третього етапу розширення, було стрімке зростання загрози міжнародного тероризму. Напади терористичних організацій у різних частинах світу стали приводом для НАТО переглянути власні підходи до реагування на нові загрози. Було впроваджено нові ініціативи щодо боротьби з тероризмом, включаючи обмін розвідувальними даними та координацію антитерористичних заходів між країнами-членами. Кіберзагрози, які стрімко зросли в цей період, стали ще одним пріоритетним напрямком для Альянсу. Кібератаки на критичну інфраструктуру, державні установи та приватний сектор змусили НАТО приділити особливу увагу кіберзахисту. У рамках третього етапу розширення НАТО започаткувало створення центрів кіберзахисту та програм підготовки спеціалістів для боротьби з кіберзагрозами [48].

Ключовим аспектом діяльності НАТО в період з 2009 по 2020 роки стала програма «Східного партнерства», започаткована у 2009 році Європейським Союзом, яка мала на меті посилення політичної асоціації та економічної інтеграції з країнами Східної Європи. Україна, Молдова та Грузія, які стали

основними партнерами в рамках цієї програми, прагнули поглибити співпрацю з НАТО, бачачи в цьому можливість зміцнити свою безпеку та незалежність від російського впливу. Програма «Партнерство заради миру», яку НАТО розпочало ще в 1994 році, також продовжила свій розвиток, зокрема через тіснішу співпрацю з країнами Східної Європи та розширення формату тренувань і навчань для їх збройних сил [12].

Особливо важливим викликом для НАТО стала анексія Криму Росією у 2014 році та підтримка проросійських сепаратистів на сході України, що кардинально змінило ситуацію в Європі. Відповіддю Альянсу на цю агресію стало значне посилення своєї присутності на східному фланзі. Уряди країн-членів НАТО вирішили збільшити чисельність військ у країнах Балтії та Польщі, а також запровадили регулярні спільні військові навчання на території нових членів Альянсу, що мало на меті продемонструвати рішучість НАТО захищати своїх союзників. Стимування Росії стало одним із ключових завдань для НАТО, яке розробило нові оборонні стратегії для підтримки безпеки своїх східноєвропейських членів.

Саміт НАТО у Уельсі у 2014 році був важливою віхою, на якому Альянс офіційно ухвалив рішення про посилення своєї оборони. У рамках цього саміту було запроваджено створення сил швидкого реагування, що дозволяє оперативно реагувати на можливі загрози безпеці у будь-якому регіоні. На Саміті у Варшаві в 2016 році Альянс ще раз підтвердив свою відданість принципу колективної оборони, який закладений у Статті 5 Північноатлантичного договору. Було посилено військову присутність НАТО у регіоні Чорного моря, що мало на меті зміцнити безпеку у цій стратегічно важливій зоні та надати підтримку Україні та Грузії, які стали найвразливішими перед російською агресією [10].

Цей етап також ознаменувався підготовкою до нових викликів, що постають перед Альянсом у XXI столітті. Наприкінці цього періоду НАТО звернуло увагу на загрози, що виникають поза межами Європи. Зростання впливу Китаю, який активізував свою зовнішньополітичну та військову

діяльність, викликало занепокоєння серед країн-членів Альянсу. Зокрема, було порушено питання про потребу у співпраці між країнами НАТО для моніторингу та стримування впливу Китаю у глобальному вимірі. Кіберзагрози також залишалися однією з основних сфер діяльності НАТО, яка розробляла нові підходи до забезпечення кібербезпеки та продовжувала інвестувати у розвиток новітніх технологій для запобігання та захисту від кібератак [7].

Загалом третій етап розширення НАТО став визначальним для Альянсу, який перейшов від періоду інтеграції нових членів до активної адаптації своїх структур та стратегій до нових глобальних загроз. НАТО вийшло на новий рівень, ставши не лише військовим блоком, але й організацією, здатною реагувати на широкий спектр викликів, що стоять перед сучасним світом.

3.4. Аналіз динаміки розширення НАТО та його наслідків для регіональної безпеки

Розширення НАТО за період з кінця XX до початку XXI століття мало глибокий вплив на глобальну геополітику і міжнародну безпеку, створюючи нові можливості для інтеграції країн Центральної та Східної Європи у спільний безпековий простір і сприяючи укріпленню трансатлантичних зв'язків. Цей процес починався як відповідь на виклики після Холодної війни, але поступово трансформувався у більш масштабну стратегію, що прагне забезпечити стабільність і мир у регіоні. Перший етап розширення, що охопив період 1999-2004 років, став важливим кроком у напрямку поширення демократичних цінностей, зміцнення безпеки, та інтеграції країн, які відчули наслідки розпаду комуністичних режимів. З падінням комунізму і зростанням прагнення цих країн до євроатлантичної інтеграції, зокрема до НАТО, Захід прагнув закріпити досягнення Холодної війни і створити простір миру і безпеки в Європі. Вступ таких країн, як Польща, Угорщина і Чехія, до НАТО

став сигналом про утвердження нових демократичних норм та розвиток міцних зв'язків між колишніми ворогуючими блоками. Розширення НАТО стало каталізатором демократичних перетворень у цих країнах, стимулюючи політичні, економічні, військові і суспільні реформи [44].

Наслідки цього розширення також включали зближення країн Центральної та Східної Європи із Західною Європою, зміцнення регіональної безпеки і зниження рівня конфліктності в регіоні. НАТО здійснювало активну роль у становленні стабільного безпекового простору в Європі, що дозволило новим членам забезпечити захист від зовнішніх загроз і зміцнити свої власні збройні сили. Окрім поширення демократичних цінностей, процес розширення сприяв поглибленню співпраці між країнами-членами НАТО, підвищуючи рівень взаєморозуміння, ефективність спільних операцій та зміцнення військових зв'язків. Нові члени НАТО пройшли значні трансформації, адаптуючи свої військові стандарти, інфраструктуру, а також змінюючи підходи до безпеки та оборони, що створювало загальну основу для тривалої співпраці [16].

Другий етап розширення охопив 2004-2009 роки і включав інтеграцію балканських країн, таких як Албанія, Хорватія, Чорногорія та Словенія. Цей період був важливим для стабілізації Балканського регіону, де відбувалися численні військові конфлікти після розпаду Югославії. Балканські війни кінця XX століття залишили регіон у стані нестабільності і соціально-економічних проблем, тому вступ цих країн до НАТО сприяв стабілізації, відновленню миру та економічному розвитку. НАТО відіграло важливу роль у підтримці стабільності на Балканах, забезпечуючи миротворчу підтримку і надаючи країнам регіону можливість активно долучатися до євроатлантичних структур. Цей етап розширення також допоміг новим членам провести необхідні реформи, зокрема у військовій та соціально-політичній сферах, зміцнити верховенство права і сприяти демократизації. Балканські країни, інтегруючись у НАТО, змогли отримати безпекові гарантії та розвивати свої армії відповідно

до стандартів Альянсу, що сприяло збільшенню військової здатності НАТО у відповідному регіоні [24].

Третій етап розширення, який тривав з 2009 по 2020 рік, відбувався у контексті посилення міжнародної нестабільності та зростаючих безпекових загроз, зокрема з боку Росії. Цей період відзначився не лише активним розширенням співпраці з новими партнерами, але й адаптацією Альянсу до нових глобальних викликів, таких як кіберзагрози, тероризм і нестабільність у сусідніх регіонах. Одним із ключових викликів, що постав перед НАТО на цьому етапі, стала агресивна політика Росії, включаючи анексію Криму в 2014 році і підтримку сепаратистських рухів на сході України. Це спричинило перегляд стратегії НАТО і підштовхнуло Альянс до посилення присутності на своїх східних кордонах, включаючи розгортання додаткових сил у Польщі та країнах Балтії. Зростання військової активності Росії у Східній Європі викликало серйозні занепокоєння з боку Альянсу і спонукало його до розробки нових стратегій стримування [49].

У відповідь на ці загрози НАТО зміцнило партнерські відносини з країнами Східного партнерства, зокрема з Україною, Грузією та Молдовою, які прагнули захистити свій суверенітет і територіальну цілісність. Поглиблення співпраці включало навчання, обмін інформацією, постачання оборонної техніки і підтримку у проведенні реформ. Альянс також розширив сфери своєї діяльності, зокрема у боротьбі з тероризмом, кібербезпеці та змінах клімату, визнаючи, що нові глобальні виклики вимагають комплексного підходу. У цей період відбулися значні зміни у стратегії НАТО, яка почала акцентувати увагу на необхідності розширення співпраці з країнами-партнерами і підвищення своєї готовності до різного роду загроз, включаючи нетрадиційні та гібридні [21].

Таким чином, динаміка розширення НАТО відображає не лише прагнення захистити демократію та забезпечити стабільність у регіоні, але й адаптацію Альянсу до нових викликів, які виникають у сучасному світі. Цей процес мав позитивний вплив на стабілізацію і розвиток країн-членів, сприяв

їхньому політичному та економічному зростанню, водночас надаючи їм безпекові гарантії. Проте, розширення НАТО також призвело до загострення відносин із Росією, яка сприймає просування Альянсу на схід як загрозу власній безпеці. Такий розвиток подій створив певний напружений фон у міжнародних відносинах, що вимагає від НАТО пошуку збалансованого підходу для уникнення подальшої ескалації конфліктів. Тому динаміка розширення НАТО має складний характер, де позитивні ефекти у вигляді підвищення безпеки та стабільності супроводжуються новими викликами і загрозами, що постають перед Альянсом у зв'язку з його розширенням на Схід.

Висновки до розділу 3

Перший етап розширення НАТО, що відбувся у 1999 році, став знаковим моментом в історії Альянсу. На цьому етапі до НАТО приєдналися Польща, Чехія та Угорщина. Цей крок символізував закінчення ери Холодної війни та прагнення цих країн забезпечити свою безпеку шляхом інтеграції в західну військову структуру. Вступ трьох держав до НАТО відбувався на фоні зростаючої нестабільності в регіоні, зокрема, викликаній конфліктами на Балканах, що продемонструвало важливість колективної безпеки.

Політичні мотиви цих країн були обумовлені необхідністю отримати гарантії безпеки, які надавало членство в Альянсі. Для країн Східної Європи вступ до НАТО став не лише військовим, але й політичним рішенням, що дозволяло закріпити демократію та верховенство права. З огляду на занепокоєння щодо російських амбіцій у регіоні, ці держави розглядали НАТО як засіб стримування можливих загроз.

Розширення НАТО у 1999 році стало важливим сигналом для інших країн, що прагнули інтегруватися в західні структури. Цей етап, у свою чергу, заклав основи для подальшої експансії Альянсу, підвищив рівень його військової готовності та демонстрував єдність західних держав у справі підтримки стабільності в Європі.

Другий етап розширення НАТО відбувся у 2004 році, коли до Альянсу приєдналися сім нових держав: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина та Словенія. Цей етап розширення став найбільшим за кількістю нових членів і охопив країни, які раніше входили до сфери впливу Радянського Союзу. Приєднання цих держав відзначило завершення трансформації безпекового середовища в Центральній і Східній Європі.

Для нових членів розширення НАТО у 2004 році мало велике значення, оскільки вони отримали можливість участі в колективній безпеці та військових структурах Альянсу. Розширення сприяло не лише зміцненню обороноздатності нових членів, але й зростанню довіри між країнами регіону. Це, в свою чергу, вплинуло на стабільність у Східній Європі, де країни почали співпрацювати в межах нових механізмів безпеки.

На політичному рівні цей етап розширення підкреслив незворотність процесу інтеграції Східної Європи до західних структур. Однак розширення НАТО також викликало занепокоєння в Москві, що сприймала це як загрозу своїм інтересам у регіоні. У відповідь на розширення НАТО Росія почала активніше просувати свої інтереси в регіоні, що призвело до погіршення відносин між Альянсом і Москвою.

Третій етап розширення НАТО тривав з 2009 року до 2020 року і охоплював період, коли Альянс адаптувався до нових викликів безпеки, зокрема у відповідь на агресію Росії в Україні та зміни в глобальному безпековому середовищі. На цьому етапі до НАТО приєдналися чорногорська (2017 р.) та північна македонська (2020 р.) держави. Цей етап розширення підтвердив прагнення Альянсу до залучення нових країн, які поділяють цінності демократії та колективної безпеки.

Чорногорія стала першим новим членом НАТО після 2004 року, і її приєднання стало важливим кроком для забезпечення стабільності на Балканах. Північна Македонія, зокрема, після тривалих переговорів, також отримала можливість стати членом Альянсу, що підкреслило її прагнення до

євроатлантичної інтеграції. Цей етап розширення відбувався на фоні зростання військових загроз, зокрема, після анексії Криму Росією у 2014 році.

Розширення НАТО в цей період показало, що Альянс готовий адаптувати свою стратегію та механізми для реагування на нові виклики. У відповідь на агресивну політику Росії, НАТО почало зміцнювати свою військову присутність у Східній Європі, проводити навчання та активізувати військову співпрацю з країнами-сусідами. Це розширення не тільки сприяло підвищенню безпеки нових членів, але й стало сигналом для інших країн, що прагнуть до інтеграції в Альянс.

Динаміка розширення НАТО на Схід є свідченням змін у геополітичній ситуації в Європі після закінчення Холодної війни. Кожен з етапів розширення має свої особливості, проте всі вони спільно формують нову архітектуру безпеки в регіоні. Розширення НАТО стало механізмом, який забезпечує колективну безпеку країн-членів та сприяє стабільності в Центральній і Східній Європі.

Одним із важливих наслідків розширення НАТО є підвищення рівня довіри та співпраці між державами регіону. Країни-члени Альянсу почали спільно працювати над вирішенням загроз і викликів, що з'явилися в нових умовах безпеки. Це, в свою чергу, сприяло стабільності в регіоні, де колишні суперечності і конфлікти мали менший вплив на міжнародні відносини.

Однак розширення НАТО також викликало певні напруження у відносинах з Росією. Анексія Криму та зростання військової активності Росії у регіоні стали відповіддю на розширення Альянсу, що призвело до нових викликів для європейської безпеки. Розширення НАТО продемонструвало необхідність більш активної участі в міжнародних безпекових процесах, а також формування механізмів для розв'язання конфліктів на регіональному рівні.

РОЗДІЛ 4 НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗШИРЕННЯМ НАТО

4.1. Геополітичні наслідки розширення НАТО: протистояння Росії та країн-членів Альянсу

Геополітичні наслідки розширення НАТО на Схід стали однією з основних тем міжнародних відносин у пострадянський період, безпосередньо впливаючи на глобальний баланс сил та формуючи довготривале протистояння між Російською Федерацією та країнами-членами Альянсу. Починаючи з кінця 1990-х років, політика розширення НАТО мала метою інтегрувати постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи в євроатлантичну систему безпеки, сприяючи демократичному розвитку цих держав та зміцненню їхньої економічної і політичної стабільності. Однак для Росії це розширення стало явним свідченням того, що Захід не враховує її національні інтереси і безпекові побоювання. Сприйняття розширення НАТО як загрози виникло через декілька історичних та геополітичних факторів. По-перше, це спадщина Холодної війни, під час якої НАТО і Варшавський договір знаходилися в постійному антагоністичному положенні. Розширення НАТО на схід не лише символічно демонструвало занепад радянської сфери впливу, але й стало для Росії питанням національної безпеки, оскільки країни, що колись входили до складу Радянського Союзу або ж були його сателітами, тепер стали союзниками Сполучених Штатів та інших західних країн [7].

Розглядаючи першу хвилю розширення НАТО, яка відбулася у 1999 році і включала Польщу, Угорщину та Чехію, стає зрозуміло, що Росія сприйняла цей крок як спробу обмежити її вплив у Східній Європі. З одного боку, країни, які прагнули вступити до НАТО, робили це з метою гарантувати свою безпеку та суверенітет на фоні непередбачуваності зовнішньої політики Росії після розпаду Радянського Союзу. Однак для Москви такий крок був першим сигналом того, що НАТО планує і надалі розширювати свою присутність

поблизу її кордонів. Це сприйняття було посилене прийняттям до НАТО країн Балтії у 2004 році, що стало однією з найбільш чутливих точок у відносинах між Росією і Заходом. Росія вважала вступ Латвії, Литви та Естонії до Альянсу прямим порушенням неофіційних домовленостей, досягнутих після розпаду Радянського Союзу, які, на її думку, мали б обмежити розширення НАТО [13].

Ще одним фактором напруженості стала політика «червоних ліній», які Росія неодноразово декларувала стосовно розширення НАТО. Під «червоними лініями» маються на увазі регіони та країни, вступ яких до НАТО Росія розглядала як небезпечний виклик своїм національним інтересам. Однією з найважливіших таких «червоних ліній» була Україна. Кремль неодноразово заявляв, що вступ України до НАТО створює для Росії критичну загрозу. Справа в тому, що Україна географічно розташована поблизу основних промислових та стратегічних центрів Росії, і потенційна присутність військ НАТО на її території розцінювалася б Москвою як безпосередня загроза. Упродовж багатьох років Росія чітко демонструвала свою готовність реагувати на будь-які кроки, які могли б наблизити Україну до НАТО [25].

Анексія Криму Росією у 2014 році стала подією, яка мала значні наслідки для міжнародної системи безпеки та відносин між Росією та Заходом. Зі зростанням євроатлантичних прагнень України Росія бачила в цьому загрозу своїм національним інтересам і безпеці в Чорноморському регіоні. Зокрема, інтенсивніша співпраця України з НАТО і ЄС стала для Кремля сигналом про необхідність прийняття рішучих дій для збереження свого впливу в регіоні. Анексія Криму була обґрунтована Росією як захід для захисту російськомовного населення та для уникнення можливого входження Криму до сфери впливу НАТО. Крім того, історичне значення півострова як важливого стратегічного об'єкту в Чорному морі стало додатковою мотивацією для Москви [29].

Водночас Крим мав важливе геополітичне значення не лише для Росії, а й для регіональної стабільності. Анексія півострова вплинула на архітектуру європейської безпеки, оскільки перетворила його на об'єкт міжнародного

протистояння. Західні країни розцінили цей крок як грубе порушення міжнародного права і як спробу Росії переглянути кордони в Європі. Це стало приводом для введення економічних санкцій проти Росії, що у свою чергу посилює ізоляцію країни на міжнародній арені. Дії Росії викликали також посилення військової підтримки НАТО своїм східним членам та збільшення військової присутності Альянсу в Балтійському регіоні [5].

Конфлікт на сході України є безпосереднім продовженням кризової ситуації, викликаній анексією Криму. Війна на Донбасі виникла в умовах, коли українське суспільство було розділене між євроатлантичними прагненнями і традиційним зв'язком з Росією. Росія підтримувала сепаратистські рухи, забезпечуючи їх фінансовими, військовими та інформаційними ресурсами, що дозволило збройним угрупованням тривалий час вести бойові дії проти українських сил. Кремль прагнув перетворити ситуацію на Донбасі на важіль тиску на Київ, щоб стримати його інтеграцію до ЄС та НАТО, забезпечити федералізацію України і зберегти вплив на її внутрішню політику [22].

Посилення військової присутності НАТО в країнах Балтії та Східної Європи стало ще одним важливим наслідком агресії Росії в Україні. Альянс розглядає це як необхідність для захисту своїх членів від потенційної загрози з боку Москви, а також як демонстрацію рішучості захистити свої кордони.

4.2. Асиметричні загрози в контексті розширення НАТО

Розширення НАТО на Схід після закінчення Холодної війни посилює відчуття загрози серед країн, які розглядають Альянс як потужну військово-політичну структуру, здатну впливати на глобальні та регіональні процеси. Одним із ключових наслідків цього процесу стало виникнення нових викликів, що виходять за межі традиційного розуміння війни. Такі загрози, відомі як асиметричні, є складнішими у виявленні й подоланні через їхню приховану природу та багатовимірний вплив. На відміну від класичних військових загроз, асиметричні дії можуть виявлятися у сферах інформації, кіберпростору та

суспільного впливу, що значно ускладнює розробку єдиної стратегії протидії [3]. Розглянемо цей аспект детальніше на прикладі трьох основних підпунктів, що розкривають асиметричні загрози в контексті розширення НАТО.

Першим з ключових аспектів асиметричних загроз є кіберзагрози, які набули широкого поширення в сучасному глобалізованому світі. Поряд із розширенням НАТО зросла активність хакерських груп, що підтримуються урядами, зокрема з боку Росії, спрямована на підлив важливих інфраструктурних об'єктів у країнах Альянсу. Одним із найпоширеніших методів стали хакерські атаки, що здійснюються на енергетичні системи, фінансові установи та державні органи, через що економічна стабільність і національна безпека країн НАТО зазнають загрози [25]. Атаки на енергетичний сектор, наприклад, можуть паралізувати значну частину критичної інфраструктури країни, створивши кризу енергопостачання, що призведе до економічних та соціальних наслідків. Крім цього, кіберпростір стає інструментом, який використовується для збору розвідувальної інформації, що дозволяє отримати доступ до конфіденційних даних, які згодом можуть бути використані для посилення політичного впливу. Кіберзагрози є особливо небезпечними через їхню приховану природу, що ускладнює оперативне реагування на такі атаки і потребує багаторівневого захисту та міжнародної координації.

Дезінформаційні кампанії є ще одним аспектом кіберзагроз, який у контексті розширення НАТО набув значного поширення. Через різні платформи соціальних мереж та засоби масової інформації розповсюджується пропагандистська інформація, що має на меті підлив довіри до західних інститутів та розкол суспільства [28].

Розширення НАТО на Схід після закінчення Холодної війни стало одним із ключових геополітичних процесів, яке призвело до суттєвих змін у відносинах між західними державами та країнами, що розглядають Альянс як загрозу власній безпеці. Розширення кордонів НАТО шляхом приєднання країн Центральної та Східної Європи, які до цього входили до соціалістичного

блоку або були під значним впливом Радянського Союзу, не лише розширило сферу впливу Альянсу, але й стало символом змін у безпековій архітектурі Європи. Одночасно цей процес загострив питання безпеки для держав, які не входять до НАТО, насамперед для Росії, яка стала активно виступати проти розширення, вбачаючи у цьому пряме втручання у свою зону впливу. На цьому тлі виникли нові виклики, що виходять за межі традиційного розуміння війни і військового конфлікту. Такі загрози, відомі як асиметричні, часто важко виявити, а подекуди й практично неможливо ефективно подолати через їхню приховану природу та різнобічний вплив на суспільство. Відмінність асиметричних загроз полягає у тому, що вони проникають у найрізноманітніші сфери життя та діяльності, не обмежуючись військовими аспектами, а впливаючи також на інформаційну сферу, кіберпростір і суспільний вплив [29].

У розрізі асиметричних загроз однією з найважливіших і водночас найнебезпечніших стала кіберзагроза, яка зі стрімким розвитком технологій набула невід'ємного значення в сучасному глобалізованому світі. Поряд із розширенням НАТО спостерігається активізація хакерських угруповань, значна частина з яких підтримується урядами країн, зацікавлених у дестабілізації ситуації у державах-членах Альянсу. Одним із найпоширеніших прикладів є хакерські атаки з боку Росії на інфраструктурні об'єкти в країнах НАТО. Основна ціль таких атак — важливі інфраструктурні об'єкти, включаючи енергетичні системи, фінансові установи та урядові органи. Внаслідок таких атак виникає загроза економічній стабільності і національній безпеці, оскільки вони можуть призвести до тривалих збоїв у роботі критичних систем. Наприклад, атаки на енергетичний сектор можуть викликати суттєві перебої в енергопостачанні, що у свою чергу призведе до економічних втрат і соціальних проблем, породжуючи кризу, яка вплине на всі рівні суспільства. Окрім цього, кіберпростір активно використовується як інструмент для збору розвідувальної інформації, що дозволяє хакерам отримувати доступ до конфіденційних даних, які згодом можуть бути використані для посилення

політичного або економічного впливу [40]. Такі дії дозволяють здійснювати втручання у внутрішні процеси країн, поширюючи сумніви щодо їхньої стабільності та здатності самостійно захистити власні інтереси. Важливою особливістю кіберзагроз є їхня прихована природа: атаки можуть тривати досить довго без виявлення, що створює значні труднощі для оперативного реагування. Це призводить до потреби багаторівневого захисту та міжнародної координації у сфері кібербезпеки, оскільки ізольована дія окремих країн не дає бажаного результату в протидії кіберзлочинцям і хакерським угрупованням [42].

Ще однією загрозою, яка тісно пов'язана з кіберпростором, є дезінформаційні кампанії. Вони стали ключовим інструментом для асиметричної війни, яка має на меті підірвати довіру до національних і міжнародних інституцій, створювати розбіжності у суспільстві та поширювати пропаганду, що сприяє формуванню негативного іміджу країн НАТО в очах громадськості. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі та інші комунікаційні платформи, що дозволяють швидко і безперешкодно поширювати інформацію, яка сприяє посиленню соціальної напруженості та недовіри.

4.3. Енергетична безпека як елемент регіональної стабільності

Енергетична безпека є одним з ключових елементів, що формує основи регіональної стабільності та визначає рівень економічної, соціальної та політичної сталості держав. Її значення зростає на фоні глобальних змін, спричинених змінами клімату, технологічними досягненнями та зростаючою конкуренцією за обмежені енергетичні ресурси. Держави, що забезпечують власні енергетичні потреби або мають можливість контролювати енергопотоки, здатні не лише підтримувати стабільний розвиток, але й відігравати активну роль у світовій політиці. Енергетична безпека впливає на

регіональну стабільність через кілька аспектів, серед яких виділяються енергетична залежність, економічна стійкість і екологічні виклики [16].

Перший аспект — енергетична залежність, яка виступає як потужний інструмент впливу на міжнародній арені. Держави, що значною мірою залежать від імпорту енергоносіїв, стають вразливими до зовнішнього тиску з боку країн-експортерів. Це залежить не лише від економічної залежності, але й від геополітичного шантажу, який можуть застосовувати постачальники енергоресурсів для досягнення власних політичних цілей [9]. Приміром, країни з великим обсягом природних ресурсів можуть застосовувати свою монополію на ринку, аби впливати на внутрішню політику держав, що імпортують ці ресурси. Один із найвідоміших прикладів — російсько-український газовий конфлікт, який відобразився на постачанні газу до європейських країн і спричинив значні економічні та соціальні труднощі. Росія, будучи одним із найбільших експортерів газу, змогла застосувати свою енергетичну силу як інструмент впливу для зміцнення свого становища на міжнародній арені та досягнення певних політичних цілей. Подібна ситуація спостерігалася в енергетичній кризі Європи 2021 року, коли перебої в постачанні енергоносіїв призвели до зростання цін на газ, електроенергію та паливо, що викликало соціальне невдоволення, а в деяких країнах навіть призвело до протестів [17]. Це показує, що енергетична залежність може безпосередньо впливати на внутрішню політичну ситуацію і спричинити економічну кризу, зокрема в умовах, коли альтернативні джерела енергії недоступні або вимагають значних інвестицій.

Другий аспект — економічна стійкість, яка залежить від наявності доступних, надійних та стабільних джерел енергії, а також від здатності держави забезпечити власну енергетичну незалежність або принаймні знизити рівень залежності від імпорту енергоресурсів. Енергетична безпека в цьому контексті забезпечує умови для стабільного економічного розвитку, оскільки доступність енергії дозволяє уникнути коливань у виробництві, зберігати стабільні ціни та зменшувати ризики, пов'язані з економічними кризами.

Наприклад, зростання цін на енергоносії може мати катастрофічні наслідки для економік країн, що імпортують значні обсяги енергетичних ресурсів, а саме — зростання витрат на виробництво, що своєю чергою спричиняє інфляцію та підвищення цін на товари і послуги. Це, у свою чергу, знижує купівельну спроможність населення та негативно впливає на економічне зростання. У країнах, що залежні від енергетичного імпорту, часто виникає потреба у розробці стратегій диверсифікації джерел постачання, що може включати використання альтернативних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова та атомна енергія [27]. Держави, що зуміли зменшити залежність від зовнішніх енергоджерел, можуть забезпечити більш прогнозований розвиток і захистити свою економіку від зовнішніх впливів. Наприклад, країни Європейського Союзу розробляють стратегії з енергетичної безпеки, що включають будівництво нових газопроводів, розвиток систем зберігання енергії та перехід на відновлювальні джерела. Це дозволяє знижувати рівень залежності від окремих країн-постачальників та забезпечувати стабільність цін на енергоресурси [30].

Третій аспект — екологічні виклики, які стають усе актуальнішими в контексті забезпечення енергетичної безпеки. Зміна клімату та екологічні проблеми змушують країни переосмислювати традиційні підходи до енергетики, переходити на більш екологічно чисті джерела енергії та скорочувати викиди вуглецю. Використання викопних видів палива, таких як вугілля, нафта і газ, призводить до суттєвих екологічних проблем, включаючи забруднення атмосфери, води та земельних ресурсів. Для забезпечення довгострокової енергетичної стабільності та зниження негативного впливу на довкілля уряди багатьох країн ухвалюють стратегії з переходу на відновлювані джерела енергії, такі як сонячна, вітрова, гідро- та біоенергетика. Такий перехід дозволяє не лише зменшити викиди парникових газів, але й забезпечити стабільність у разі можливих перебоїв із традиційними видами палива [45]. Одним із прикладів є європейський «Зелений курс», який передбачає значне скорочення викидів вуглецю до 2050 року, а також

стимулює інвестиції в екологічно чисті технології. Однак перехід на нові джерела енергії є складним і витратним процесом, який потребує значних інвестицій та технічної модернізації. Водночас держави, що перебувають на шляху до екологічної трансформації, здатні зменшити власну енергетичну залежність від нестабільних постачальників викопних видів палива.

Таким чином, енергетична безпека в сучасному світі є не лише гарантією стабільності економіки та добробуту населення, але й важливим фактором, що забезпечує регіональну безпеку та політичну стабільність. Енергетична безпека, яка базується на здатності держави задовольнити свої потреби в енергії та зменшити залежність від зовнішніх постачальників, сприяє не лише економічному процвітання, а й створює передумови для досягнення більшої політичної автономії. Водночас екологічна складова стає все більш актуальною, змушуючи країни ухвалювати рішення щодо диверсифікації енергетичних ресурсів та використання відновлювальних джерел [22].

Енергетична інфраструктура є одним з найбільш уразливих об'єктів у системі національної безпеки держави, оскільки саме від неї залежить безперебійне функціонування економіки, життєдіяльність населення та підтримка політичної стабільності. Здатність підтримувати стабільність енергопостачання прямо впливає на стійкість регіонів та добробут населення, і водночас ця інфраструктура виступає ключовою мішенню для потенційних атак. Уразливість критичної енергетичної інфраструктури, яка охоплює трубопроводи, електростанції, підстанції та лінії електропередач, робить її привабливою мішенню як для внутрішніх, так і для зовнішніх загроз. Атаки на такі об'єкти можуть здійснюватися різними способами, включаючи кібератаки, фізичний саботаж і навіть природні катаклізми. Усі ці фактори загрожують безперебійності енергозабезпечення та можуть мати катастрофічні наслідки, як для окремих регіонів, так і для національної економіки в цілому [26].

Один з основних аспектів вразливості енергетичної інфраструктури — її схильність до кіберзагроз. З розвитком технологій кібербезпека стала

надзвичайно важливим чинником для забезпечення стабільної роботи енергетичних систем. Електростанції, трубопроводи, а також системи контролю й управління нафтогазовими об'єктами є потенційними цілями кібератак, які можуть порушити їхню роботу або навіть повністю зупинити. Кібератаки на енергетичні об'єкти часто організовуються з метою порушення управління ресурсами, отримання доступу до конфіденційної інформації або навіть провокування технічних аварій. Одним із найвідоміших прикладів кібератаки на енергетичну інфраструктуру є атака Stuxnet на іранські ядерні об'єкти у 2010 році, що продемонструвала масштабний вплив кіберзброї на критичну інфраструктуру. Подібні атаки можуть не лише порушити роботу енергосистеми, але й призвести до значних економічних втрат, соціальних потрясінь та зниження рівня довіри населення до державних інститутів. Уразливість енергетичної інфраструктури до кібератак змушує держави інвестувати в кібербезпеку, створювати спеціалізовані підрозділи для моніторингу та захисту систем, а також розробляти плани реагування на можливі інциденти [28].

Другим аспектом загрози для енергетичної інфраструктури є фізичний саботаж, який може бути здійснений терористичними групами, політичними угрупованнями або ж іншими організаціями з метою дестабілізації ситуації в країні чи регіоні. Акти саботажу можуть включати підрив або пошкодження трубопроводів, підстанцій, ліній електропередач і навіть гідроелектростанцій. Подібні акти саботажу можуть мати як короточасні, так і довгострокові наслідки, що включають зупинку промислових підприємств, перебої в постачанні енергоносіїв та навіть екологічні катастрофи. Наприклад, під час військових конфліктів чи соціальних протестів енергетична інфраструктура часто стає ціллю атак, оскільки її пошкодження може швидко призвести до відчутних наслідків для місцевого населення та економіки. Це, своєю чергою, може спричинити гуманітарні кризи, збільшення потоків біженців і, як наслідок, посилення соціальної напруги в сусідніх регіонах. Захист енергетичної інфраструктури від фізичного саботажу вимагає значних

ресурсів на забезпечення безпеки об'єктів, охорону ключових точок постачання енергоресурсів та розробку стратегій протидії атакам [27].

Крім того, природні катаклізми також становлять загрозу для енергетичної інфраструктури. Повені, землетруси, урагани та інші стихійні лиха можуть серйозно пошкодити інфраструктуру та призвести до масових відключень електроенергії. Наприклад, ураган «Сенді», який у 2012 році вразив східне узбережжя США, спричинив масштабні відключення електроенергії та завдав багатомільярдних збитків енергетичним компаніям. Пошкодження електростанцій, підстанцій і трубопроводів внаслідок природних катаклізмів вимагає значних фінансових ресурсів на відновлення та модернізацію інфраструктури, а також підвищує потребу у розвитку резервних потужностей для забезпечення безперебійного енергопостачання в умовах надзвичайних ситуацій. Держави розробляють плани готовності до надзвичайних ситуацій, які передбачають створення стратегічних резервів енергоресурсів, будівництво об'єктів, стійких до стихійних лих, та інвестиції в інноваційні технології, які дозволяють швидше відновлювати пошкоджену інфраструктуру [6].

Наслідки атак на енергетичну інфраструктуру можуть бути масштабними, включаючи відключення електроенергії на великій території, зупинку промислових об'єктів, транспортних мереж та систем водопостачання, що своєю чергою може призвести до економічної нестабільності та соціальних потрясінь. Відключення електроенергії може мати ланцюговий ефект, який впливає на роботу інших критично важливих систем, таких як охорона здоров'я, громадський транспорт, зв'язок і постачання продовольства. Масштабні відключення електроенергії також можуть викликати паніку серед населення, що веде до зниження довіри до влади та зростання соціальної напруги. У випадку, якщо атака на енергетичну інфраструктуру здійснена в умовах конфлікту чи геополітичного протистояння, наслідки можуть вийти за межі однієї держави та мати вплив на

всю міжнародну спільноту, провокуючи конфлікти між державами та викликаючи гуманітарні кризи [11].

Зрештою, атаки на енергетичну інфраструктуру не лише створюють загрозу для окремих держав, але й можуть дестабілізувати цілі регіони. Відсутність стабільного енергопостачання може негативно вплинути на економічну інтеграцію регіону, призвести до зміни політичних режимів та навіть спричинити збройні конфлікти. Країни, що постраждали від атак на свою інфраструктуру, часто стають об'єктом гуманітарних криз, оскільки без стабільного енергопостачання ускладнюється функціонування лікарень, шкіл, державних установ та інших ключових об'єктів. Довготривалі перебої у постачанні енергоресурсів можуть провокувати міграційні потоки, що створює додаткове навантаження на сусідні країни та збільшує ризик регіональної нестабільності. Регіони, де енергетична інфраструктура знаходиться під постійною загрозою, стають менш привабливими для інвестицій, що своєю чергою гальмує їх економічний розвиток і підвищує рівень безробіття [23].

Енергетична дипломатія стає одним з найважливіших елементів сучасної міжнародної політики, що об'єднує країни у прагненні забезпечити стабільне і безперебійне енергопостачання, яке лежить в основі економічного розвитку, соціального добробуту та національної безпеки. Міжнародне співробітництво в енергетичній сфері відіграє критично важливу роль у досягненні енергетичної безпеки, що вимагає не лише дипломатичних зусиль, а й спільних проєктів, інвестицій та розвитку інноваційних технологій. Завдяки співпраці країни можуть знижувати залежність від нестабільних постачальників енергоресурсів, диверсифікувати джерела постачання і впроваджувати екологічно чистіші технології [28].

Тісна співпраця між країнами в енергетичній сфері відкриває нові можливості для зміцнення регіональної стабільності та побудови довіри. Наприклад, спільні інфраструктурні проєкти, такі як будівництво газопроводів або ліній електропередач, дозволяють забезпечити надійне енергопостачання

та уникнути енергетичних криз. Міжнародні угоди про транскордонне транспортування енергоресурсів сприяють розвитку економічних відносин між країнами та створюють довгострокові підстави для політичної стабільності. Окрім цього, такі угоди підвищують привабливість країн для інвесторів, адже стабільне енергопостачання є однією з умов для економічного зростання. Приклади таких міжнародних проектів включають Південний газовий коридор, який об'єднує Європу з родовищами газу на Каспійському морі, та газопровід «Північний потік», що забезпечує постачання природного газу з Росії до Європи. Завдяки подібним проектам країни знижують ризики перебоїв у постачанні та підвищують свою енергетичну незалежність [41].

Диверсифікація джерел енергії є одним із ключових елементів забезпечення енергетичної безпеки. Багато країн зменшують залежність від одного джерела енергії або одного постачальника, що робить їх більш стійкими до зовнішніх енергетичних загроз і коливань цін на світовому ринку. Наприклад, залежність від природного газу з одного регіону, як у випадку Європи з російським газом, може бути серйозним викликом під час політичних криз. Диверсифікація передбачає як залучення різних постачальників енергії, так і розширення спектра джерел енергії, таких як природний газ, вугілля, нафта, атомна енергетика та відновлювані джерела. Наприклад, Японія, через свою залежність від імпорту енергоносіїв, активно розвиває альтернативні джерела та диверсифікує свої поставки, що дозволяє їй зменшити вразливість перед зовнішніми ризиками. Подібні заходи дозволяють країнам забезпечити стабільність постачання та мінімізувати ризики, пов'язані з політичними, економічними та природними катаклізмами [37].

Одним із найважливіших напрямів енергетичного співробітництва на міжнародному рівні є розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Перехід до використання ВДЕ, таких як сонячна, вітрова та гідроенергія, зменшує залежність від викопних палив і дозволяє досягти більшої енергетичної незалежності. Впровадження відновлюваних джерел енергії також має важливе екологічне значення, оскільки дозволяє знизити викиди парникових

газів і боротися зі змінами клімату. Міжнародні організації, такі як Міжнародне агентство з відновлюваної енергії (IRENA), активно сприяють розвитку відновлюваних технологій, надають експертну підтримку країнам і сприяють обміну досвідом у цій сфері. Розвиток відновлюваної енергетики також підтримується численними програмами Європейського Союзу, Сполучених Штатів і ООН, які сприяють фінансуванню проектів з переходу на чисту енергію в усьому світі. Країни з різними рівнями економічного розвитку можуть отримати вигоду від таких проектів, оскільки вони дозволяють зменшити залежність від імпортованих енергоресурсів і забезпечити стале енергопостачання для своїх громадян [51].

Водночас розширення енергетичного співробітництва включає розробку стратегій реагування на загрози безпеці енергетичної інфраструктури. Кіберзагрози, саботаж, екстремальні погодні явища та збройні конфлікти становлять постійну загрозу для стабільного енергопостачання. У відповідь на ці виклики країни об'єднують зусилля для створення спільних систем захисту, а також інвестують у кібербезпеку, забезпечення фізичної охорони об'єктів критичної інфраструктури та розвиток відновлюваних джерел енергії, що можуть стати надійним резервом у випадку надзвичайних ситуацій. Зокрема, співробітництво між Європейським Союзом та НАТО дозволяє об'єднувати зусилля у протидії кібератакам на енергетичні системи, створюючи спеціальні підрозділи для виявлення та нейтралізації загроз [18].

Енергетична дипломатія також передбачає переговори щодо цінової політики, контрактів та транскордонного транспортування енергоресурсів. Такі переговори можуть мати значний політичний характер, оскільки енергоресурси нерідко використовуються як інструмент впливу у міжнародних відносинах. Країни, що володіють значними запасами енергоресурсів, можуть використовувати їх як важіль для досягнення політичних цілей, натомість імпортуючі країни прагнуть знизити свою залежність, розвиваючи внутрішні альтернативи або укладаючи угоди з кількома постачальниками. Наприклад, європейські країни намагаються

знизити залежність від російського газу, активно розвиваючи власні ресурси та укладаючи угоди з країнами Каспійського регіону, Північної Африки та Близького Сходу. Така політика сприяє більшій незалежності і стійкості європейського енергетичного ринку.

Висновки до розділу 4

Розширення НАТО на Схід викликало суттєві зміни в геополітичному балансі сил у Європі. З одного боку, нові держави-члени отримали можливість захистити свою територію від зовнішніх загроз, з іншого — це призвело до значної реакції з боку Росії, яка сприйняла розширення як загрозу своїм стратегічним інтересам. Росія активізувала свої військові та політичні дії в регіоні, що стало очевидним після анексії Криму у 2014 році та конфлікту на сході України.

На тлі цих подій відбулося відновлення традиційного військового протистояння, де НАТО стало важливим гравцем у формуванні нової безпекової архітектури в Європі. Протистояння Росії та НАТО вилилося в численні військові навчання, посилення військової присутності, а також зростання інформаційної війни, що є частиною нових форм конфлікту.

Важливим аспектом протистояння є спроби Росії сформувати нові союзницькі відносини з країнами, які не є членами НАТО, такими як Білорусь, Казахстан і Китай, щоб посилити свої позиції на міжнародній арені. Це, в свою чергу, ускладнює безпекову ситуацію в Європі та вимагає від НАТО адаптації своїх стратегій до нових умов.

Асиметричні загрози стали важливим викликом для європейської безпеки в контексті розширення НАТО. Ці загрози включають тероризм, кіберзагрози, дезінформацію та гібридні війни, які вимагають від держав-учасників Альянсу нових підходів до безпеки. Розширення НАТО не лише зміцнило колективну оборону, але й поставило питання про здатність Альянсу реагувати на нетрадиційні загрози.

Тероризм, який став більш актуальним у 21 столітті, продемонстрував свою глобальну природу. Напади, що відбулися в європейських містах, таких як Париж, Брюссель і Лондон, вказують на те, що безпека держав-членів НАТО також залежить від спільних зусиль у боротьбі з цими загрозами. Для цього Альянс активізував співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС, для посилення спільних ініціатив у боротьбі з тероризмом.

Кіберзагрози, які становлять серйозну небезпеку для критичної інфраструктури держав, також стали важливим аспектом нових викликів. Зловмисні атаки на державні установи, бізнес та інші сектори, що мали місце в останні роки, продемонстрували вразливість європейських країн до кіберінцидентів. НАТО почало активно розвивати свої можливості у сфері кіберзахисту, запроваджуючи нові стратегічні підходи та механізми реагування.

Гібридні війни, що поєднують традиційні та нетрадиційні методи ведення бойових дій, також стали важливим аспектом безпеки в Європі. Використання дезінформаційних кампаній, маніпуляцій в інформаційному просторі та інші форми психологічної війни стали частиною стратегії деяких держав у боротьбі за вплив у регіоні. НАТО вживає заходів для підвищення своєї готовності до реагування на такі загрози, зокрема шляхом розвитку механізмів інформаційної безпеки та співпраці з країнами-партнерами.

Енергетична безпека стала ще одним важливим аспектом, що впливає на європейську безпеку в контексті розширення НАТО. Енергетична залежність багатьох європейських країн від постачання з Росії ставить під загрозу не лише енергетичну стабільність, а й загальну безпеку в регіоні. Напруга між Росією та країнами Заходу, особливо після введення санкцій, призвела до необхідності диверсифікації енергетичних постачань та зміцнення енергетичної інфраструктури.

НАТО, як військовий альянс, також усвідомлює важливість енергетичної безпеки, тому одним з пріоритетів стало сприяння розвитку енергетичних стратегій, які забезпечать незалежність країн-членів від

зовнішніх впливів. Співпраця з країнами-партнерами у сфері енергетичної безпеки, проведення спільних навчань та розробка нових технологій стали частиною комплексного підходу до забезпечення стабільності в регіоні.

Країни НАТО активно працюють над розвитком альтернативних маршрутів постачання енергоресурсів, таких як газопроводи, що не проходять через територію Росії. Це сприяє зниженню ризиків, пов'язаних із енергетичною залежністю, та зміцнює стабільність у Східній Європі.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічні засади дослідження європейської безпеки в контексті розширення НАТО охоплюють різноманітні концепції та моделі, які дозволяють виявити складний вплив цього процесу на стабільність у регіоні. Реалістичний, ліберальний та конструктивістський підходи, а також моделі колективної безпеки та безпекової дилеми, розглянуті у даному розділі, забезпечують аналітичні інструменти для глибшого розуміння впливу розширення НАТО на безпеку. Історіографія та джерельна база свідчать про значний інтерес дослідників до цієї теми, відображаючи широке коло поглядів та аналізів щодо наслідків розширення Альянсу на стабільність у Європі та перспективи міжнародної безпеки.

Політичні та нормативно-правові основи розширення НАТО на Схід є складовими стратегії Альянсу, що орієнтована на зміцнення безпеки та стабільності у Європі. Політична підтримка розширення НАТО з боку США та Європейського Союзу свідчить про значущість Альянсу як інструменту безпеки в європейському регіоні. Міжнародно-правові механізми, такі як програма «Партнерство заради миру», стали ключовими інструментами, що дозволяють залучати нових партнерів та адаптувати їх до стандартів НАТО. Програма «Партнерство заради миру» створила базу для поступової інтеграції країн до євроатлантичної спільноти та надала їм інструменти для зміцнення обороноздатності.

Етапи розширення НАТО на Схід формують складну картину безпеки в Європі. Кожен етап має свої особливості та наслідки, які впливають на регіональну стабільність. Розширення Альянсу підвищило рівень безпеки нових членів і сприяло зміцненню довіри між країнами. Водночас, це викликало напруження у відносинах з Росією, що потребує активних дій з боку НАТО для забезпечення стабільності в Європі. Подальші дослідження в цьому напрямі можуть допомогти зрозуміти, які механізми найбільш ефективні для зміцнення безпеки в умовах сучасних викликів.

Розширення НАТО на Схід створило нові виклики та загрози для європейської безпеки. Протистояння між Росією та державами-членами Альянсу, асиметричні загрози та питання енергетичної безпеки стали важливими аспектами, які потребують уваги з боку міжнародної спільноти. Реакція НАТО на ці виклики визначає стратегію Альянсу у забезпеченні стабільності в Європі, що вимагає тісної співпраці між країнами-учасниками та адаптації до нових умов безпеки. Дослідження цих питань є актуальним для формування ефективних механізмів забезпечення безпеки у сучасному світі.

Дослідження європейської безпеки у контексті розширення НАТО на Схід висвітлює складність та багатогранність безпекових викликів, з якими стикається європейський континент в умовах змінної геополітичної ситуації. Розширення Альянсу стало не лише відповіддю на потребу у забезпеченні колективної безпеки нових держав-членів, але й суттєво змінило баланс сил у регіоні, створивши нові загрози і виклики, особливо з боку Росії.

Аналіз показав, що розширення НАТО сприяло зміцненню безпеки для багатьох країн Східної Європи, проте воно також стало каталізатором для ескалації конфліктів та посилення військової присутності Росії в регіоні. Реакція Кремля на розширення Альянсу проявилася у формі активізації військових дій, гібридних загроз та інформаційних кампаній, що створило новий контекст для безпекової політики в Європі.

Значну увагу приділено асиметричним загрозам, таким як тероризм, кіберзагрози та гібридні війни, які потребують від країн НАТО нових підходів і стратегій у сфері безпеки. Асиметричні загрози підкреслюють необхідність інтеграції традиційних і нетрадиційних механізмів безпеки, щоб ефективно реагувати на сучасні виклики.

Енергетична безпека також стала ключовим аспектом дослідження, оскільки залежність від російських енергоресурсів ставить під загрозу не лише економічну, але й політичну стабільність у регіоні. Диверсифікація джерел енергії та постачань є важливими кроками для забезпечення незалежності країн Європи.

Таким чином, розширення НАТО на Схід не лише визначає нові виклики для європейської безпеки, але й вимагає комплексного підходу до формування стратегій, що забезпечать стабільність та безпеку на континенті. Дослідження показало, що успішна реакція на ці виклики залежить від ефективної співпраці між державами-членами НАТО та партнерами, а також від здатності адаптуватися до швидко змінюваних умов глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: матеріали 14-ї регіон. наук.-практ. конф. 18 травня 2017 року м. Дніпро / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. – 324 с.
2. Абрамов В.І., Ситник Г.П., Смолянчук В.Ф. Глобальна та національна безпека. – Київ: НАДУ, 2016. – 784 с.
3. Біла К.О. Особливе партнерство Україна-НАТО як проблема національної та європейської безпеки: Дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 197 с.
4. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко, Ю. С. Шемшученко. – Київ: Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2019. – 328 с.
5. Відносини Україна – НАТО: економічні аспекти / Інститут трансформації суспільства / Олег І. Соскін (ред.). – К.: ІТС, 2003. – 119 с.
6. Демократичні трансформації в процесі підготовки до членства в НАТО: аналітична доповідь / Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. – К., 2002. – 53 с.
7. Ейнсбур Ф. Альянс з розрахунку // Світ у 2015 році: український випуск. – 2015. – С. 26.
8. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України. 30 квітня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 червня.
9. Європейський Союз. Консолідовані договори / наук. ред. В.І. Муравйова. – К., 1999. – С. 16.

- 10.Зленко А.М. Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України: підручник. – К., 2008.
- 11.Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с.
- 12.Вонсович О.С. Контури європейської безпеки: процес створення. – К.: Тво «Знання України», 2007. – 24 с.
- 13.Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 2-ге вид. – Київ: Центр учб. літ., 2010. – 171 с.
- 14.Ситник Г.П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України. – Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2021. – 372 с.
- 15.Степаненко К.В. Регіональний вимір безпеки в загальній системі колективної безпеки ООН // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2019. – С. 175–176.
- 16.Стрельчук Н.В. Вплив розширення НАТО на стабільність Балкан // Журнал європейських безпекових досліджень. – 2022. – Т. 15, № 3. – С. 245–268.
- 17.Федуняк С. Розширення НАТО і безпекові наслідки для Східної Європи: монографія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. – 320 с.
- 18.Федуняк С. Роль НАТО у забезпеченні європейської безпеки: виклики і можливості: дис. ... д-ра наук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2020. – 400 с.
- 19.НАТО. Комюніке саміту НАТО 2023 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nato.int>.
- 20.НАТО. Стратегічна концепція НАТО 2023 року: стримування та оборона у нову еру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nato.int>.

- 21.NATO Summit Communiqué (2022) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts.htm.
- 22.NATO Annual Report 2023 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics.htm>.
- 23.Smith M. NATO Expansion and European Security: Balancing Defense and Diplomacy. – London: Routledge, 2019. – 256 p.
- 24.Jones R. Eastern European Geopolitics in the Context of NATO Enlargement // Journal of International Relations and Policy Analysis. – 2020. – Vol. 27, № 1. – P. 65–89.
- 25.Petrov I. Security Challenges in Eastern Europe: Assessing the Impact of NATO's Presence // Global Security Review. – 2021. – Vol. 13, № 4. – P. 104–120.
- 26.Kurowski T. The Role of NATO in the Ukraine Crisis: Lessons for Future Enlargement // Security Dialogue. – 2022. – Vol. 53, № 1. – P. 99–118.
- 27.Chatham House. NATO Enlargement: Strategic Implications for Eastern Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.chathamhouse.org>.
- 28.European Commission. EU-NATO Cooperation: Enhancing Collective Security [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu>.
- 29.Miller A. NATO-Russia Relations After 2022: From Cold Peace to Renewed Confrontation // European Journal of Security Research. – 2023. – Vol. 18, № 2. – P. 78–95.
- 30.Atlantic Council. Strengthening NATO's Eastern Flank: Policy Recommendations [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.atlanticcouncil.org>.
- 31.Hamilton D.S., Quinlan J.P. The Transatlantic Economy 2022. – Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2022. – 102 p.
- 32.Buzan B., Waever O. Regions and Powers: The Structure of International Security. Updated ed. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2022. – 486 p.

- 33.Kaplan R.D. The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate. – New York: Random House, 2012. – 432 p.
- 34.Gheciu A. NATO in the New Europe: The Politics of International Socialization after the Cold War. – Stanford: Stanford Univ. Press, 2008. – 280 p.
- 35.Webber M., Hyde-Price A. The EU, NATO and European Defence: A Slow Train Coming? – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016. – 264 p.
- 36.Rynning S. NATO in Afghanistan: The Liberal Disconnect. – Stanford: Stanford Univ. Press, 2012. – 320 p.
- 37.Kelly R. The Future of NATO's Eastern Enlargement: Strategic Challenges and Opportunities // European Security Journal. – 2022. – Vol. 29, № 3. – P. 182–198.
- 38.Hunter R.E. The Future of NATO. – Santa Monica: RAND Corporation, 2011. – 128 p.
- 39.Smith A. NATO Expansion During the Cold War. – London: Palgrave Macmillan, 2015. – 240 p.
- 40.Gheciu A. NATO Enlargement: Political Implications for Eastern Europe // International Security Quarterly. – 2021. – Vol. 12, № 3. – P. 111–123.
- 41.Kaplan R. Europe and NATO's Strategic Relevance in the 21st Century. – Cambridge Univ. Press, 2023. – 320 p.
- 42.EU-NATO Strategic Partnership Overview (2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nato.int>.
- 43.Chatham House. The Geopolitical Evolution of NATO. – London: Routledge, 2022. – 456 p.
- 44.Atlantic Council. NATO and Eastern Europe: Bridging the Gaps. – Washington: Atlantic Council Press, 2023. – 322 p.
- 45.Petrov O. Security Threats in Eastern Europe // Journal of Global Studies. – 2022. – Vol. 14, № 4. – P. 211–223.

46. Asmus R.D. *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. – New York: Columbia University Press, 2004. – 415 p.
47. Cornish P. *Partnership in Crisis: The US, Europe, and the Fall and Rise of NATO*. – New York: St. Martin's Press, 2020. – 368 p.
48. Chivvis C.S. *NATO and the Challenges of Regional Stability*. – RAND Corporation, 2022. – 185 p.
49. NATO Strategic Concepts (2023) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nato.int>.
50. Kurowski T. NATO's Role in Eastern Europe's Security Environment // *International Affairs Journal*. – 2021. – Vol. 29, № 3. – P. 78–95.
51. Miller A. Redefining NATO's Strategic Outlook Post-2022 // *Security Studies*. – 2023. – Vol. 17, № 4. – P. 101–120.
52. Atlantic Council. *Reinforcing NATO's Defense Capabilities in the East* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.atlanticcouncil.org>.
53. European Commission. *Joint EU-NATO Report 2023* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu>.
54. Webber M., Hyde-Price A. *NATO's Challenges in the Modern Era*. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2023. – 268 p.
55. Gheciu A. Transformations in NATO's Strategic Approach // *Journal of Strategic Studies*. – 2022. – Vol. 15, № 2. – P. 132–150.
56. Buzan B. *European Security Architecture: NATO's Influence // Regions and Powers: An Updated Analysis*. – Cambridge Univ. Press, 2022. – P. 254–290.
57. Chatham House Reports: *NATO's Role in Global Peacekeeping* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.chathamhouse.org>.
58. Hamilton D.S., Quinlan J.P. *NATO's Economic Implications in Eastern Europe*. – Washington: Center for Transatlantic Relations, 2022. – 112 p.
59. Smith M.A. *NATO's Strategic Adaptation During the Cold War and Beyond*. – London: Palgrave Macmillan, 2020. – 260 p.
60. NATO Annual Summit Report 2023 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics.htm>.